

4708

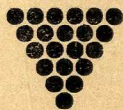
АНТІН КРУШЕЛЬНИЦЬКИЙ

НА ПРОВЕСНІ ЖИТТЯ

ПЕРШИЙ ТОМ

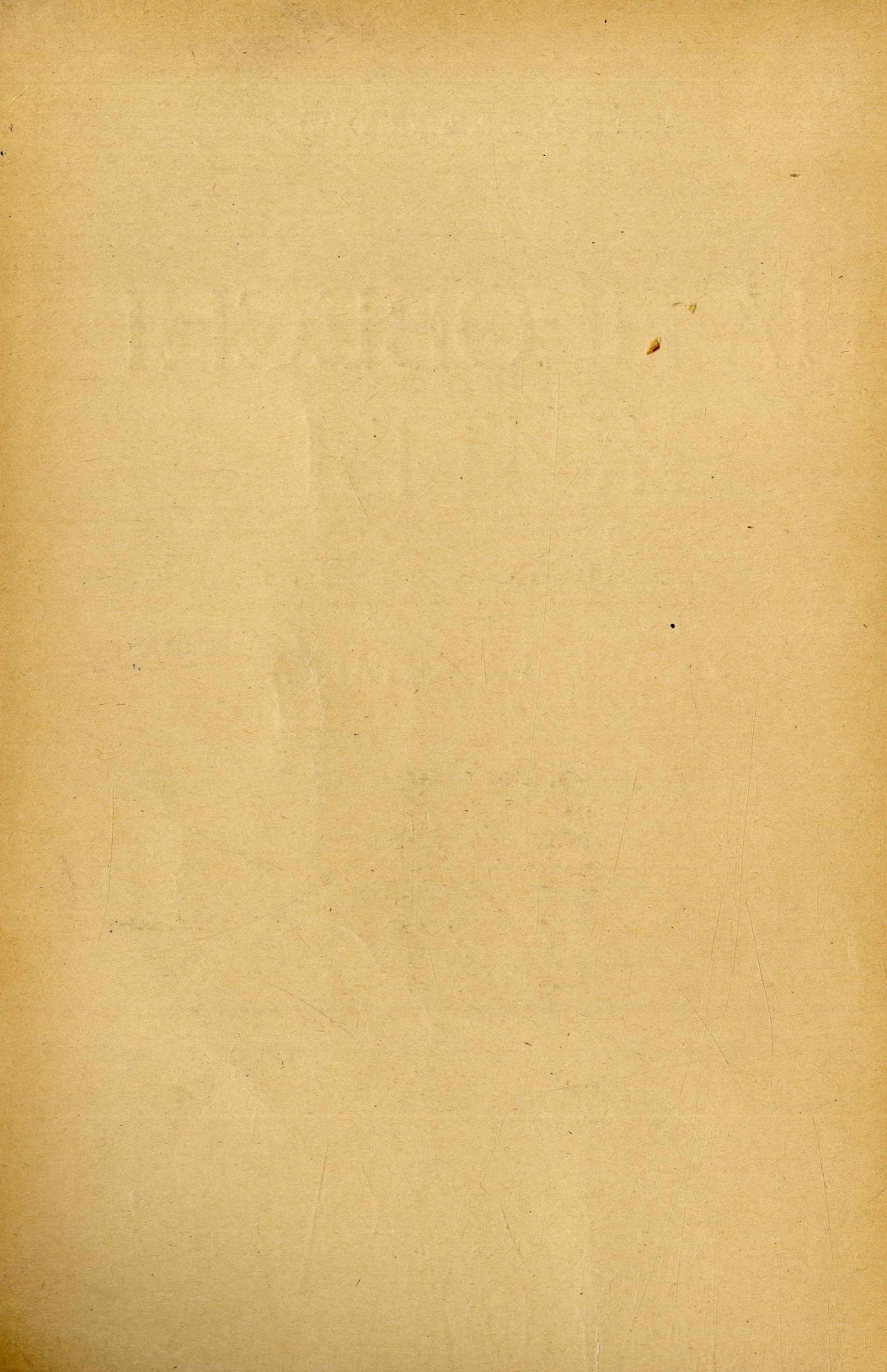
УКРАЇНСЬКА ЧИТАНКА
ДЛЯ ПЕРШОЇ КЛАСИ СЕРЕДНІХ ШІЛ

(ДРУГЕ, НОВЕ ВИДАННЯ)

АН. У. КР.

У Л Ь В О В І 1 9 3 1

00
10

АНТІН КРУШЕЛЬНИЦЬКИЙ

НА ПРОВЕСНІ ЖИТТЯ

ПЕРШИЙ ТОМ

4708

УКРАЇНСЬКА ЧИТАНКА
ДЛЯ ПЕРШОЇ КЛАСИ СЕРЕДНІХ ШКІЛ

(ДРУГЕ, НОВЕ ВИДАННЯ)

Львів. Бібліотека
АН. УРСР

Ціна 5 зл.

У ЛЬВОВІ 1931

НАКЛАДОМ ДЕРЖАВНОГО ВИДАВНИЦТВА ШКІЛЬНИХ КНИЖОК
ПРИ КУРАТОРІЇ ЛЬВІВСЬКОГО ШКІЛЬНОГО ОКРУГА.

1208

5141.4-542.2

Державне Видавництво шкільних книжок при Кураторії
Львівського Шкільного Округа у Львові,
вул. Куркова ч. 21, телеф. 28-47. Чековеkonto № 141.751.

Оце друге видання української читанки „НА ПРОВЕСНІ ЖИТТЯ“ (перший том) є VII виданням „Української читанки“ для першої класи середніх шкіл Антона Крушельницького.

Четверте видання цієї читанки (Львів 1922) — апробоване Кураторією Л. Ш. О. (*Dziennik Urzędowy* 1922, стр. 444) і розпорядком Міністерства В. і О. з дня 7. липня 1924, ч. 2216/24 S.

П'яте видання (Львів 1926) — апробоване розпорядком Кураторії Л. Ш. О. з дня 1. жовтня 1926, ч. 2987/26.

Шосте видання (Львів 1929), надруковане під заголовком „На провесні життя. I том. Українська читанка“, — є майже незмінним передруком V. видання, апробованого Кураторією Л. Ш. О.

З друкарні „Дневника Польського“ (Л. Т. Барщинський) Львів, вул. Тиха 5,
Телефон ч. 2-83.

Львівська державна
наукова бібліотека

№ 3057

ВЕРЕСЕНЬ.

1. НЕ ЗАБУДЬ — ІВАН ФРАНКО.
2. СКУПИЙ — НАРОДНЯ СМІХОВИНКА.
3. ТЕПЕР МЕНІ НЕ ДО СОЛИ — НАРОДНЯ СМІХОВИНКА.
4. ТРИ БРАТИ — НАРОДНЯ КАЗКА
5. МУРАШКА ТА ПОЛЬОВИЙ КОНИК — М. СТАРИЦЬКИЙ.
6. ПОХОРОНИ МАТЕРІ КОРОЛЯ ЯНА СОВЕСКОГО.
7. ХУРТОВИНА — ЕДМОНДО АМІЧІС.
8. НАША ЗЕМЛЯ В СТАРОВИНУ — О. ОЛЕСЬ.
9. АРТЕРІЇ МІСТА — І. ЯЩЕНКО.
10. СЛОЧ-БУНТАР — РЕДІЯРД КІПЛІНГ.

1. НЕ ЗАБУДЬ!

Не забудь, не забудь
Юних днів, днів весни, —
Путь життя, темну путь
Проясняють вони.

Злотих снів, тихих втіх,
Щирих сліз і любови,
Чистих поривів всіх
Не стидайсь, не губи!

Іван Франко.

2. СКУПИЙ.

Один чоловік лежить уночі та й каже:

— Які ті багатчі скупі! Як би мені багатство, то я б усім давав.

Тільки це проказав, а тут уже хтось подає йому у вікно калитку та й каже:

— На, оцю тобі калитку, в ній один червінець. І ти його відтіля витягни. Глянеш — іще буде. І так, скільки хочеш. А як натягаєш, тоді віднеси її й укинь у річку.

Він узяв, тягав гроші три дні, здорову купу натягав, але жалко нести в річку. Та — нічого робити, — поніс.

Несе та все тягає та ховає. Дійшов до річки; поглянув — є червінець. Він його виняв; поглянув — ще є. И він усе тягав. І дотягався, що коло них і вмер, але калитки не вкинув у воду.

Народня сміховинка.

3. ТЕПЕР МЕНІ НЕ ДО СОЛИ.

Післав батько сина за сіллю, дав йому гривню грошей. Купив син соли, скільки було треба, ще шага й виторгував з тих грошей. Усилав сіль у заполу та й іде додому. На дорозі здибав музик. Люди танцюють, аж земля гуде. Заманулося парубкові потанцювати, а в кишені шаг мулить.

— Музико, грай мені одному!

Погукнув парубок, віддав того шага й почав танцювати: аж — хата мала! А він закидає ноги й уприсядки і через ногу, усяк було. Затанцювався парубок, а сіль усе потрохи сиплеться із заполи. Що майне він ногою, то сіль так і порсене по хаті. А люди стоять округи та й приказують йому саме під ногу, мов знарошне виграють:

— Ой, парубче, сіль сиплеться! Ой, парубче, сіль сиплеться!

А парубок зайшовся так, що й себе не тямить, та все їм:

— Тепер мені не до соли, коли грають на басолі! Тепер мені не до соли, коли грають на басолі!

Ходив, ходив парубок, поки аж не відтанцював свого шага. Стала музика й він став. Глянув: аж сіль уся на долівці, ще сам він і порозтирав її ногами. Скривився парубок та — в сльози:

— А бодай його лиха година знала! Що ж тепер тато скажуть?

Народня сміховинка.

4. ТРИ БРАТИ.

I.

Було собі три брати. От менший усе не так робить, як люди. То ті брати на нього все кажуть: дурень! Дурень та й дурень — так уже всі його звуть. То ті розумні

брати в господарстві порядок дають, а дурня посилають вівцю пасти.

Посіяли ті брати лан пшениці. Зійшла та пшениця, почала рости. І внадилося щось у ту пшеницю: щоніч — то так і витолочить.

Старший брат і каже:

— Піду я на ніч на поле: може піймаю те, що то-
лочить.

Ото й пішов. Прийшов, сів на межі — дожидає, до-
жидає — нікого нема — та й заснув. Прокинувся вранці,
глянув на поле, аж знову є шкода. Ну, пішов він додому
без нічого. Каже:

— Хіба ж його вловиш, коли таке, що й не побачиш?

На другу ніч уже середущий каже:

— Я піду.

Ото й пішов. Прийшов, сів на межі — дожидає, дожи-
дає — нікого нема, — він і заснув. Прокидається вранці,
глянув на поле, аж витолочено знову. Пішов і цей додому
нездобихом.

— Де його, — каже, — піймати!

А менший брат каже:

— Ану, я піду, чи не зловлю?

Брати в сміх, аж за животи беруться:

— Коли ми не вловили, а то щоб ти, дурню, спіймав!

А він не послухав їх.

Настигає ніч, убрався він та й пішов.

Прийшов на поле до тернів, наламав терну. Сів і кру-
гом себе терном колючим обложив. Сидів, сидів, а ніч тем-
на, скрізь тихо; став його сон знемагати. Тільки задрімав,
похилився, та на колючки, так ураз і прокинувся.

Й так щоразу: що стане дримати, похилиться, то його
колючки й уколять, він і прокинеться.

Коли це так глухої ночі чує він: біжить щось, аж зем-
ля гуде. Прибігає кінь такий, що так у нього з очей іскри
й сипляться. Прибіг і почав пастися. Ото парубок підла-
зить до нього, підлазить та — як ухопить за гриву, так
і скочив на нього. Як зірветься кінь, як понесе! Земля
гуде, вітер шумить, а парубок жене його, щоб ще дужче

біг. За одну ніч увесь світ уздовж і впоперек менший брат тим конем пробіг. Тоді втомився кінь, вернувся знову на те поле та й каже парубкові:

— Отепер уже ти мій пан, а я твій кінь. Тепер же мене пусти по широких степах пастися, а якщо тобі треба мене буде, то тільки вийди в поле, гукни та свисни, то зараз я коло тебе буду.

От його парубок і пустив, а сам вернувся додому. Брати сміються:

— А що, піймав, дурню? Жени краще вівцю пасти, а то вкучилося їй без тебе.

Він їм нічого не сказав, погнав вівцю пасти. А вже пшениці з того часу ніхто не толочив.

II.

Коли це пішла чутка по всьому королівстві: оповіщує король, що, хто доскочить конем до королівни та здійме з неї перстень, то той візьме її за себе. І королівство тому цар віддасть, бо синів у нього не було. А та королівна то така гарна, така вродлива була, що й по світах за її красу знали... Королівна сиділа у високому теремі на високій горі. Ото й пішла по всьому королівстві чутка; всі хочуть королівни доскочити. І брати старші повибирали коней та лагодяться й собі їхати туди королівну здобувати. А менший брат і каже:

— Може б і я поїхав?

Брати аж розсердилися:

— Куди тобі, дурневі! Геть зараз на поле вівцю пасти!

Вирядили його в поле вівцю пасти, а самі до королівни поїхали.

Погнав менший брат вівцю пасти, вигнав на поле. Як свиснув, як гукнув — аж земля гуде: біжить кінь. Прибіг — так іскри з очей і сипляться. Він і каже йому:

— Неси мене до короля.

— Пане мій милий, пане мій любий! — каже кінь. — Зазирни мені в праве ухо!

Той як зазирнув, став такий убраний, пишно та гарно. Питає тоді кінь:

— Пане мій милий, пане мій любий! Як же тебе нести? Чи понад землею, чи ополовині дерев, чи поверх дерев?

— Неси, — каже, — понад землею!

Сів він. Кінь як поніс його — аж земля гуде! Наздогнали вони братів та повз них — як вихор. От добігає менший брат. Аж там гора висока, кручувата, а на тій горі терем золотом сяє, а на рундуку пишна та гарна королівна сидить високо-високо. А кругом народу сила: і селяни й городяни і пани й козаки й мужики. Всі зібралися подивитися, що то воно буде, хто палати королівни доскочить. Та хто ж би доскочив! Що розженеться який їздець, то й до половини гори не вихопиться — та назад. Коли це їде менший брат. Як розігнався його кінь, як стрибне, мало-мало не до терема доскочив — та й назад.

Люди в крик:

— Хто це? Хто це?

Ніхто його не пізнав. А менший брат і не припинився. Завернувся та й зник із-перед очей.

Вернувся він на поле, пустив коня, а сам погнав вівцю додому. Приходить додому, а там брати хваляться:

— От так плигнув! Мало не до терема!

А менший брат каже:

— Може то я?

Та брати в сміх:

— Ах ти, дурню, дурню! Таке вигадас — півтора людського, що й купи не держиться!

От другого дня знову брати їдуть до королівни, а меншого брата вирядили вівцю пасти. Погнав він вівцю пасти, вигнав на поле. Як свиснув, як гукнув — аж земля гуде: біжить кінь. Прибіг — так іскри з очей і сипляться. Він і каже йому:

— Неси мене до короля!

— Пане мій милий, пане мій любий! — каже кінь. — Як же тебе нести? Чи понад землею, чи ополовині дерев, чи поверх дерев?

— Неси, — каже, — ополовині дерев!

Сів він. Кінь як поніс його — аж земля гуде! Наздо-

гнали вони братів та повз них — як вихор. От добігає менший брат до терема, а там знову народу - народу — як хмари! А королівна ще гарніша, ще пишніша, високо-високо в золотому теремі. Як стрибнув кінь, доскочив до рундука не доскочив до королівни. Люди в крик:

— Хто це? Хто це?

Ніхто його не пізнав. А він і не припинився — та назад. І зник із-перед очей.

Менший брат вернувся на поле, пустив коня, й сам погнав вівцю додому. Приходить додому, а там брати хваляться:

— От так плигає! Замалим не доскочив!

А менший брат:

— Може то я?

Брати тільки засміялися.

От третього дня вже востаннє старші брати їдуть до королівни, а меншого знову з вівцею вирядили. Погнав він вівцю пасти, вигнав на поле. Як свиснув, як гукнув — аж земля гуде: біжить кінь. Прибіг — так іскри з очей і сипляться. Він і каже йому:

— Неси мене до короля!

— Пане мій милий, пане мій любий! — каже кінь. — Як же тебе нести? Чи понад землею, чи ополовині дерев, чи поверх дерев?

— Неси, — каже, — поверх дерев!

Сів він. Кінь як поніс його — аж земля гуде. Наздогнали вони братів та повз них — як вихор. От добігає менший брат аж до короля. А там такого народу, що ще й не було. З усього королівства люди зійшлися, що то буде: чи доскочить той їздець королівни. Вже ніхто й не пробує скакати: бачать, що не змога. Всі тільки й дожидають того, що вчора замалим не доскочив. А королівна, як сонце пишна та гарна, високо-високо сяє.

Коли це нараз прибігає менший брат: як вихор між людьми проскочив та вгору скочив, до королівни доскочив, перстень з руки зняв — та й назад. Люди такий крик та гомін зробили:

— Хто це? Хто це?

Всі питаються і ніхто не знає. А він і не припинився. Завернувся та й зник з-перед очей.

Поїхав він у поле, пустив коня, й сам пігнав вівцю додому. А перстень надів на палець і ганчіркою зав'язав, щоб не видно було. Приходить додому, а там брати величають :

— Таки доскочив ! От так лицар !

А менший брат :

— Може то я ?

А брати йому :

— Чи не згубив ти й останнього розуму ?

III.

От другого дня вийшов наказ від короля, щоб збиралися до нього всі — і старе і мале й калічне. Брати й говорять між собою :

— Як нам вести дурня ? Сором ! Та вести треба : звелено !

От як зібралися всі в двір, а там столи понакривані — їжі такої багато ! Король став гостити людей медом і вином, а наостанці стала частувати всіх королівна. Частувала вона, частувала, а наприкінці прийшла й до меншого брата. Той бере чарку лівою рукою. Вона й питає :

— А правою чого ж не береш ?

— Та збив палець.

— Ану, покажи !

Він як розв'язав палець, так той перстень і засяв ! Царівна так руками і сплеснула :

— Це ж, — каже, — він !

Привели його до короля. Ну, тут уже королеві нема чого робити, треба за меншого брата дочку віддавати. Зараз їх звінчали та такий бенкет зчинили ! А брати сидять на тому бенкеті та дивуються : був дурень, а тепер короленько !...

Народня казка.

5. МУРАШКА ТА ПОЛЬОВИЙ КОНИК.

I.

Жвавий коник-скакунець
Доцвірінькався вкінєць :
З гулянок йому й не зчулось,
Як те літечко минулось,
Як у очі — гульк сама
Сива дядина, зима !

Всі діброви стали голі
І трава посохла в полі —
Сонця ясного нема !
Хмара хмару гонить, криє,
Вітер стогне, вітер віє,
Снігом поле укрива.

А наш коник все трива,
Чи не вернеться ще літо,
Чи не зійде з снігу жито,
Де щодня, було, наш грач
Мав і хату собі й харч.

Але ж літечко — шкода ! —
Двічі на рік не впада.
От тепер без хліба й хати
Довелось йому конати..
От він силовки збирає
Й до мурашки прилізає.

II.

— „Ой, кумасю, серце, любко.
Порятуй, моя голубко,
Безпритулу-сироту !
Прохарчуй мене до літа ;
Поки сонця, поки світу,
Не забуду ласку ту !“

— „Рада б я, мій куме любий,
Запобігти твоїй згубі,
Так бідую ж і сама.
Тільки дивно мені дуже,
Що ти хліба просиш, друже :
Чом же сам ти не придбав ?“

— „Ох, голубонько-небого !
Чи було ж мені до того ?
Ціле літечко я грав ;
Кругом пташки, співи, квіти..
Де ж, у ката, тут робити ?“

— „А, так ти ? !“..
— „Та я й не спав :
Грав, кажу, все на басолі,
А тепер з лихої долі
У одному жупанці
Й довелось мені зостаться !“

— „Ти все грав ? І то, бач, праця..
Ну, тепер же потанцюй !“

Михайло Старицький.

6. ПОХОРОНИ МАТЕРІ.

У своєму завіщанні доручила мати синові Янові Собескому, щоб її похорони відбулися як найпростіше, без ніякої виставности. Слухняний син скорився волі матері й уладив похорони, які тільки тим відзначалися, що за простим похоронним возом несено таблицю з написом:

Sic mater voluit ! (Так мати хотіла).

Але другого дня відбулися ще одні похорони, величаві; бо люблячий син не міг перенести того на собі, щоб не віддати мощам матері останньої послуги в спосіб, на який здобувається світова виставність для вияви жалю і посмертної пошани. Величавий похід гостей, що прибули на похорони, і безліч народу проводили похоронний віз. За ним несено знову таку таблицю, як попереднього дня, але вже з написом:

Sic filium decuit! (Так син повинен був).

7. ХУРТОВИНА.

I.

Одного чудового зимового ранку від міста Ліверпуля відплив корабель. Він містив у собі більш як двісті людей укупі із сімома десятками тих, що служили на ньому. Капітан і всі майже моряки були англійці, але їхало й кількох італійців: три пані, лікар та якісь музики. Корабель плів до острова Мальти.

Було холодно і хмарно.

Серед подорожніх у третій клясі сидів хлопець, років дванадцяти, на зріст невеличкий, але здоровий та жиливий. Відразу можна було вгадати, що він сіцілієць.

Він сидів на купі мотуззя; притулився до щогли і поклав руку на свій невеличкий клунок. Лице в нього було смагляве, а волосся чорне, кучеряве, майже по самі плечі. Одягнений він був бідно; закутався у стареньке рядно і збоку почепив обдерту шкіряну торбинку. Хлопець задумливо дивився на корабель, на моряків, що бігали повз нього, та на сердиті морські хвилі.

Здавалося, що той хлопець тількищо перебув якесь велике лихо: таке сумне та поважне було його дитяче лице.

Незабаром після того, як корабель відплив, до хлопця наблизився старий моряк італієць і, підвівши до нього дівчинку хлопцевого таки віку, сказав:

— Оце привів я тобі товаришку, Марію.

Моряк пішов, а дівчинка сіла на мотуззі поруч Марія. Вони пильно подивилися одно на одного.

— Куди ти їдеш? — спитав хлопець.

— До Неаполю! — відказала вона і трошки згодом додала: — Там у мене тато й мама. Мене звуть Джульєта Фаджіяні.

Хлопець нічого не відповів.

Помовчавши трохи, він виняв з торбинки хліба та сушених овочів; у дівчинки були сухарі; отож вони і поснідали вкупі.

— Держіться! — гукнув, пробігаючи повз них, старий моряк. — Дивіться но, як затанцювало море!

Справді, вітер дув міцно і кораблем сильно гойдало. Але діти, що не слабували на морську хворобу, мало уважали на те дівчинка навіть усміхалася. Вона була певно такого віку, як і Марію, але багато вища від нього, смаглява і худенька, дуже просто одягнена. Чорні, кучеряві коси були пов'язані червоною хусточкою, а в ухах білили срібні сережки.

II.

За сніданком діти розбалакалися. Хлопець був сиротою. Його батько, робітник, помер перед кількома днями в Ліверпулі і знайомі виправили маленького сіцілійця до рідного краю у місто Палермо, де були в нього далекі родичі. А дівчинка приїхала була на чужину до старої тітки, що її дуже любила й обіцяла лишити їй спадщину. Коли ж перед трьома місяцями тітку переїхали коні і так розбили, що вона вмерла, грошей після неї не знайдено ніяких. Тоді то й Джульєту виправили з Англії до Італії так само, як і Марія, і доручили під опіку старому морякові.

— Тато з мамою думали, що я вернуся багата, — говорила дівчина, — а я зостала така, як і була. Ну, та що ж робити? Вони мене люблять однаково. І брати так само. У мене аж чотири брати; всі менші, ніж я, а я сама найстарша. Ото зрадіють, як я приїду! Я по-тихеньку увійду до них... Ох, а море ж яке страшне! А ти у своїх житимеш? — спитала вона згодом.

— Не знаю... Коли вони схочуть, — сумно відказав хлопчик.

— Хіба ж вони тебе не люблять?

— Не знаю.

— Мені на Різдво буде тринадцять років, — усе цокотала дівчинка.

Далі вони почали балакати про море, про подорожніх. І так увесь день сиділи вкупі, коли-не-коли обзиваючися одно до одного. Їх уважали за брата та сестру. Дівчинка плела панчохи; хлопчик задумливо дивився на море, що все більш темніло, більш та більш хвилювалося. Увечері, як ішли спати, дівчинка сказала:

— Спи спокійно!

— Ніхто з вас, сердешні, не спатиме сьогодні спокійно! — обізвався на те старий моряк, похапцем пробігаючи коло них.

Хлопець хотів, було, сказати „на добраніч“, але нечайно його облило водою всього чисто і так штовхнуло, що він упав, ударивши головою об лаву.

— Господи! У крові! — скрикнула дівчинка, кинувшись до нього. Інші подорожні не звернули на хлопця ніякої уваги, ховаючися абикуди.

Дівчинка стала навколішки перед Марієм, що зомлів від болю, підвела йому голову й обтерла кров; далі зняла із себе червону хустку і, замотавши нею хлопцеві голову, притиснула її до себе, щоб зв'язати краще кінці. Після цього на поясі її жовтої суконки лишилася велика кривава пляма.

Маріо прочумався і розплющив очі.

— Що? краще тобі?

— Тепер нічого.

— Ну, добраніч! — мовила Джульєта.

— Добраніч! — відказав Маріо.

Обоє зійшли східцями і розійшлися по своїх каютах.

III.

Старий моряк сказав правду: діти й поснути не встигли, як знялася хуртовина. Налетів нечайно вихор, переламав щоглу, відорвав із задньої частини корабля три човни і здмухнув із чердака чотирьох биків, як чотири комахи. Що тоді почалося, й не розказати. Стогін, плач, молитви —

таке безладдя та такий одчай, що аж мороз по тілі йшов! А хуртовина все буяла, все буяла й удосвіта перейшла всяку міру.

Силенні хвилі з нечуваним гуком розбивалися об корабель, нахилиючи його на бік. Вилітали на чердак, били й забирали в море все, що тільки попало. Хвилі пробилися й до машини; вода линула з надзвичайним шумом у середину корабля і погасила світло. Машиністи повисакували нагору. А хвилі линули з усіх боків.

— Помпуй воду! — почувся грімкий голос капітана.

Моряки кинулися до помп, але в ту ж мить ударило сильно в задню частину корабля. Всі подорожні, напівмертві від жаху, кинулися до капітана:

— Капітане, капітане! — кричали вони до нього. — Що? Чи є надія? Рятуйте нас!

Капітан почекав, поки всі трохи притихли, і тоді сказав твердо і спокійно:

— Божа воля!

Якась жінка заголосила. Всі інші — наче задубіли від жаху. Мовчали люди, як у могилі; тільки дивилися одні на одних, білі, як полотно. А море все буяло і корабель якось дивно хрипів, наче людина, що конає. Капітан спробував, було, пустити човен; п'ять моряків скочило в нього й уже були відплили, але надплила хвиля, залила човен і двох моряків потопила, а інші з великим зусиллям, ухопившись за мотузи, влізли знову на корабель.

Після тієї проби навіть моряки засумували. А годин за дві корабель уже до половини був у воді.

На покладі робилося щось неймовірне. Матері голосили, з одчаєм притискаючи до грудей свої діти. Друзі та кривняки прощалися та обнімалися востаннє: дехто сходяв східцями до каюти, щоб тільки не бачити розлютованого моря. Один подорожній, побачивши, що від смерти не втекти, прострілив собі голову, впав на східці й умер. Деякі, одурівши від жаху, чіплялися одно за одного. Жінки вилися в корчах і риданнях. Чути було стогін, дитячий плач, лемент, дивні, дикі вигуки. Деякі стояли з непорушними, блідими, як у мертвяків, лицами, із широко розплющеними,

божевільними очима. Маріо та Джульєта теж дивилися перестрашеними очима, учепившись за щоглу.

Нарешті море трохи втихло. Але корабель усе більш та більш ринув у воду: він уже не міг довго продержатися.

— Спускай човен! — гукнув капітан.

Спустили єдиний цілий човен, куди вскочило чотирнадцять моряків і троє подорожніх.

Капітан лишився.

— Спускайтеся! — гукали на нього.

— Ні, я лишуся! — відповів він спокійно.

— Зустрінемо корабель, дасть Бог, то він вирятує.

Сідайте!

— Мій обов'язок лишитися! — твердо відказав капітан.

— Ще одному є місце! — гукнув із човна моряк.

— Давайте яку жінку!

Одна жінка наблизилася при допомозі капітана. Але, побачивши страшний чорний простір між кораблем і човном, злякалася і знову впала на поклад. Інші не важилися покинути сем'ю, а деякі лежали непритомні зовсім.

IV.

Аж тоді маленький Маріо та його товаришка, що досі стояли, мов неживі, зрозуміли все й кинулися бігти, штовхаючи одно одного. Кожному з них хотілося врятувати своє життя.

— Мене! — гукнули вони обоє разом.

— Того, хто менший! — обізвалися моряки, бо вже й так аж надто наважили човна. — Хто менший?

На це дівчинка попустила руки і зупинилася, наче закаменіла, дивлячися на Маріо померхлими очима.

Тоді Маріо так само подивився на неї, побачив червону пляму на її суконці і згадав, як дівчина його передше рятувала.

— Ну, швидше! Хто менший! — нетерпляче гукали моряки. — Ми рушаєм.

І Маріо крикнув нагло якимсь дивним чужим голосом:

— Вона менша! Біжи ти, Джульєто! У тебе батько й мати, а я сам! Біжи!

— Кидай її в море! — гукнули моряки.

Маріо вхопив Джульету і скинув її в море.

Дівчинка скрикнула, її вкрило водою; один моряк ухопив її за руку і висадив на човен.

А Маріо стояв край покладу, високо знявши голову; вітер розвіяв його волосся, а лице його було спокійне і тверде.

Човен рушив, обминаючи великі хвилі, що йшли від корабля, який усе глибше і глибше поринав у море.

Джульета обернулася, подивилася на хлопця і ревно заплакала.

— Прощай, Маріо! — кликнула вона до нього, простираючи руки, — прощай, прощай!

— Прощай! — обізвався хлопець.

Човен швидко плив схвильованим морем і небо над ним було сіре, похмуре. Ні стогону, ні крику не чути було більш із корабля, а хвилі доходили по самий поклад.

Нараз хлопець упав навколішки, склав руки на грудях і звів очі на небо.

Джульета затулила собі руками лице. А коли підвела голову, корабля вже не було на воді.

Едмондо Амічіс.

8. НАША ЗЕМЛЯ В СТАРОВИНУ.

I.

Ліс густий, дрімучий, темний,
Споконвічний ліс росте.
Не проб'ється навіть сонце
Крізь гілля його густе.

Велетенські граби, вільхи,
Сосни, явори, дуби,
Раз в століття полягають
Після віку боротьби.

Де родились, там вмирають,
Обертаються у тлінь...
На могилах виростає
Ряд наступних поколінь.

II.

По лісах шумлять потоки
Смарагдові від трави,
Розпливаючись то в багна,
То в озера, то в стави.

По річках, озерах, багнах
Вічний галас, вічний спів,
Крик курей, качок і чапель,
Зойк чайок і журавлів.

Лебедині білі зграї
В небі хмарами летять,
Навкруги орлині крила
Гучно, хижо лопотять.

III.

Над струмком спинився олень, По лісах блукали кози,
 Прислухається, тремтить, Тури, олені, вовки,
 Десь почув непевний шелест Кабани, лосі, ведмеді,
 І зникає через мить. Риси, зубри, борсуки.

То ведмідь ішов напиться, Не стихав до ночі галас,
 Остудитися в воді, Дикий рев і ніжний спів..
 То збирають під дубами Все кругом жило, змагалось,
 Чорні вепрі — жолуді. Ліс дивився і шумів.

О. Олесь.

9. АРТЕРІЙ МІСТА.

— Тпр-ру! Тпр-ру! бодай тебе. Чи ти бачив? Стояти не хоче, — вгамовував літній селянин коня. Кінь став біля невеличкого будинку на базарі.

— Візьми, Грицьку, віжки, я відро відв'язу — треба коня напувати.

— Хм... коня напувати... А де ж тут узяти води? — здивувався хлопець і почав роззиратися на всі боки, чи не побачить де колодязя.

Тим часом батько вже відв'язав відро, підійшов до будки й кинув у якусь щілину гроша. Зараз же з крану поплила вода.

Грицько аж рота роззявив. „Чудасія“, — подумав.

— Тату, що воно таке? — запитав.

— Хіба не бачиш? — вода!

— Воду я бачу, але питаю, звідки вона береться?

— Того вже я тобі не скажу. Видно, з криниці, а може й з річки. Н-но, до торгу поїдемо.

Після торгу вирішили залишитися в місті ночувати. Поїхали до знайомих і стали в них на подвір'ї.

— Дивіться, тату, дивіться. І тут так саме воду беруть.

— Атож... Це місто. Ти нічого, крім свого журавля, не бачив, то й дивуєшся! А тут люди звикли до водогону.

Розпрягли коня, погодували й самі пішли до хати підвечерувати.

Львів. Бібліотека
Ан. УРСР

Львівська державна
наукова бібліотека
№ 3057

— А що, Грицьку, сподобалося тобі місто? — запитав батько хлопця.

— Ще й як... Тут усе не по-нашому. Добре було б з місяць пожити та подивитися. Тоді б уже я довідався, як це зроблено, що вода з крану біжить.

— Це ти про що? Може, про водогін? — зацікавився дорослий син господарки, що разом з ним вечеряв.

— Та, бачите, я сьогодні вперше побачив водогін. Ніяк не можу зрозуміти, як це так зроблено, що вода сама з крану біжить. Як вона там може опинитися?

— Коли хочеш, то я тебе поведу туди завтра. Я саме на водогінній станції служу.

— Коли ж ми рано завтра їдемо додому, — зауважив батько.

Він ще хотів щось додати. Але Грицько так жалібно почав його прохати, щоб залишився на декілька годин, що батько не зміг перечити. Він погодився зачекати Грицька, поки той вернеться із станції.

II.

Не міг хлопець дочекатися того ранку. Ще добре не розвиднилося, а він почав стукати в двері до майстра. Насилу дочекався бідний хлопець.

Прийшли. І насамперед у машиновий відділ.

Спочатку Грицько не міг нічого розібрати. Гамір, гуркіт страшенний. Якись паси, як на водяному млині він бачив, крутяться весь час. Хотілося все помацати руками — яке то воно. Але майстер звернув його увагу на жахні написи: „Не торкатися — смерть!“

Грицько здивувався.

— Тут, бачиш, мотор, що рухає всі машини й тягне воду.

— А звідки вода береться?

— А от слухай. Ти у школі чув, що під землею є багато води. Вода є й близенько під землею — оце з того шару й сільські криниці беруть воду... Є й глибоко — на кілька сотень метрів. Вода, що її береться з невеличкої глибини, буває нечиста. До неї примішуються різні сумішки, як от, скажімо, глина. Щоглибше брати воду, то

вона чистіша. У нас є дві криниці, власне, свердловини, а не криниці, завглибшки на п'ятьсот метрів. Звуть їх артезійські.

— Скажіть мені, а як вода з тих свердловин проходить нагору?

— А от для цього як раз оця станція із своїми машинами.

Ці машини випомповують воду з глибини на поверхню землі. Вони можуть перегнати на добу 1,250.000 відер води. Стільки води їм не доводиться видобувати, бо немає потреби в такій кількості.

Одна із цих машин витягає воду стисненим повітрям. Оці машини випомповують воду із свердловин і женуть її далі трубами.

— А хіба у воді не може бути якогось намулу? — запитав Грицько.

— Певна річ, може. Для цього вода проходить через фільтри, де вона фільтрується. Поки вона дійде до тієї будки, звідки її беруть для споживання, їй доводиться пройти величезний шлях.

Спочатку випомповується вода із свердловин. Потім ця вода проходить у фільтри (їх п'ять на станції). У фільтрах воду пропускається через грубий шар дірчастого каміння й піску. З усіх фільтрів вона проходить в одну загальну трубу й переходить у водозбір.

З водозбору електрична машина випомповує воду. Вона жене її в сітку труб по всьому місті в будинки та в отакі будки, як ти бачив на базарі.

Скрізь по місті є такі будки, де сидять робітники й видають воду. По інших містах, краще улажених, майже в кожному будинку є свій водогін. У нас тільки більші будинки мають водогін.

— А як же ви вираховуєте, скільки треба випомпувати води, щоб не було лишку?

— Та й не треба вираховувати. Якщо в сітці залишається зайва вода, що її не виберуть, то вона переходить у запасні водозбори.

Грицько замислився.

— Хотів би я бачити ті труби, що розносять воду по місті. Тільки їх, здається, не можна побачити, бо вони під землею.

— Можна показати тобі. Ходім!

Вони пішли східцями вниз і опинилися під станцією. Це був коридор, освітлений електрикою. В долівку вмуровано грубезні чорні труби, що перехрещуються в різних напрямках.

— А що ви робите, коли якась труба зіпсується? Її ж не можна поладнати, бо вода заміє все.

— Тоді ми її виключаємо із цілої сітки, закриваємо її, щоб вода туди не могла вливатися, от і все.

— Багато, видно, у вас людей працює біля водогону.

— Та чоловіка чотириста.

Вони обдивилися і знову пішли нагору.

І. Яценко.

10. СЛОН-БУНТАР.

I.

Колись в Індії один плянтатор кави наважився викорчувати ліс і справити замість нього поле під каву. Він вирубав ліс та випалив зруб, осталися тільки самі пеньки. Послугуватися при корчужанні стрільним порохом чи динамітом — дуже дорого, а звичайний огонь затуляє справу. Найкраще помагає при тій роботі велетенськ звирів, слон. Він викидає пеньки клами або витягає мотузом.

Через те плянтатор наняв слонів, де одного, де два, чи три разом, і взявся до роботи. Найкращий слон належав до найгіршого погонича, Дізи; в Індії звуть їх карнаками. А слона того звали Моті, „перлина-слон“.

На тому зрубі, де тепер корчували коріння, вдень на спочинок не ставали. Плата була дуже висока, не можна було гаяти часу. Цілий день Діза сидів на карку свого Моті. Він поводив ним, коли слон викидав коріння своїми клами або тяг за кінець мотуза, накиненого на його дужі плечі. Діза ж лоскотав свого Моті поза ухами й говорив йому, що він цар поміж слонами.

Увечері Моті ковтав призначених йому триста фунтів зеленої трави та кварту араку. Діза вечеряв укупі з ним. Він сидів коло слона і співав пісні аж до того часу, коли треба було йти спати.

Раз на тиждень Діза водив слона до річки. Моті вивертався на міліні, а Діза ходив сюди-туди по ньому з коковою щіткою та з брусом мила. Моті дуже добре розумів усі штурханці Дізи і знав, що після кожного штурханця треба робити. Діза оглядав йому ноги й очі, підіймав уха: чи нема там де болячок, чи не починають часом боліти очі, тощо.

Після того вони обидва верталися додому: Моті, чистий і лискучий, ішов, помахуючи п'ятиаршинною гіллякою, що її держав у хоботі. А Діза волікся за ним, співаючи своїх пісень.

Узагалі час проходив мирно. Але якось одного разу Дізі забажалося вчинити гучний бенкет.

Отож прийшов він до господаря, заплакав і каже:

— У мене померла мати.

— Вона ж бо померла місяців зо два раніш, коли ми робили на іншому полі. А тому либонь буде з рік, як померла вона ще раз,— відповів господар, що дуже добре знав звички тубільців.

— Тепер померла в мене тітка, яка була мені за рідну матір, — промовив Діза й заголосив ще дужче. — Після неї лишилося вісімнадцятеро дітей-сиріток без шматка хліба й годувати їх доведеться мені, — додав Діза, гунаючи головою об землю.

— А хто тобі подав цю звістку? — запитав господар.

— Почта, — відповів Діза.

— І що ти верзеш? На цьому тижні почта до нас зовсім не приходила. Йди лишень, ставай до роботи!

— У моєму селі лютує якась страшна пошесть і вже всі мої жінки віддали Богові душу!

І Діза заголосив на цей раз уже зовсім щиро.

— А покличте но сюди Кігума, — гукнув господар.

Прийшов Кігум, односелець Дізи.

— Кігуме! Є в цього чоловіка жінка?

— У нього? — здивовано спитав Кігум. — Ні, нема! Та в нашому селі ні одна дівчина й оком на нього не хоче кинути. Вони певно швидше пішли б за його слона, ніж за нього.

Кігум реготався, а Діза плакав і стогнав.

— Ти дуже розминувся з правдою, хлопче, — сказав господар. — Іди до роботи!

— Ну, коли так, то я тепер скажу щирю правду, — швидко промовив Діза. — Я працюю тут уже два місяці. Тепер мене закортіло погуляти досхочу; але ж не тут, тільки десь далеко від цього гарного поля. Тут я не хочу нікого турбувати.

Господар посміхнувся.

— Дізо! — сказав він, — на цей раз ти говориш правду і я пущу тебе, як тільки твій Моті працюватиме без тебе. Ти ж знаєш, що він тільки тебе одного й слухає.

— Хай же пошле тобі небо ще сорок літ життя. Я піду всього на десять деньочків. І як тільки вони минуть, присягаюся тобі вірою й душею, я вернуся. Що ж до тієї перерви, то чи не дозволив би мені мій достойний господар покликати сюди мого Моті?...

Господар дозволив і Діза голосно свиснув.

На його посвист з-поза дерева в ту ж мить виткнувся величезний хобот і з'явився слон, що передше розкидав пісок.

— Сонце моєї душі, добродію мій, горо сили, вислухай мене, мій голубе! — сказав Діза і став перед слоном.

Моті насторожився і хоботом вітав погонича.

— Я піду в мандрівку, — казав Діза.

Моті зрозумів відразу. Його очі весело заблищали, бо він любив усякі подорожі не менш за свого пана.

— Але ти лишишся тут і будеш працювати.

Очі слона зараз глянули зовсім інакше. Він страшенно не любив корчувати пеньків, бо то псувало йому зуби.

— Я піду на десять днів, моя зіронько! Витягни передню ногу і я це тобі вирахую, як слід!

Діза взяв ломаку і десять разів ударив по м'якій підошві слона. Моті заревів і почав дріботіти ногами.

— Десять днів, — говорив Діза, — ти будеш працювати і корчувати пеньки під доглядом оцього Кігума. Ну, візьми Кігума й посади його собі на шию.

Моті зігнув кінець свого хобота. Кігум став на нього і слон посадив собі на шию нового керманича. Діза подав Кігумові важкий залізний загострений кий.

Кігум ударив по величезній голові слона, а той аж застогнав з болю.

— Мовчи, бовдуре! Тих десять днів Кігум буде твоїм карнаком. А тепер попрощайся зо мною, любчику душі моєї. Пане ти мій! царю ти мій! перлино всіх слонів! Бережи своє здоров'я! Будь же розумний та прощай!

Моті обхопив своїм хоботом Дізу і двічі підняв його понад землю. Він завсіди таким способом прощався із своїм паном.

— Ну, тепер він буде робити, — сказав Діза плянтаторові. — Чи можна вже мені йти?

Господар хитнув головою і Діза зник у лісі, а Моті пішов робити своє діло.

II.

Кігум поводився з ним дуже ласкаво; але все таки слон почував себе нещасливим і пригнобленим. Та він виконував свою роботу так добре, що плянтатор навіть дивувався.

А Діза йшов та йшов собі в світ за очі, поки не зустрів весілля своїх одноплемінців. Тоді він пристав до них; загуляв з весільними і забув про все на світі.

Прийшов ранок уже й одинадцятого дня, а Діза не вертався. Коли того дня хотіли на слона, як звичайно, накинути мотуз, він озирнувся навколо, розправив плечі. Не звертаючи ні на кого уваги, пішов собі геть, ніби мав на думці якусь важну справу.

— Гей, ти, назад вернися! — кричав Кігум. — Назад, дурна голово! посади мене на свою шию! Вернися, красо долин, окрасо всієї Індії! Вернись бо, кажу тобі, а то я позбиваю тобі твої ратиці.

Моті лагідно похитав головою, але слухати не хотів. Тоді Кігум побіг за ним і піймав його мотузом. Слон випняв уперед уха й Кігум добре розумів, що це означає. Хоч і силкувався ласкавими словами задобрити слона, почував себе досить ніяково.

— Не пустуй, прошу тебе, — промовив він, — краще йди, чортів сину, до роботи!

— Гррр! — гаркнув слон і знов насторожив уха вперед. Потім цілком байдуже вирвав добру кореняку й пішов поміж пеньки, наче глузуючи з інших слонів, які тількищо взялися до роботи. Моті мав такий вигляд, як доглядач, що засунув руки в кишені, довбає собі в зубах і походить поміж робітників.

Кігум пішов повідомити про це господаря, а той ви-йшов на поле, страшенно ляскаючи грубим гарапником. Слонові не подобався рішучий вигляд „білого чоловіка“. Він, порскаючи, погнав господаря геть полем, аж поки не загнав на піддашки будинку. Потім Моті відійшов і потрясся від задоволення так, як то вміють робити тільки слони, коли вигадують собі якусь забавку.

— Ну, ми йому за це віддячимо! — сказав господар. — Його треба так покарати, як тільки можна покарати слона. Дайте лишень Кала-Нагові та Назимові по доброму ланцюгу аршинів по п'ять і звеліть їм дати прочуханку бунтареві. Нехай кожний ударить його разів по двадцять.

Кала-Наг, що означає „чорна гадюка“, і Назим були на цьому полі побіч Моті найбільшими слонами. На них стояв обов'язок виконувати суворі кари над провинними слонами. Річ у тому, що сам чоловік не міг нічим гаразд дошкулити слонові.

Вони взяли в хоботи по ланцюгу й пішли до бунтаря, силкуючися зайти з обох боків. Моті протягом свого довгого віку ще не був битий ніколи та й тепер зовсім не бажав покуштувати ланцюгів. Він зупинився, насторожився, де б знайти найдошкульніше місце на гладких боках Кала-Нага, щоб глибше застромити йому свої кли. У Кала-Нага клів не було і тільки самий ланцюг означав його владу.

Але то була непевна зброя і через те Кала-Наг прудко відскочив від бунтаря й почав удавати, ніби ланцюга він приніс на забавку. Назим також зараз повернувся й пішов назад, бо цього ранку він не почував себе здатним до боротьби. Таким чином Моті остався без кари. Він вільно ходив собі по зрубі без діла.

III.

Коли слон не хоче робити і не є на припоні, то він дуже страшний. Моті ходив, хляскав хоботом старих товаришів по спинах і ніби питався їх, чи дуже їм подобається корчужання пеньків. Міркував собі про різні псоти і, вештаючися сюди й туди, він до заходу сонця тільки дратував усіх інших слонів. Укінці пішов до загороди, де слонам давали їсти.

— Ти не хотів працювати, — суворо сказав Кігум, — то й не їстимеш. Ти дикий слон, а не порядна скотина. Йди собі геть до лісу!

Саме тоді Кігумова дитина рачкувала по землі біля хати і простягала товстенські рученята до слона, що заступив їй світло. Моті добре розумів, що у Кігума нема на світі нічого дорожчого над дитину. Він зігнув свій хобот у маленький гачок і дитина з радісним криком кинулася до нього. Слон в одну хвилину підняв дитинча вгору і високо держав його над головою батька.

— Ой, Боже ж мій! — зарепетував Кігум. — Я дам тобі дванадцять найсмачніших булочок, намочених у ромі, і двісті фунтів свіжої січки із цукрового очерету, тільки постав обережно на землю мою крихточку, мою душу і моє життя.

Моті зараз обережно спустив дитину на землю і поставив її поміж своїми величезними ногами, якими міг обняти цілу Кігумову хатинку. Так ждав він вечері. Коли він згодом їв, дитина втекла. Моті наївся і знову став згадувати Дізу.

Величезне тіло слона не потребує довгого відпочинку. Звичайно спати чотири-п'ять годин для слона цілком досить: Дві години перед північчю він лежить на одному боці і дві

годині після півночі на другому. Решту ночі він їсть, ходить та щось міркує.

Опівночі Моті враз кудись помандрував, бо йому впало на думку, що Діза міг лежати донебудь у темному лісі хорий і за ним нікому було доглянути. До ранку він проблукав поміж кущами, ревучи та ляскаючи ухами. Потім зійшов униз до річки й почав ревіти з того місця, де звичайно колись його мив Діза. Але й там не було йому ніякої відповіді. Дізи слон не знайшов, тільки стурбував усіх слонів на хуторі та мало не до смерті перелякав циганів у лісі.

Удосвіта Діза вернувся на плянтацію. Він був страшенно змучений і боявся, що буде мати велику неприємність за опізнення. Але ж коли побачив, що все на місці, що цілий і хутір і плянтація, то в нього полекшало на душі. Та й було чого боятися, бо Діза знав дещо про бунтарську вдачу свого слона.

Він увійшов, низько кланяючися і виправдуючися на всі боки. Моті тим часом снідав, бо нічна блуканина добре його змучила.

— Ну, поклич свого слона! — сказав плянтатор.

Діза якось дивно крикнув, як звичайно кричать карнаки. Моті почув, хто його кличе, і прийшов зараз. Слони ніколи не бігають, але ходять іноді дуже швидко.

Діза кинувся до свого улюбленця і почав його обіймати. Здавалося, що чоловік і тварина плакали з радощів. Вони обіймали один одного після довгої розлуки та обдивлялися чи не трапилося їм за той час якого лиха.

— Ну, тепер ми підемо до роботи! — сказав Діза.

Моті ніжно обхопив його своїм хоботом, посадив собі на в'язи і поліз на плянтацію, де вони й почали викорчувувати найбільші пеньки.

А плянтатора так здивувала вся оця подія, що він навіть забув і гніватися на Дізу та його бунтаря.

Редіард Кіплінг.

ЖОВТЕНЬ.

11. ЧИЖ ТА ГОЛУБ — ЛЕОНІД ГЛІБІВ.
12. АНДРІЙ РАДЕК — СТЕФАН ЖЕРОМСЬКИЙ.
13. ЛІС ВОСЕНИ — О. ОЛЕСЬ.
14. ОСІННЯ КВІТКА — ГРИЦЬКО ЧУПРИНКА.
15. НАШІ ПРЕДКИ-СЛОВ'ЯНИ — О. ОЛЕСЬ.
16. КИРИЛО КОЖОМ'ЯКА — НАРОДНІЙ ПЕРЕКАЗ.
17. ОСІННЬОЮ ПОРОЮ В КАРПАТАХ — ОЛЕНА ГАЛИЧАНКА.
18. ЗОЛОТІ СТРУНИ — АНТІН ВАРТОВИЙ.
19. ЗА ГРОМАДСЬКЕ ДОБРО — Г. ГУМЕНЧУК.
20. НА ГРЕБЛІ — М. ФЛЯНСЬКИЙ.
21. МІРОШНИК — ЯКІВ ЩОГОЛІВ.

11. ЧИЖ ТА ГОЛУБ.

Весною чижик молоденький,
Такий співучий, проворненький,
В садочку все собі скавав;
Та якось у сильце й попав.
Сердега в клітці рветься, б'ється...

А голуб бачить те й сміється:
„А що? Попавсь? От тобі й на!
Вже, певно, голова дурна!
Не бійсь, мене б не піддурили,
Хоч як би не хитрили;
Бо я не чижик, ні, оце!“

Аж гульк! і сам піймався в сильце...

Ото на себе не надійся,
Чужому лихові не смійся!

Леонід Глібів.

12. АНДРІЙ РАДЕК.

I.

Андрій Радек прийшов на світ у скарбових чвораках. Хлоп'ячий вік перевів переважно під голим небом. Ледве трохи відріс від землі, пильнував гусят, потім поросят, але ніхто не сказав би, що ці обов'язки він сповняв докладно. Тому спадали на нього не тільки „моральні“, але й намацальні „вказівки“ від гуменного, льокая та всяких наставників.

Зміну в його житті викликав Антін Палюшкевич, прозваний також Кавкою.

Цей Кавка був домашнім учителем двох паничів. Мешкав у гостроверхій башті, вже новішими часами приставлений до старезного двора. Звідти в кожній порі дня злітав кашель Палюшкевича, за те й прозвали його пусті хлопчиська Кавкою.

Оті пустяки страшно докучали Палюшкевичеві. Та найгірше допікав йому Радек, що верховодив між хлопцями. Наслідував він учителя і голосом і рухами. Коли вчитель тільки йшов на приходство — вже Єндрик у нього за плечима, мов тінь, і по малп'ячому наслідував його. А до того ще брав на себе довгу плахту і в руку патик. На ніс накладав покручений дротик — ніби окуляри. Волосся розбурхував, горбився і влазив у болото, цілком як „професор“.

II.

Але прийшло й на нього. Раз, у слітний день сидів Радек під полотом, накритий мішком, як нагло схопили його дві руки за карк і підняли вгору. Хлопець зверещав і затріпався, але не допомогло. Палюшкевич ухопив його в пояс і, задихуючися, тягнув по сходах до своєї кімнати.

Єндрик заперся ногами в двері, валив Палюшкевича головою в черево, але не допомогло. Остаточо вчитель трутив хлопчиська насильно в кімнату й запер двері на ключ.

— Ти зріжеш мені шкіру, — крикнув вітрогон зухвало, — але пожди, мене ти попам'ятаєш! Яке ти маєш право мене бити?

А Палюшкевич — мов не про нього. Сидів на ліжку, відсапував і ледве приходив до себе. Потім закурив папіроску та й забув про свого гостя. Тоді Єндрик крикнув:

— Но, бити, то бити, а ні — то мене, пане, випусти!

Палюшкевич буркнув до нього:

— Пожди, нічого пильного; ще час.

По хвилі став Палюшкевич перекидати книги й книжки, поки витягнув великий зоологічний атлас.

— Візьми но та й пооглядай собі оті образки! — сказав до хлопця.

Але Єндрик не рушився, бо боявся якихось хитрощів та підступу. Він задивиться в атлас, а вчитель схопить іззаду та почне бити.

Палюшкевич тим часом узяв до рук книжку, ходив по кімнаті й півголосом виучував англійські слівця.

Минуло так може чверть години, й тоді малий в'язень упімнувся:

— Якщо поросята залізуть у двірські бараболі, то не моя в цьому вина буде.

— Поросята... а так! Моя буде вина.

— Як так, то так, — воркнув обірванець та й ніби віднехочу почав обзирати малюнки щораз цікавіше.

— Ах, який же конище і що за шия в нього! — крикнув із дива.

Використав хвилину, коли Палюшкевич був далеко від нього.

Тоді послиненим пальцем перекинув листок і знову крикнув:

— А то раз кіт! но?

— Це не кіт. Така звірюка зветься тигром.

Тепер уже Єндрик потонув у розглядинах. Щойно пізнім смерком пустив його Палюшкевич, а на дорогу обдавав тісточком.

Поросята справді були у шкоді. За те Єндрик, що розглядав чужу фавну й не доглядав своєрідної, — дістав биття. Але ж ні ця кара, ні пізніші, хоч які болючі, не здержали його: при кожній нагоді забігав до Палюшке-

вича. Іноді діставав там тісточка, але завсіди пильно оглядав образки.

III.

Кавка не спостерігся, коли навчив вітрогона читати й писати. Ще тієї ж осені записував хлопчина грубі зшитки щораз рівнішими буквами, й наступного літа вже Палюшкевич продумував, як би то примістити свого нового учня в пижиголовській прогімназії.

За кілька років, проведених на лекціях, зложив Палюшкевич кількасот рублів. Сам западав щораз глибше в сухоти. Але насилу видер хлопця батькам, повіз свого улюбленця до Пижиголов, віддав його до першої кляси, заплатив за цілий рік згори станцію та й сам осів у тому ж містечку жити з „капіталу“. Пильнував вихованка. Єндрик перейшов до другої кляси з дуже добрим поступом.

За те сам опікун нидів на очах. У малій кімнатці, котрої віконце виходило на брудне жидівське подвір'я, ходив від кута в кут і читав та вчився того, що йому було потрібне до широких студій психології. В другому році більш лежав на сіннику, ніж ходив по кімнаті. Тоді то став переписувати твір свого життя, що був списаний на окремих, невеличких карточках. А було їх чимало: заповняли чи не пів квартири.

Над цією працею однієї осінньої ночі заскочила Палюшкевича смерть. На пару неділь раніше прикликав він до себе ту міщанку, що в неї мешкав на квартирі Єндрик. Він вручив їй останні свої ощадності і забезпечив хлопцеві удержання до кінця шкільного року.

Завдяки тому Єндрик скінчив другу клясу. А скінчив її знову з дуже добрим поступом. У третій клясі вже дали йому корепетиції з учнями з приготівки, а навіть і з першої. Так само скінчив власними силами і четверту клясу.

Певне, прийшлося йому чи раз терпіти холод та голод. Але вже дуже мало зазнавав сорому й стиду сприводу того, що не цілком докладно пристав до рівеня пижиголовської культури. У тих гірких хвилях кріпив його спо-

мин опікуна. В його душі, мов вічно живі спогади, держалися всякі вислови Палюшкевича. Навіть такі, що їх Єндрик докладно не розумів. Жили в ньому невідкличні правила, ради, вказівки й напимнення. Вдячність для опікуна стала немов одним зміслом більше, при допомозі котрого Радек пізнавав світ, і перебивався далі. Іншим те дісталось дорогою домашнього виховання. — він одержав те в спадщині по своєму добродієві.

— Наука — то безмірне море, — мовив Палюшкевич. — Чим більше п'єш її, тим більше прагнеш. Колись пізнаєш, яка в ній розкіш. Учися, скільки сил маєш, щоб закуштувати її.

І Радек зложив присягу, що буде вчитися.

Стефан Жеромський.

13. ЛІС ВОСЕНИ.

Давно вже скошені лани,
Стоять степи похило,
А в лісі, в лісі восени
Так любо ще, так мило!

На липах листя золоте
Тріпоче понад нами,
Неначе знову ліс цвіте
Осіnnими квітками.

Там наче макові квітки
На гілці зайнялися,
Там наче жовті ягідки
Промінням пройнялися.
Тут в росах квіти лісові,
Там струмені прозорі,
Ось кущ біліє на траві,
Як шум у синім морі.

Там шпак доспіває пісні,
Всю душу виливає,
Якісь брехеньки голосні
Сорока розпускає.

Ось жовтий лист на зайця впав,
І заєць стрепенувся,
Схопивсь, на задні лапки став
І вбік кудись метнувся.

Он ледве чутно ходить лис,
То зникне між травною,
То вгору дивиться кудись
І крутить головою.

А вколо листя золоте
Тріпоче понад нами,
Неначе вдруге ліс цвіте
Осіnnими квітками.

О. Олесь.

14. ОСІННЯ КВІТКА.

В саду похилилася квітка осіння
На ніжнім високому стеблі,
І сипле додолу дозріле насіння,
Ховаючи в мокрій землі.

За дітьми рососою не капають сльози,
Бо знає те квітка й сама,
Що їх не зморозять пекучі морози,
Що їх берегтиме зима...

Вона їх обгорне товстою корою
І снігом засипле їх слід,
А інколи й сонце їм блисне порою
Промінням надії крізь лід.

Грицько Чупринка.

15. НАШІ ПРЕДКИ - СЛОВ'ЯНИ.

I.

Над озерами, річками,
На полянах лісових,
На стрімких високих горах,
На просторах степових, —

Де лише сіріє стежка,
Або вкрився збіжжям лан,
Скрізь розкидалися оселі
Наших прадідів слов'ян.

Оселялись цілим родом;
Що людина, як одна?!
Кревні люди — рід складали,
Кревні люди — племена.

Наймудріший і найстарший
Цілим родом керував,
Видавав щодня накази,
Правив, милував, карав.

II.

На річках, високих горах,
Серед багон і болот
Городи, міцні твердині,
Будував собі народ.

Коли воріг йшов війною
Метушилось все, як рій,
Зачинялися ворота,
Починався лютий бій.

Бились, кидали каміння,
Крізь баркан окріп лили,
Попіл сипали у очі,
Гострі кидали коли...

III.

... Ось і ворога відбито.
Все минуло: гнів і жах..
Кревні плачуть над борцями,
Що звалилися в боях.

І дають їм у могилу
Зброю, вбрання і харчі,
Щоб вони не знали лиха,
На тім світі живучи.

На сумних могилах тужать
І справляють тризну там, —
І несуть на сизі гори
Жертви праведним богам.

Але все поволі, тихо
Тоне в річці забуття, —
І на березі зеленім
Квітне радісне життя...

IV.

На луці палає ватра,
На луці ідуть танки.
У вінках цвітуть дівчата,
І співають парубки.

В цю таємну ніч Купала
В лісі папороть цвіте,
Розцвітає, обсипає
Цвіт — проміння золоте.

Промовляє звір до звіря...
Хто підслуха мову їх,
Хто у лісі знайде квітку, —
Знайде скарбів цілий міх.

А пісні все далі ллються,
Вже поблідли і зірки,
А ще вогнища палають
І мережаться танки...

V.

На кийки, стоять, схилившись,
Бородаті віщуни
І розказують, що буде,
І з якої сторони.

Роздають недужим зілля,
Щось шепочуть і плюють..
Цих водою напувають,
Тим камінчики дають.

І, здається, з лісу вийшов
На узлісся лісовик.
Став, заслухавсь, задивився..
Стрепенувсь і знову зник.

І, здається, щойно бігли
Тут русалки польові
І розсипали із сміхом
Самоцвіти по траві.

Але схід зайнявся сонцем,
Хмари в золоті, в огні..
І самотно відцвітають
Зблідлі ватри в даліні.

О. Олесь.

16. КИРИЛО КОЖОМ'ЯКА.

Колись був у Києві якийсь князь-лицар. І був коло Києва змії. Щороку посилали йому дань: давали або молодого парубка або дівчину. Ото прийшла черга вже й до дочки самого князя. Нічого робити: коли давали городяни, треба й йому давати. Післав князь свою дочку в дань змієві.

А дочка була така гарна, що й сказати не можна. То змії її полюбив. От вона до нього прилестилася та й питається раз у нього:

— Чи є, — каже, — на світі такий чоловік, що подужав би тебе?

— Є, — каже змії, — таки у Києві над Дніпром. Як

запалить у хаті, то дим аж під небесами стелиться! А як вийде над Дніпро мочити кожі (бо він кожом'яка), то не одну несе, а дванадцять разом. Як набрякнуть вони водою в Дніпрі, то я візьму та й учеплюся за них: чи витягне то він їх. А те йому байдуже: як поцупить, то й мене з ними трохи на беріг не витягне. От того чоловіка тільки мені й страшно.

Князівна й узяла собі те на думку й думає, як би їй вісточку додому подати й на волю до батька дістатися. А при ній не було ні душі, тільки один голуб. Вона згодувала його за щасливої години, ще як у Києві була.

Думала-думала, а далі й написала до батька:

— Отак і так, — каже. — У вас, панотче, є в Києві чоловік на ім'я Кирило, на прізвище Кожом'яка. Благайте ви його через старих людей, чи не схоче він із змієм побитися, чи не визволить мене бідну з неволі. Благайте його, панотченьку, і словами й подарунками, щоб не образився він за яке незвичайне слово. Я за нього й за вас буду до віку Богу молитися.

Написала так, прив'язала під крильцем голубові та й випустила у вікно. Голубок злинув під небо та й полетів додому на подвір'я до князя. А діти саме бігали по подвір'ї та й побачили голуба.

— Татусю, татусю! — кажуть, — чи бачиш, голубок від сестриці прилетів?

Князь перше зрадів, а далі подумав-подумав та й засумував:

— Це ж уже проклятий ірод згубив, видно, мою дитину!

А далі приманув до себе голуба: глянь! аж під крильцем карточка. Він за карточку, читає, аж дочка пише: Так і так... Ото зараз покликав він до себе всю старшину:

— Чи є такий чоловік, що називається Кирилом Кожом'якою?

— Є, князю, живе над Дніпром.

— Як же б до нього приступити, щоб не образився та послухав?

Ото саяк-так порадилися та й післали до нього самих старих людей. Приходять вони до його хати, відчинили помалу двері зо страхом та й злякалися. Дивляться, аж сидить сам Кожом'яка долі, до них спиною; і мене руками дванадцять кож. Тільки видно, як коливає отакою білою бородою. От один з тих післанців: Кахі!

Кожом'яка жажнувся, а дванадцять кож тільки трісь-трісь! Овернувся до них, а вони йому в пояс:

— Отак і так: прислав до тебе князь із проханням...

А він і не дивиться і не слухає. Розсердився, що через них та дванадцять кож пірвав.

Вони знову давай його прохати, давай його благати. Стали навколішки. Шкода! Прохали-прохали та й пішли, понуривши голови.

Що тут робитимеш?... Сумує князь, сумує й уся старшина.

— Чи не післати нам молодших?

Післали молодших. Нічого не вдіють і ті. Мовчить та сопе, наче не йому кажуть. Так розібрало його за ті кожі.

Далі схаменувся князь і післав до нього малих дітей. Ті як прийшли, як почали прохати, як стали навколішки та як заплакали, то й сам Кожом'яка не витерпів, заплакав та й каже:

— Ну, це ж уже для вас я зроблю.

Пішов до князя.

— Давайте ж, — каже, — мені дванадцять бочок смоли і дванадцять возів конопель!

Обмотався коноплями, обсмолився смолою добре, взяв булаву таку, що, може, в ній пудів десять та й пішов до змія.

А змій йому й каже:

— А що, Кириле, прийшов битися, чи миритися?

— Де вже миритися? Битися з тобою, з іродом проклятим!

От і почали вони битися, аж земля гуде. Що розбіжиться змій та й ухопить зубами Кирила, то так кусок смоли й вирве; що розбіжиться, то так жмуток конопель і вирве. А він його здоровенною булавою — як улупить, то так і вжене в землю.

А змій, як огонь горить, так йому жарко. І поки збігає до Дніпра, щоб напитися, та й ускочить у воду, щоб прохолодитися трохи, то Кожом'яка знову вже й обмотався коноплями і смолою обсмолився.

Ото вискакує з води проклятий ірод. І що розженеться проти Кожом'яки, то він його булавою тільки луп! Що розженеться, то він, знай, його булавою тільки луп та луп, аж луна йде. Билися-билися, аж куриться, аж іскри скачуть. Розігрів Кирило змія ще лучше, як коваль леміш у горні: аж пурхає, аж захлипається проклятий, а під ним земля тільки стогне.

А тут у дзвони дзвонять, молебні правлять. А по горах народ стоїть, як неживий, зціпивши руки, жде, що то буде. Коли ж зміюка — бубух! аж земля затряслася. Народ, стоячи по горах, так і сплеснув руками:

— Слава Тобі, Господи!

От Кирило, вбивши змія, визволив князівну й віддав князеві. Князь уже не знав, як йому й дякувати. Та вже з того часу й почало зватися те урочище „Кожом'яками“.

Народній переказ.

17. ОСІННЬОЮ ПОРОЮ В КАРПАТАХ.

I.

Вже осінь у наших горах.

Не та подільська осінь, — сіра, жовта, з пилюгою й болотом, з довгими нивами, поритими картоплиськами, з безкраїми сірими стернями. Це чудова гірська осінь, що перевищає весну красою й пишається незрівняним багатством барв.

Іду в ліс. Доріжка злегка здіймається вгору.

Минаю високий явір біля криниці. Він тепер з одного боку зовсім зелений, з другого червоний, як кров.

Земля вистелена — наче барвними мотиллями — то напівзеленими, то знову напричуд гарно тіньованими — в зелено-жовто-червоних барвах.

Понад воду хилляються верби — ще майже зелені. Тільки до зеленавого срібла їх листочків додала осінь уже й дрібку золота.

Садочки — казково барвисті. Червоні, як грань, груші; рожеві, наче личко дівчини, черешні; пестрі від червоних, жовтих, рожевих листочків — сливи.

А долом м'якенька отава, як шовк зелений, засіяна синіми весняними квітками. Вони перші на весні показують свої голівки з-під снігу, вони останні під сніг ховаються..

Переходжу невеликий місток понад чистенькою, блискучою річкою, що, як свавільна дитина, скаче по кам'яних порогах.

Чи ж завсіди тут берегами така ярко-зелена трава росла? Мабуть, що ні. А поміж травами красуються, червоніють, рожевіють різні листочки, наче нові, незнані квіти порозквіталися.

А що це золотом заблиско серед смерік? Цілий кущ золотий. Сподом ясніший, верхом чимраз темніший. Он ще один такий при самій дорозі... Та це ж грабина! Водно більш її. Ввесь смерековий ліс підшитий удоли нею, наче підбитий золотим плащем. Вона міниться, сяє, мерехтить на сонці так чудово, що очей не можна одірвати.

Так часто бродила я влітку цими лісами й не помітила, що в них так багато грабини.

На закруті гори широка левада спускається від лісу вниз до потоку. Вона краєм мережана темно-червоними дикими глогами, рожевими свербивусами, темно-пурпуровими ожинниками, чорно-ягідною бзиною.

Поза потоком і левадою здіймається висока, вкрита лісом, гора. Вона тепер уся горить при заході сонця. Одним боком золота полоса молоді грабини, як би хто висипав на неї скарби золота.

З другого боку кучерява бучина, здається широко розлитю кривавою течією.

Посередині гори, попід чатинним лісом, що вінчає її верхом, поперемішувані враз із ялицями старі жовті граби, червоні буки, рожеві дикі груші та черешні.

Між усім тим де-не-де світить ясним золотом молода берізка.

II.

Сідаю під золотим кущем ліщини й довго люблюся цією чарівною картиною. Там угорі все ще горить у сонці, а кругом мене вже тінь, холод.

Я так далеко від села, треба подумати про поворот.

Уже хочу вставати, коли мою увагу захоплюють якісь людські голоси. З гори сходить гурток людей. Чую гомін їх розмови, чую, як скочуються камінці з-під ніг, чую, як, необережною рукою потручена, забреніла струна скрипки.

Хто ж це? Звідкіля йде?

Оглядаюся й бачу, як стежечкою з верхів сходить гурток гуцулів. Вони в засмоленій смолою білизні, у старих, драних кептарях, у чорних або червоних виляняних байбараках, із спаленими від сонця й вітру обличчями. Ясні сталеві топори в руках, на плечах залізні гострі пили.

Старовинні, дикі лицарі?

Ні, це робітники з бутину, що цілими тижнями не виходять з лісу, рубають дерево і спускають його долів. Уже, видно, скінчили роботу й вертаються в село.

Пройшли місток. Сіли спочивати на березі яру. Виймають хліб, харчують.

Скрипак бере скрипку в руки. Полилася мелодія, думка тужна, претужна. Це — душа гуцула у згуках пісні...

Аж ось різкий, мов сокирою зарубаний, перехід у шалену, повну надії, життя, завзяття коломийку.

Олена Галичанка.

18. ЗОЛОТІ СТРУНИ.

I.

У мряці вечора вуличками містечка Рочдель скрадаються тіні.

Сірі й пригорблені, хоч молоді — чоловіки й жінки йдуть кудись на болотяне передмістя. Вони ховаються у сутінках будівель і огорож та губляться у випарах моря,

що своїми вогкими мрячними обіймами осінню землю обгортає.

Смужками переляканого світла нафтових ламп — надить передмістя ткачів. І принаджувані ним, одинцем і двійками пропадають вони у глибині вечора.

У напівосвітленій кімнаті партерового будинку зібралися кільканадцять ткачів. На їх обличчях смуток грається, чола задума оре. Дехто курить недопалки цигарок, дехто пакає люльочку та з неї — ні позитку, ні хісна.

І ждуть ще одного, ще двох, — а по хвилині один з-поміж них каже:

— Брати! Сьогодні мусимо вже рішити! Хіба ж ми не люди? Хіба ж оттаки так живцем з голоду повмираємо? Шукаймо вже раз рятунку!

— Страйк, брати! Ним покажемо свою силу! Єдність! Дехто сміється:

— А де ж ви були, брати, як ми страйкували? Який із цього хосен? Побратими з фабрик не пристали. Бояться, що ще з тих кількох марних шілінгів дещо їм обірвуть. А рідня наша? Хто помагає підчас страйку?

— Ні, страйкувати годі! Хіба в Америку прийдеться їхати. Кажуть, добре платять.

У кімнаті почулося негодування.

— Так! Утікайте, як злодії з рідної землі. Чи не краще згинуть під своїм тином, ніж нести кості в світи? Думаєте — там гроші з рукава сиплються? Та й за працю там важко.

— І страйк ні до чого й Америка до нічого.

— Так що ж? Може бачите який інший вихід?...

— Слушайте, я розкажу вам свій плян, — промовив молодий робітник. — Нас кількох з братом Грінвудом було на робітничому зібранні.

Мовчазною надією наповнюється кімната. Якось ясніше стає.

— Говори, говори, Джоне! Ти мудрий, хоч молодий!

— Отже слухайте! — усміхається Джон. — Ми були на зібранні. Агітатори чартистів переконували нас, що право загального голосування дасть нам усе...

— За сотки літ! — кидає хтось.

— А Братство тверезости проповідувало блага, якщо перестанемо пити горілку...

— А хліба ніхто не роздавав? Цур їм! — кинув гнівно Роберт. — Люди не мають на страву, а вони проповідують поздержливість від горілки! Бачив з нас хто горілку? Чи це не насміх над нами?

— Ясно, що насміх! Як можна?... А ми придумали ось таке: складаймо по три пенси тижнево і згодом зложимо собі спільне підприємство. Споживчу крамницю!..

Кімната зареготала. Деякі стали виходити. Сьогодні думали щось таки мудрішого почути. А то: складай по три пенси й закладай підприємство! Ха-ха!

— Не смійтеся й не виходіть. Ми хоч які злидарі, то все таки зможемо! Буде нас більше — тим краще!

— І ми на це кидали сьогодні варстати, щоб почути таку новину? Не краще було лікоть полотна зробити? Дітваки!

Джон не зважає. Говорить далі. Він бачить, як деякі очі блищать. Він чує, як деякі серця жвавіше б'ють! Під обрамуваннями вікна якась дівчина жадібно ловить його слова. Це його знайома Ліда. Вона певно розуміє його. Ніжними, хоч мозільними, руками б'є йому „славно“. Всі обертаються. Так, це Ліда, мудра дівчина. А говорить Джон. Слухаймо!

— Слушайте! — піддержують його побратими Грінвуд і Смітт.

Зір Джона повний вдяки. Говорить далі. Малює їх уяві вже навіть барвну вивіску крамниці:

„К р а м н и ц я

Рочдельського товариства справедливих піонерів“.

Так і так. Риму зразу не збудували. Дає докази. Багато підприємців починало з малого. Боротьба за кращу долю вимагає витривалости й послідовности. Вона додає енергії. Енергія дає ініціативу. Джон наче купує товари. Виказує зріст доходів і продукції. Заводить товарообмін з Менчестером та Бредсфордом.

І каже далі Джон, що, як бурхливе море не всілі розбити скель Велзу, так — злидні не розіб'ють їх стремлінь, а вороги — намірів спілки.

Й уже всі, що слухають його промови, разом з Лідою плещуть у долоні, підносять Джона на руках, виносять на вулицю.

— Славно! Славно! Складаймо по три пенси.

Підносять і Грінвуда і Смідта, й уся вулиця, ціле передмістя гомонить окликами радощів.

II.

Увечері 21-го грудня 1844 р. на „Жаб'ячому кутку“ жде повно ткачів і міщан. Мають відчинити крамницю. Збирали цілий рік по три пенси і наскладали 27 фунтів штерлінгів.

— Піднеси стору! Скорше!

Роберт вагається. Сидно. У вікні нічого нема. Трохи муки, цукру...

— Братчики! Годі! Чого ж стидатися?

— Маю вражіння, що даємо аматорську виставу. Боюся „треми“, — сміється Грінвуд.

Джон перестає думати, підбігає до вікна. Підносить заслону.

Вулиця бухнула сміхом.

Тільки там, між юрбою, побачив він ці самі глибокі, лискучі очі, те саме біленьке обличчя. І видалося йому, що вона своїм зором заохочує його до діла „піонерів“.

— Слухай, Лідо! Ти віриш у наші успіхи?

— Вірю! Початки все тяжкі.

Почув до неї велику вдячність.

III.

Чи чули ви про дальшу історію Ротдельського першого кооперативу? Складали по три пенси тижнево. Було 28 членів. За 10 літ було вже 900, а сьогодні 30.000 членів.

Нинішній оборот перевищає річно мільйон фунтів штерлінгів.

Об'єднав він усі кооперативи, заложив школи, народній

університет, має величезну бібліотеку, одну велику й 19 малих читальняних заль, — має власні фабрики, робітні, каси, установи.

Говорять, що це все завдячують рочдельці своїй енергії, витривалості й підприємчivosti.

Я чув також, що товчком до змагання були ще й золоті струни братньої любови.

Антін Вартовий.

19. ЗА ГРОМАДСЬКЕ ДОБРО.

I.

Синяво-бліде світло ранку проскочило крізь щілини клуні й заграло зайчиком на обличчі Пилипця. Він скочив із сіна й вибіг на подвір'я. Дідунь підмазували воза, бабуня підсівали до млина гречку.

— Чого так рано встав, парубче? — запитав дідунь.

— Я хочу до млина, — промовив Пилипцьо й, благачи, поглядом кинув на бабуню.

— Куди там тебе ще понесе? И так тяжко коням, — відказав дідунь.

— Нехай уже їде! Дивися, як воно хоче, — промовила бабуня.

— Мірошник обрався!... Не треба!

— Дідуню, я пішки, як важко коням...

Суворе обличчя проявилось, у куточках зморшків під очима притаїлася усмішка.

— За возом, як лошак? Ну, то й біжи!

Коні запряжено, ворота відчинено.

— Чому не сідаєш? — запитав дідунь: — чи може справді бігти будеш? Ходи, я підсаджу!

— Я сам!...

Пилипцьо забіг іззаду, вчепився за крижівницю, скочив на помісницю — й уже на возі.

— Но! — І коні тюпки покотили воза по м'якій дорозі. Пробігли рядки хат, смужки, поля із житом і в'їхали в ліс.

Довго стукали колеса по тарасованій дорозі й по всьому лісі обзивалися стуком коліс невидні вози.

Ось віті дерев розгорнулися й назустріч вибігла синя стрічка, шумовиння води, гуркіт.

— Що це? — запитав Пилипцьо.

— То млин на тебе свариться.

— А як він знає?

— Він завжди свариться на таких, як ти.

В'їхали на високу греблю, потім на місток. Вода проривалася під заставки, трясла містком, пінилася й бігла по цементовім жолобі під млин. Млин притулився до схилу греблі й похмуро позирав запиленими віконцями.

Коли внесли збіжжя, Пилипцьо увійшов до середини. Зразу нічого не розібрав: усе було в тумані пилу, шуміло, гуркотіло. Помалу з пилу виступали люди в борошні, якісь широкі лійкуваті скриньки та вузькі й довгі, що снували в усі боки.

— Скоро мені змелете, Арсеню? — звернувся дідусь до якогось високого чоловіка.

— Вам, Юхиме, скоро. А чий це парубок з вами?

— Та онук від старшої дочки.

— Вчиться?

— Ні. На цю зиму віддамо.

— Ти ще не був на млині? — запитав Арсень у Пилипця.

— Дідунь не хотіли брати.

— Ага! Ну, ходи ж но, я тобі все покажу.

Арсень узяв його за руку й вони пішли східцями.

Внизу немає стільки пилу. Великі колеса, довгі паси й вали — все крутиться, живе, лопоче, шумить, сичить.

Арсень сміло ходив проміж них і вів за руку Пилипця. Пилипцьо задивлявся. Одно колесо тихо й швидко ходить, тільки злісно лопоче його вал... зривається з місця й біжить просто на Пилипця.

— Ой, — скрикнув і затулив очі.

— Що, злякався? — почув Арсенів голос біля самого вуха. Він уже був на руках і далі не боявся. Слухав про кожне колесо, кожен вал, пас — що кожне робить, і для чого воно.

— Скільки людей було б без хліба, як би не дядько

Арсень, — думав Пилипцьо. — Вмирили б люди від голоду... От виросту, я теж буду мірошником. Буду так сміливо тут ходити й усім керувати. І багато, багато всім понамелюю борошна — ніхто не буде без хліба.

— Ходімо нагору...

— Не хочу.

— Там дідунь досі тебе ждуть!

— А я хочу з вами — в млині бути.

II.

Пилипцьо давно в кооперативному млині: змашує колеса, змиває паси, часом записує в книгу вимір: відносить її до кооперативу. Щосуботи розписується там у великій книзі й отримує чотири карбованці.

Влітку, коли мало, або й зовсім нема млива, він увесь час на човні сновигає по всіх усядах. Навіть запливав не раз у „чортовиння“, де не одного закрутила вода, а йому нічого.

Взимку ходить до школи і вчитель казав, що з нього будуть люди.

Два дні без перерви падав дощ, а сьогодні зранку ви-погодилося.

Ще вчора звечора Арсень і голова кооперативу поїхали до міста в справах млина.

Пилипцьо рано йшов до школи, поглянув на став і побачив, що води прибуло. Тепер вона вже залила по той бік луки, а по цей — городи, перелилася через край греблі під селом і перервала прохід до млина. Її прибуває щораз більше.

Надвечір від греблі зосталася лиш коротка й вузька смужка біля млина.

Вся сила води налягла на греблю біля млина, відливала до села й тут переливала через греблю, падала вниз на камінь, ревіла, вкривалася жовтим шумовинням, скажено крутилася й пливла й пливла.

— Вже, мабуть, літ двадцять — та ні, мабуть, більш, як отак було! Ще як млин панський був...

— Тоді ж греблю й млина знесло зовсім.

— Радили після того панові поставити отут при березі...

— Так, тут напору нема.

— Ну, а там такий, що аби й тепер не знесло.

— Сказав! Тоді ж мірошник заставок не відкрив.

— А дивіть но, — вони й тепер закриті!

Небезпека позначалася на всіх обличчях. Дехто промовив:

— Пропав млин.

— Де хоч тепер змели збіжжя.

— А де ж Арсень або з кооперативу хто?

— Що ж це? Невже не можна ще переплисти — відкрити?

Заметушилися, забігали, загомоніли. По всьому селі пробігло — млин пропав.

— Сідай хто на човен та відкрийте!

— Що ж я на світі вже нажився, щоб їхати в таке?

— Ей, рибалки, кооператив платить червінця тому, хто відкриє! — гукнув член правління кооперативу, що біг до річки, аж лоб змокрів.

Рибалка Лаврін підійшов до річки, скинув оком на віддаль до греблі, що виходила з води, кинув на воду гілку, полічив десять:

— Душу загубить за червінця? Не поїду!

Млин здригався разом з містком і суворо поглядав на село, ніби відчуваючи останні хвилини.

— Ну, так хто пливе?

— Коли вже Лаврін відмовився, то, мабуть, ніхто, — промовив хтось із гурту.

Від гурту виділився Пилипцьо й побіг на беріг угору річки.

— Куди він побіг? — здивувалися селяни.

Пробіг кількесот кроків, стяг у воду човна й скочив у нього. Човен прорізав воду й віддалявся від берега. Потім вплив на бистру течію, вода підхопила його, як тріску, крутила, шарпала.

— Дивіться, дивіться! Сказився хлопець!

— Загине...

— Вернись, вернись, божевільний! — гукали. Але він не чув. З усієї сили хлопець гріб веслом то справа, то зліва. На хвилину зупинявся, поправляв шапку і позирав на млина. От ще трохи, і вода принесе його до того каменя на греблі, що виходить з води, і там він уже допливе до млина, тримаючись за каміння.

Вже бракує сили боротись із течією. Один гребок і весло випало з рук, звисло на кочатці й черпало воду. Безвладного човна підхопила вода й понесла. Купка селян, заверши, стежила за човном.

— Ой, — скрикнула жінка в юрбі.

— Загинув! — покотилося гуртом.

Ще кроків двадцять — і човен з Пилипцем полетить через греблю на камінь і розпадеться на цурки. Хтось без шапки біг до греблі й угледів човен.

Пилипцю стрепенувсь, руки схопили весло і напружено взялися гребти:

От уже вода знижує й несамовито ліне вниз, ще один гребок, другий — і човен ударився об край греблі, що виходила з води, зупинився, ще гребок один, другий — і човен посунув уздовж греблі до містка.

Шість заставок — одну по одній — підійнято. Вода відчула новий прохід і з усієї сили проривалася туди, шуміла, пінилася, наче лютуючи, що не спромоглася здійснити своїх лихих замірів.

А юрба на березі тремтіла з радощів та захоплення:

— Млина врятовало!

— Молодчик хлопець!

Г. Гуменчук.

20. НА ГРЕБЛІ.

Чорніє гребля. Млин і другий...

У борошнених білих смугах

Піддашки, бильця, лутки й дах.

З мішками їдуть на волах.

Трясється гать. Шумить вода
І вниз веселкою спада...
На греблю сходжу. Прірва. Плес.
Пала під сонцем берег весь.

Сліпить пісок гарячий очі,
Летить і в'ється і гегоче
Гусей юрба. Там коні ржуть.
На обміль волоком ведуть.

Плигають з мосту в воду діти.
Деся вибивають полотно,
І з підрешітки на рядно
Дівчата сиплять зерно мите.

М. Філянський.

21. МІРОШНИК.

І в годину і в негоду
Безперестанно народу
Плине з хурами зерна
До знайомого млина.

Жорна витру й поготую,
Гречку й просо решетую
І під низом і вгорі
Доглядаю ступирі.

Лотоків я не заставляю,
Ще й нароком так підправлю,
Щоб вода з крутих коліс
Кипнем рвалася, як біс.

Із-під водяного плеса
Підриваються колеса;
Млин мій ходором іде
І грюкоче і гуде.

Круг млина мого завізно;
Я роблю і рано й пізно, —
Де поставлю, де прийму,
Відпущу і підійму:

Відставляй муку готову,
Зерно сип на камінь знову;
Жде крупа тебе давно,
В ступах виспіло пшоно.

Та бери ж від мене сміло
Те, що в поставах поспіло:
Та ні пилу, ні піску,
Ні в єдиному мішку...

Яків Щоголів.

ЛИСТОПАД.

22. МАТИ — БОРИС ГРІНЧЕНКО.
23. ПІСНЯ СИРОТИ — НАРОДНЯ ПІСНЯ.
24. СТРАШНИЙ КОСАР — ТАРАС ШЕВЧЕНКО.
25. СМІЛИВІ РЯТІВНИКИ — Ф. КООМЬ.
26. СВЯТОСЛАВ — ВАСИЛЬ ЩУРАТ.
27. ВОЛОДИМИР ВЕЛИКИЙ — І. КРИП'ЯКЕВИЧ.
28. ПОЧУТТЯ ОБОВ'ЯЗКУ — В. ГОНСЬОРОВСЬКИЙ.
29. ХРЕСТ ВОЛОДИМИРА ВЕЛИКОГО — І. КРИП'ЯКЕВИЧ.
30. ЯРОСЛАВ МУДРИЙ — О. ОЛЕСЬ.
31. ПРИГОДИ ГОРОВЦЯ — ЮРІЙ СІРИЙ.

22. МАТИ.

Ізійшло багато ночі,
Сплять великі і малі;
А каганчик все мигоче
В хаті вбогій на столі:
То на мить мов погасає,
То ізнов заблима він,
Голі стіни осяває,
Стіл та лави коло стін.

Вбого, тихо у тій хаті,
Тільки прядка торохтить:
Не лягла ще досі мати,
Син давно спокійно спить.

Світло іноді освітить
Піл, де сон його повив;
Спить хлоп'я рядном укрите,
Бачить море любих снів!
Сниться хлопцеві пахучий
Ліс і луки у квітках
І пташок рої співучі,
Сниться сонце в небесах;

Сняться забавки без краю,
Сняться радісні дні...
І щасливий усміх грає
На устах йому у сні.

Спить хлоп'я—щасливе снами,
Прядка ж тихо торохтить,
Наболілими руками
Ледве може вже робить.
Довгу нитку витягає
Вбога мати удова,
В хорих грудях заниває,
Як під гнетом — голова.
Та не кидає; на сина
Заробляти треба їй...

За годину година
Иде, усюди супокій.
Каганець у вбогій хаті
Ледве-ледве миготить...
І пряде бездольна мати,
Син щасливий снами спить...

Борис Грінченко.

23. ПІСНЯ СИРОТИ.

Мати наша, мати !	Намалюю матір
Де ж тебе узяти?	На божничку в хаті.
Хіба тебе, мати,	На божничок гляну,
Та й намалювати.	Матір іспом'яну.

Назад обернуся,
Сльозами заллюся...

Народня пісня.

24. СТРАШНИЙ КОСАР.

Понад полем іде,	Не благай, не проси !
Не покоси кладе;	Не клепає коси ;
Не покоси кладе — гори !	Чи то пригород чи город, —
Стогне земля, стогне море,	Як бритвою старий голить
Стогне та гуде.	Усе, що даси:

Косаря уночі	Мужика й шинкаря,
Зустрічають сичі;	Сироту кобзаря;
Тне косар, не спочиває,	Приспівує старий, косить,
Ні на кого не зважає,	Кладе горами покоси ;
Хоч і не проси.	Не мина й царя.

І мене не мине,
На чужині зотне :
За решіткою задавить,
Хреста ніхто не поставить
І не пом'яне !

Тарас Шевченко.

25. СМІЛИВІ РЯТІВНИКИ.

(Із життя телеграфістів).

I.

Алекс і Джек — товариші. Вони обидва були ще зовсім юні хлопці й укупі служили при телеграфі залізничої станції.

Восени після великих дощів розлилася ріка. Вони вдвох по обіді блукали берегами й дивилися, як каламутна ріка своєю течією зносила дерева, паркани й навіть цілі будівлі. О шостій годині вони вертали до станції, щоб вартувати цілу ніч біля телеграфу.

— Ну, що ви думаєте про сьогоднішню повінь, Алексе? — спитав старший телеграфіст, коли хлопчики увійшли до кімнати.

— Погано, — відповіли вони. — Як ви гадаєте, міст залишиться цілий?

— Безперечно. Він уже не раз витримував повінь, навіть більшу, ніж сьогодні. Наш міст міцний, як скеля, — заспокоїв їх телеграфіст.

Однак на ранок повінь збільшилася, вода прибула. Старший телеграфіст послав Джека до залізничної вежі, з якої видно було міст.

За двадцять п'ять хвилин Джек із своєї вежі передав телеграфом, що вода прибуває й туман збільшується.

Алекс і старший телеграфіст Ален підійшли до вікна, відчинили його й глянули вниз на долину. Замість ріки й жовтого насипу залізничної колії, здовж берега вони в передранкових сутінках побачили тільки безкрає море сивого туману.

Десь шуміла вода, наче гуркіт далекого грому.

Ален свиснув і промовив:

— Та це — як Ніагарський водоспад! Я ще ніколи не бачив такої повені.

Стук апарату примусив їх відійти від вікна. Це телеграфував із своєї вежі Джек: „Нижню частину прольоту мосту зруйнувала і знесла вода. Верхня частина ще ціла“.

Ален швидко повернувся до одного з телеграфістів:

— Поїзд № 46 пройшов станцію Норфолк?

— Так. П'ять хвилин тому.

Крик вирвався з грудей Алена. Він знову кинувся до вікна. Його обличчя пополютіло.

— Що трапилося, що трапилося? — запитав Алекс.

— Що трапилося?!... Норфолк — остання станція перед мостом. За двадцять хвилин поїзд буде тут. Коли ми кого й пошлем на міст, то в такому тумані не можна машиніста попередити.

Алекс уявив собі, що поїзд полетить із мосту в річку. Він почув, що кров у ньому холодне.

У цю хвилину відчинилися двері й до кімнати увійшов начальник станції.

— Добридень, — привітався він весело. — Правда, я сьогодні раненько встав? Я хочу зустріти дружину й дітей. Вони їдуть поїздом № 46... Ален, що з вами?!

Ален махнув рукою в напрямку до вікна:

— Прольот мосту зруйнований... Поїзд № 46 уже пройшов Норфолк...

Начальник станції захитався й упав на крісло. Потім кинувся до вікна, зціпивши кулаки:

— Хіба не можна запалити вогню на колії?

— Світла ліхтаря — замало.

Начальник станції з розпачем розвів руками:

— І це повинно було трапитися як раз тоді, коли станцію Ріверсайд на тому березі закрили... Коли б ми могли туди телеграфувати...

Його перебив крик Алекса:

— Я придумав, придумав! Гас!... Треба вилити гас на купу шпал і підпалити. Джек може перебратися через міст із гасом, — пояснив Алекс і кинувся до телеграфного апарату, щоб сповістити Джека у вежі.

— Джек, є в тебе у вежі гас? — телеграфував він своєму другові.

— Тут немає, але я добуду в сторожці.

— Чи можеш переїхати міст?

— Тут є дрезина, але я не знаю, чому треба їхати через міст?

— Поїзд № 46 за двадцять хвилин прибуде, його треба спинити. Ти можеш гасом облити шпали й зап...

— Так, так... — відповів телеграфом Джек.

II.

Джек хутко засвітив ліхтаря, узяв у сторожці бутля з гасом і викотив дрезину.

Щосили працював він руками й ногами. Кожна хвилина дорога. Шум води вказував, що міст уже недалеко. Вогкість війнула йому в лице. Через білу пелену туману

неясно виступали підпори мосту. Джек нагнув голову, напружив сили. Шум уже чутно було під ногами; він був уже на мосту, над водою.

Тепер він рухався поволі, прислухаючись до шуму, щоб по звуках упізнати, де були поламані дошки й покручене залізо.

Ось... він помітив, що вода в одному місці скажено крутилася, наче кипіла. І разом з тим відчув, що рейки під ним захиталися. Він зрозумів, що їде через зруйнований прольот.

Рейки захиталися дужче. Одну хвилину Джек завагався. Він заплющив очі і... коли перед ним промайнуло, як поїзд може полетіти з мосту у воду... він стиснув зуби й знову тихо рушив уперед.

Раптом рейки захиталися, перехилилися й осіли одним боком у воду. Джек з криком кинувся вбік і припав лицем до шпал. Кілька хвилин він пролежав так, не рухаючись, із жахом думаючи, що впаде в ріку й верхня частина мосту. Але рейки від напору води зо скрипом випросталися й знову піднялися з води.

Джек на колінах поліз по шпалах уперед, штовхаючи перед собою дрезину. Врешті він помітив, що рейки під ним стають міцніші. Тоді він обережно виліз на дрезину й потихеньку поїхав уперед. Колія стала рівна й тверда. Міст лишився позаду.

Раптом глянув на те місце, де стояв бутель з гасом і крикнув:

— Бутля немає! Упав у воду!...

Сльози в Джека виступили на очах. Він пригадав станцію Ріверсайд, закриту на зиму. Може там є гас?

Стиснувши зуби й низько нагнувшись, Джек напружив сили й поїхав хутко вперед.

III.

А на станції в цей час — тривожна мовчанка. Всі стояли біля вікна й дивилися в густий туман у бік мосту.

— Він напевно переїхав міст, — сказав Ален.

— Так, коли... — почав Алекс і не скінчив.

У цю хвилину туман розрізав далекий свисток поїзду.
Начальник станції застогнав:

— Він не встигне, не встигне... поїзд буде за п'ять хвилин на мосту!

В цей час заокотів телеграфний апарат.

— Хто це телеграфує? — запитав Ален, кидаючись до апарату.

— Я доїхав до Ріверсайда, — телеграфував Джек: — На мосту гас упав у воду. Що робити?

— Що? Там мусить бути гас, пошукай добре...

Через відчинене вікно знову влетів згук свистка, на цей раз дужий і чіткий. Усі затремтіли.

— ...Пригадав, пригадав! — крикнув Алекс: — Телеграфуйте! В коморі станції є запасна бочка з гасом...

— Джек, — телеграфував Ален: — у коморі бочка гасом... розбий, розлий гас і запали станцію..

Всі кинулись ізнову до вікна. Напружено дивилися туди, де літом була маленька станція по той бік ріки.

Знову свисток потяга, тривожний, страшний.

Серед туману спалахнуло полум'я.

Всі голосно крикнули.

Все вище й вище здіймалися червоні язики полум'я. Тривожний свисток потяга, один, другий...

Потім... короткий сухий звук гальми. Заскреготали рейки... Поїзд зупинився.

Ф. Коомб.

26. СВЯТОСЛАВ.

А чия ж то слава?

Чи не Святослава?

Від Балкану до Дунаю
Залунала слава.

Цар скликає раду

На велику зраду:

Идуть посли до Святослава
З міста Цареграду:

Знявся чорний ворон,

Кряче над Босфором:

Гей ти, царю цареградський,
Буде тобі сором!

„Княже Святославе,

В тебе військо браве!

Добуває собі чести,
А князеві слави.

„А наш цар не темний,
Шле поклін доземний.
Бачить, що з тобою битись
Був би труд даремний.

„Скільки в тебе воїв, —
Стільки тобі зброї,
Стільки тобі, княже, буде
Парчі дорогої“.

Чує серце княже
Хитре діло враже.
Десять тисяч війська має,
Двадцять тисяч каже.

Не минає днина —
Лихая година!
Зажурилась в Святослава
Смілива дружина.

Иде сто тисяч царських
Воїнів лицарських:
Завмирає серце в грудях
В сміливих, боярських.

Бачить князь тривогу
Серед війська свого:
„Браття! Хоче хто втікати,
Не держу нікого.

„Та втекти нікуди:
Греки стали всюди.
Вражі стріли б'ють у плечі
Ліпше, ніж у груди.

„Воля чи неволя —
Не втекти нам з поля;
Соромом себе покрити —
Незавидна доля!

„А коли поляжем
Під напором вражим,
То вітчині у спадщині
Славу перекажем.

„Радьте ж між собою,
Я іду до бою“...
А все військо каже: „Княже!
Гинемо з тобою!“

Почалась кривава
З греками розправа.
Побідою вінчалася
Слава Святослава.

Василь Щурат.

27. ВОЛОДИМИР ВЕЛИКИЙ.

I.

Минуло 900 літ від часу, як на Берестовім коло Києва покінчив життя князь Володимир Великий. Його ім'я знає в нас навіть мала дитина. Пам'ять про нього є в глибокій пошані у всього українського народу.

Року, в котрім родився князь Володимир, не записали давні літописи. Його батьком був славний князь Святослав,

великий войовник і сміливий лицар, що все своє життя перебув на війнах. Він згинув коло Дніпрових порогів у боротьбі з дикою ордою печенігів. Печенізький ватажок казав собі зробити з його черепа чашу на вино.

Володимир не раз бачив батьківські воєнні походи. Вже з молодих літ зважав він до зброї та до невідгид життя в таборі. Потім і помстився він за смерть батька на печенігах.

Матір'ю Володимира була проста селянка Малуша. Через те вороги пізніше відмовляли Володимирові княжих почестей і звали його сином рабині.

З дитячих літ певно пам'ятав Володимир свою бабку, княгиню Ольгу, що дуже розумно правила державою і перша з-поміж українських князів прийняла християнство. За її прикладом став згодом християнином і Володимир.

II.

Коли в 972 році згинув Святослав, київська держава поділилася між його трьох синів: Ярополк мав княжити в Києві, Олег у Деревській землі, а Володимир у Новгороді. Святославові сини були ще невеликі й не могли взяти влади у свої руки; за них управляли могутні пани, бояри.

Дорадник Ярополка, київський боярин Свенельд, почав підмовляти молодого князя до боротьби з молодшими братами, щоб з'єдинити наново в одних руках усю державу.

Ярополкові війська перемогли Олега і той погиб у боротьбі; але проти Ярополка звернувся наймолодший його брат, Володимир, і почав з ним війну.

Володимир проживав у Новгороді, як йому призначив був батько. Але коли дізнався про боротьбу між обома старшими братами, покинув свій город і поїхав за Балтійське море до Скандинавії, шукати собі помічі. Скандинавські нормани або варяги були вельми сміливі та войовничі і наймалися на службу всякому, хто хотів вести війну. Українські князі не раз брали собі варязьких вояків на поміч. Так само зробив тепер і Володимир.

Тим часом Ярополк напав уже на Новгород і забрав

собі волості брата. Почалася війна. Лицарський Володимир не хотів нападати несподівано на брата і вислав до нього вістку: „Йду на тебе, приготуйся до боротьби“.

Війна скінчилася перемогою Володимира. Він опанував знову Новгород і прийшов під Київ. Тоді київські бояри стали покидати свого князя Ярополка і перейшли на сторону Володимира. Ярополк також мусів піддатися братові.

Володимир бажав погодитися з ним. Але коли Ярополк прибув до його табору, варяги несподівано кинулися на нещасливого князя й убили його мечами.

Володимир, обурився на варягів і не пустив їх до Києва, щоб не знищили міста. Тоді варяги просили Володимира, щоб дозволив їм піти далі, на службу до Греції.

Володимир був тепер єдиним володарем цілої держави свого батька. Але держава по війнах була знищена і довгого часу треба було, щоб її довести до ладу.

III.

В 981 році ходив Володимир з військом проти Польщі. Літопис каже про це так: „Иде Володимиръ къ Ляхомъ и зая грады ихъ: Перемышль, Червень и ины города“.

Це перша історична звістка, яку маємо про Галичину. Головними городами були в Галичині тоді Перемишль і Червень (нині село над Бугом у Холмщині). Львова не було ще тоді зовсім, а Галич не був ще столицею.

В 982 році була війна на сході з в'ятичами, слов'янським племенем, що мешкало над рікою Окою. Володимир воював з ними, щоб примусити їх до підданства і данини.

В 983 році зробив князь побідний похід на ятвягів, литовське плем'я, що від північного заходу непокоїло його державу.

В 984 році завоював Володимир радимичів, невелике слов'янське плем'я, що жило над горішнім Дніпром.

Того самого року відбувся похід на болгар, монгольський нарід, що мешкав над долиньною Волгою. Володимир хотів забезпечитися від їх нападів і зробив з ними згоду.

IV.

Через ті війни Володимир забезпечив свою державу від сусідських нападів і міг починати упорядковувати її. Щоб на будуче новоздобуті землі не відпали від Києва, Володимир віддавав у них правління своїм синам, яких мав аж дванадцять. Під своєю власною безпосередньою управою лишив тільки Київ і землі по лівім боці Дніпра.

Від того часу всі ті землі, що належать до київської держави, приймають назву руських. Давніше кожне окреме плем'я мало й свою окрему назву (нпр. деревляни, радимичі, в'ятичі і т. д.), а ім'я Руси мала тільки околиця Києва. Тепер, хоч посеред самого населення лишилися і далі племінні різниці, цілий простір київської держави одержав назву „Русь“ на знак політичної єдності.

Така велика й могутня держава мусіла знайти собі всюди признання й поважання. Західні сусіди зараз же й поспішилися увійти у приятні взаємини з Володимиром. Польський король Болеслав Хоробрий замирився з ним. Чеський князь Андрій і угорський король Стефан Великий завсіди прихильно відносилися до Руської Держави. У добрих взаєминах жив Володимир і з Німеччиною.

V.

Лишився тільки один небезпечний ворог Володимирової держави; це були степові орди. Коли Володимирів батько знищив державу хозарів над Каспійським морем, на місце їх прийшли войовничі печеніги. Вони заняли чорноморські степи та почали нападати на багаті землі над Дніпром.

Уже від самого початку свого панування Володимир вів з ними війну. Щоб забезпечити край перед їх нападами, казав Володимир будувати замки в різних пригожих місцях свого краю. В околиці Києва сипав навіть охоронні вали.

Сліди таких валів лишилися до сьогодні по обох боках Дніпра, над ріками: Стугною, Ірпенем, Россю, Трубежем і Сулою. Ті кріпості служили до оборони краю і значно спинили напади печенігів.

Іван Крип'якевич.

28. ПОЧУТТЯ ОBOB'ЯЗКУ.

Було то в 1813 році після онтого страшного відвороту Наполеонових військ із-під Москви.

У старій луковій кімнаті в городі Кракуса сидів князь Йосиф Понятовський; глибоко всунувся у старосвітський фотель, а на його гарнім чолі розсілася задума.

Відчинилися двері й увійшов службовий офіцер. Князь поглянув на нього допитливо.

— Третій батальйон п'ятого полку піхоти! — зголосив офіцер.

— Звідки?

— З-над Німана.

— Скільки?

— Дев'ятдесят.

— Хто веде?

— Сержант Брохоцький. Чи ваша княжа милість до-ручить впровадити його сюди?

— Нехай увійде.

Офіцер відчинив двері. До кімнати увійшов випростований, як струна, сержант і представився:

— Ян Брохоцький, сержант першої компанії третього батальйону п'ятого полку піхоти Варшавського Князівства, що правом старшинства веде останки відділу.

— Розбили вас?

— У Понарських яругах. Генерал Платов ударив на кінних стрільців князя Таренту, і ті, втікаючи, змішали наш корпус...

— Знаю, знаю! — перебив нетерпляче князь Йосиф. — Уся наша армія так пропадала. Чого не доконав ворог, це зробив голод.

Піля цих слів зупиняється Понятовський і питає сержанта:

— Який стан твого відділу?

— Легко ранених двадцять, хорих п'ятнадцять. Тридцять крісів. Чотири повні мундури...

— Бідаки! Нуждарі! Як вас тут і чим забезпечити? — скрикнув князь і по хвилині сумної задуми спитав з гірким посміхом:

- А чоботи?
- Є.
- Скільки пар?
- Один.

Щойно тепер поглянув Понятовський на випростовану постать сержанта. Подивився на ноги загорнені в чорні суконні шмати, на плащ, що вдаряв в очі різнобарвними латами, на торбу з набоями зв'язану шнурком, урешті на поморщене зів'яле лице і два хрести, що блискотіли на запалих грудях сержанта.

— Пане поручнику! — звернувся князь до службового офіцера. — Наділити їх, чим можна! Сьогодні нехай відпочивають. Завтра нехай квартирний візьме їх під особливу опіку. Це був хоробрий полк!

— По приказу!

Аж ось Понятовський спитав:

- А прапор?
- Є при відділі.

Тінь сумовитого задоволення пересунулася по лиці князя Йосифа. Підійшов до сержанта і поклав йому руку на рамя:

— Брохоцький! Нагорода тебе не мине. Защо маєш хрести?

— Битва під Грибовом тисяч вісімсот дев'ятого і Смоленськ...

— Чекай! Брохоцький... Брохоцький?... Ти був при наступі на Замостя?

— Так, ваша княжа високість.

— А... Здоров був, старий друже! Сильно ти посивів, небоже! Йди, йди, відпочинь — а завтра приходь!...

І ось замрячені очі сержанта блиснули дивним блиском, повіки нервово здригнулися й на пергаментове лице виступив жвавий рум'янець.

Службовий офіцер дав йому знак, щоб відійшов; сержант не рушив ані кроком, випростався ще більш і звернувся до Понятовського:

— Ваша княжа милосте, доношу слухняно, що ми принесли і полкову касу.

— Касу? — спитав жваво князь. — Яку касу? Скільки в ній маєте?

— Сім тисяч золотих дукатів!

— Що? Ви врятували полкову касу?

— Так є, ваша милосте. Коли вмер по дорозі полковник Осиповський і не можна було дістати під касу візка, ми розділили гроші поміж себе, бо боялися нападу. П'ятнадцять рядовиків відлучилося по дорозі, але віддали свої пайки — і шеляга не бракує.

— Брохоцький! — промовив князь, збентежений новою звісткою, — ти вмієш читати?

— Вмілося колись, ваша княжа милосте, та забулося.

— Звідки родом?

— Швець із Варшави.

— Іменую тебе підпоручником!

Грудьми сержанта нагло щось потрясло. Він хотів щось сказати, дякувати за нагороду, про яку їй не мріяв ніколи; але слова здержалися у горлі. Тільки важка, наче від болю всіх трудів воєнних, сльоза впала на вуси, прикриті інеем.

Князь обернувся і, не дивлячися на Брохоцького, сказав до службового офіцера:

— Завтра, завтра прийти до мене, підпоручнику...

Офіцер уз'яв Брохоцького легко під рамя і вивів його з кімнати.

В'ячеслав Гонсьоровський.

29. ХРЕСТ ВОЛОДИМИРА ВЕЛИКОГО.

I.

Літопис оповідає, що до князя Володимира Великого приходили люди різних вір, щоб його нахилити до зміни віри. Були в нього болгари магометанської віри, німці римського віроісповідання, хозари жидівської релігії та один грецький філософ із Царгороду.

Князь скликав раду бояр і старшин і вислав десятків людей у чужі краї, щоб оглянули різні обряди і зва-

жили, яка віра є найліпша. Посли вернулися і заявили, що найгарніше богослуження є в Греції і князь повинен прийняти грецьку віру, як це вже зробила перед ним його бабуня, княгиня Ольга.

В тім часі трапилася князеві нагода — ближче познайомитися з Грецією. Грецькі цісарі, брати Василь і Костянтин, звернулися до Володимира Великого з проханням, щоб він дав їм військову поміч, бо проти них підняв повстання один з їх родичів. Володимир радо згодився на те і післав до Візантії шість тисяч піхотинців. Вони й розбили військо повстанців.

Цісарям так подобалися наші вояки, що вони лишили їх собі далі на службі як прибічну двірську сторожу. В нагороду за поміч Володимир зажадав, щоб цісарі дали йому за жінку свою сестру Анну.

Цісарі не хотіли на це згодитися. Грекам видавалося страшною річчю, щоб цісарська донька ставала дружиною якогось „варварина“, далекого північного князя, що не вірить у Христову науку.

Отож почали вияснювати Володимирові, що перший християнський цісар Костянтин Великий заборонив віддавати цісарських доньок за чужинців і т. і.

Володимир наважився примусити греків до уступок зброєю. Його військо несподівано увійшло до Криму, де були грецькі посілости.

Тоді цісарі зм'якли й вислали свою сестру до міста Корсуня на Кримі, щоб спинити війну. Заключено мир. Володимир зрікся Криму на річ Візантії й сам обіцяв вихриститися.

II.

Вернувшись до Києва, Володимир почав заводити християнську віру на місце поганської. Не йшло це тяжко, бо в Києві вже й давніше були деякі християни, була навіть церква святого Іллі.

Князь наказав знищити наперед найважливішого поганського божка Перуна, якого статуя стояла перед самим

княжим двором, і мала срібну голову й золоті вуси. Прив'язали божка коневі до хвоста і стягнули згори до Дніпра. При тім дванадцять мужів били його палицями й кинули у воду. Так само рубали й нищили інших божків.

Потім Володимир наказав усім мешканцям Києва йти на ріку і грецькі священники христили всіх усенародно. Люди охоче христилися, бо любили князя й вірили, що він веде їх до доброго. Це було в 988 році по Хр.

III.

Та не скоро поширилася християнська віра по всіх українських землях. Не доставало священників, щоб охристити відразу весь нарід. Ще довгі роки в далеких селах ховалося поганство. Темні люди зверталися далі з молитвами до Велеса і Дажбога, складали жертви в лісах і на багнах русалкам та іншим поганським божкам. Християнська віра приймалася помалу й довгого часу треба було, поки люди навчилися всіх тайн нової віри.

Найшвидше поширилося почитання тих християнських святих, що нагадували людям давні поганські божества. Святий Ілля їхав огненним возом і нагадував Перуна; святий Юрій був подібний до Дажбога; святий Власій до Волоса, бога скотів і т. д.

Скоро прийнялися ті християнські свята, що припадали на час давніх поганських: Різдво — це давнє свято новонародженого сонця; Великдень і Зелені Свята лучаться із святом весни, а день святого Івана Хрестителя із давнім святом Купала і т. д.

IV.

Християнство привело чимало змін на Русі. По більших містах осідали грецькі єпископи. В Києві повстала руська митрополія. Приплило на Русь багато грецьких учителів, ремісників, купців. Греки заводили тут нову культуру, що змінювала вигляд українського життя й української землі.

По містах ставлено церкви, перші муровані будинки на Русі. Перша мурована церква у Києві — це церква Бого-

родиці, так звана Десятинна, бо на її удержання князь призначив десяту частину своїх доходів. До неї Володимир передав також ікони, хрести й церковну утвар, яку привіз із Корсуня. Тієї церкви вже нема, бо завалилася 1240 року підчас нападу татар.

Разом з християнством завелися в нас також початки письменства. Князь казав брати діти визначних бояр і давав їх на науку. Перші вищі школи основано при єпископських катедрах. Нижчі школи були й при звичайних церквах по селах.

Навчання починалося читанням і писанням у рідній мові; рахунків учено небагато. Далі вчили грецької мови, яку мусіла знати тоді всяка освічена людина, бо взаємини з Грецією були тоді дуже оживлені.

Іван Крип'якевич.

30. Ярослав Мудрий.

I.

За князя, за Ярослава
Київ — Царгородом став.
Як про друга, як про сина
Дбав про нього Ярослав.

Оточив його валами,
Ровом, мурами обвів.
Укріпив його, оздобив
І розкішний двір завів.

До палат ішли невинно
Чужоземні посланці,
Князь сидів на пишнім троні
З грізним берлом у руці.

І, допущені до князя,
Низько кланялись послы,
І до ніг дари складали,
Що з чужини принесли.

У Європі честю мали
Королі, князі, царі
Поріднитись з Ярославом,
Побувати у дворі.

II.

Але мудрість Ярослава
Вся була в його ділах,
У державнім будівництві,
Владі, устрої, в судах.

Щоб не нищити народу
І народнього майна,
Не хотів він воювати,
Не тягла його війна.

III.

Пролетіли дні короткі...
Перед смертю Ярослав
Всіх своїх синів покликав
І з любов'ю приказав:

— „Вас я, діти, покидаю,	Як не будете всі разом
Иду у ліпшу сторону,	Йти до спільної мети,
Але, діти, пам'ятайте:	Ви зруйнуєте державу,
Мою заповідь одну:	Подастесь у світи!

Не сваріться, жийте в згоді!	Ви розгубите ту землю,
Тільки мир збере усе,	Що придбали вам батьки,
А незгода, наче вітер,	І тинятиметься всюди,
Все по полі рознесе!	Як вигнанці й жебраки“.

Та недовго пам'ятали
Діти мудрий заповіт.
І нащадки Ярослава
Осмішилися на весь світ.

О. Олесь.

31. ПРИГОДИ ГОРОБЦЯ.

I.

Було нас у батька-матері шестеро. На світ білий з'явився ми сліпими й голими. Неприємно було почувати себе якимсь нікчемом, нездатним ні літати, ні бачити, що діється навкруги. Смутило нас і те, що не можемо ми здобувати собі самі їжу.

А їсти хотілося. Ох, як хотілося! Все стільки й думки було, щоб чогось із'їсти.

„Їстоньки хочемо! Їстоньки!“ — тільки й чули від нас батько-мати. Щохвилини прилітали вони до нас і приносили смачних червяків та комах. А ми один перед одного простягали свої шийки, роззявляли дзьобики та хапали те, що приносили батько або мати.

Здавалося: все, що вони приносять, сам би поїв; та вони цього не дозволяли. Завжди по-рівну й по черзі обділяли вони нас.

Скільки черви, кузок, гусені переносили вони! — І злічити не можна. Зранку й до вечора носили вони їжу, не вгаваючи, й не могли нас наситити. Тільки коли ніч укривала землю, втихомирювалися ми і засипляли під теплими крильцями матері.

Через який тиждень ми вперше продерли очі. Ми побачили, що в гніздечко, де ми сиділи, пробивається цілий сніп світла. Світло те лоскотало нас і заохочувало полинути з гнізда та скупатися в ньому.

Я, мабуть, був найстарший і не міг видержати. Розправив свої крильця, що вже трохи вкрилися пір'ям, і хотів летіти. Та як раз у ту хвилину нагбидилася до гнізда мати. Боже, як вона здивувалася моему вчинкові й розгнівалася!

— То ти так? — закричала вона.

І почала картати мене за те, що без її дозволу хотів я втекти з дому.

— Та тебе там зараз з'їдять коти або замучать хлопці, коли вилізеши із гнізда! — закінчила вона свою довгу промову.

— А тебе ж не займають! — відповів я на її слова.

— Дурнику ти! Я літати можу й не підпущу до себе тих ворогів; а ти, нікчемний, що зробиш?

— Я гадав, що як тільки вилізу з гнізда, то й полечу.

— Крильця ще не вирости, дурнику!

Мати таки була дуже розгнівана і я більш не перечив їй. А вона наказала нам сидіти й не вилазити, аж поки не підростуть крильця і поки вона сама нас не виведе з гнізда.

II.

Полетіла вона. А світло надило до себе; та треба було коритися матеріному наказові. А проте, раз побачивши світло, тяжко було й удержатись, щоб не пориватися до нього. Я розважав себе хоч тим, що вилавив на краєчок гнізда. Висовував голову й дивився, що діється навкруги. Передо мною стояв безкрай простір світла.

Скрізь кипіло життя, літали комахи, пташки, метелики. До всіх я обзивався або привітним словом, або з проханням, щоб дали мені попоїсти. Та на мій поклик ніхто не відповідав; кожний був захоплений своїми справами.

Коли наближались до гнізда батько або мати, миттю ховав я свою голову. Я залазив у гніздо і сидів тихенько, аж поки вони зникали. І потім я знову вилавив і стежив за всім.

Любо мені було дивитися і на живі створіння й на де-

рева, що стояли вкриті зеленими листочками та гралися з вітром, і на зелену травцю, що всім низько вклонялася.

Та скоро скоїлася така біда, що страшно про неї й згадати. Якось то сидів я і, як звичайно, любувався світом. Коли це знечев'я промайнула якась тінь перед моїми очима. Щось ударило мене в голову; потемніло мені в очах і я, не пам'ятаючи себе, дремнув у глибину гнізда.

Опам'ятався я, коли вже сиділа коло мене мати й голосно тужила.

— Що, що скоїлося? — спитав я слабим голосом.

— Діточки мої любі, крихітки мої милі, втіхонько моя єдині! — тужила мати.

Я зрозумів, чого вона тужила: із шестера — лишилося нас тільки троє. Злодюга кіт поїв трьох моїх братів. Найбільш у тому, звичайно, був винен я. Коли б не помітив був мене кіт, то й брати мої були б лишилися живими. Яким способом я врятувався від котячих пазурів, того й досі не розумію.

На якийсь час залишив я свою звичку, вилазити на край гнізда. Але не надовго. Через яких пару днів я вже знову сидів на краєчку стіни й дивився на світ білий. І знову накликав собі тим біди.

III.

Зроду я вдався хлопцем дуже сміливим; це часто казали мені батько й мати. Нікого не пропускав я, щоб не зачепити, до всякого хотілося озватись, і до пташок і до людей. Так було й того разу.

Проходило повз гніздо якихось двох хлопчиків. Не стерпів я і почав до них обзиватися. Звичайно, й раніш, було, я обзивався до людей; але вони не звертали на мене уваги. Та ті два, зачувши мій голос, спинилися й почали дивитися на мене.

— Ти, дивися, яке сміливе! — сказав один з хлопців.

Це мені надало ще більшої бадьорости й я почав цвірінькати на все горло, не помічаючи, що вони роблять. Тільки тоді я сахнувся, коли простягалася до мене величезна рука й ухопила мене в свої обійми.

Я жахнувся. Скільки сили було, я стрепенувся, вирвався з рук і полетів сторчаком у густу траву. Думка — летіти, яко мога, далі, була даремна. Крильця не слухали мене і я заплутався в траві.

Коли вже все стихло, підвів я голову і подивився навкруги. Довкола було тихо. Голод і жах мучили мене і я почав гірко плакати та скаржитися на свою лиху долю. Мій голос почули батько й мати та почали припадати коло мене.

— У гніздо його, в гніздо! — казав батько. Та ті слова були даремні: не могли вони перенести мене назад у гніздо.

Кілька днів просидів я на тому місці, де впав; то батько, то мати годували мене, як і перше, тільки прилітали частіш. Виявилося, що я лишився один і всю увагу звернули вони тепер на мене. Яка доля стрінула моїх двох братів, я й досі не знаю. Певно замордували їх онті хлопці.

Через якийсь час почав я трохи підлітати; а іноді то й червачка собі вже міг упіймати. Батько й мати завжди були коло мене й учили мене, як треба на світі жити.

IV.

Коли вже зовсім виросли в мене крила, познайомився я з іншими молодими горобенятами і з ними був я увесь час.

Признатися, це був найкращий час у моєму житті. Улюбленим нашим місцем було заросле різними кущами попелище. Бавилися ми там під доглядом якогонебудь старого горобця, а батьки наші мало втручалися в наші справи. Вони тепер спочивали й відгодовувалися після великої праці, поки нас довели до розуму.

Та нам було й краще, що батьки не з нами. В забавах я вів завжди перед; ніколи ані хвилиночки я не сидів тихо.

Іноді, коли ми вже потомимося та притихнемо в кущах, підлітав до нас хтось із старших і навчав нас на розум. Багато від старших довідалися ми. Знали, скільки то ворогів у нас, і як берегтися від них.

А ворогів тих багато: і хижі птахи, як, наприклад, шу-

ліки, і хижі звірята і коти люті — все чигає на нас, щоб піймати та з'їсти.

Від тих ворогів ховаємося ми, але не нарікаємо на них так, як на людей. Усі вони полюють за нами тому, що хочуть жити й їсти. Але защо не любить нас людина, того ми не знаємо.

Кажуть, що ми Христа продали. Але ж це дурниця, наклеп на нас! Сором тому, хто це вигадав, і тим, хто йме віри. Ми, як і всі створіння, любимо Творця й величаємо Його за все, що він дає нам.

Кажуть ще, що робимо ми шкоду людині й розкрадаємо людське добро. Правда, іноді доводиться підживитись яким там зернятком. Та хіба ми не заробили того?

Пізніше я чув сам, як люди жаліються на всяку черву та гусінь, що псує в них дерева та інші рослини. А хіба ж ми не нищимо тих людських ворогів? Коли б знали люди, скільки ми поїдаємо в дитинстві всякої гусені та черви, то не нищили б нас, але оберігали б, як своїх найкращих друзів. Та, на жаль, не хочуть вони того знати! Але колись дізнаються! Будемо ждати...

V.

Щодня, як тільки сонце заїде, линемо ми з попелища в кущі і там ночуємо; а як тільки сонечко зійде, починаємо цвірінкати, шукати собі їжі та бавитись.

Тепер ми вже не їли черви та гусені. До іншої їжі тягло нас. Зерна, насіння із соняшників — оце була наша улюблена їжа.

Почалися жнива, возовиця, молотьба. Скрізь щедра природа розкидала для нас поживу: й у полі й по шляхах і найбільш у городах. Поспіли соняшники й коноплі. Що то за життя — сидіти на соняшникові й лузати насіння або залізти в конопляник і дзьобати сім'я!

Біда тільки, що звідусюди ганяють нас та полохають люди. В-одно: а киш! а киш!... Ну, та й ми хитрі! Навчили люди й нас мудрувати так, щоб із-під носа в них красти. Як не як, але свого ми доскочимо!

Наймося ото і знову до гулянок! Бавимосся безпечно, бо знаємо, що оберігає нас добрий вартовий. Сидить віндесь над нами на самому вершечку куща або дерева і стежить, чи нема якої небезпеки. Як тільки помітить щось лихе, зараз подає голос. „Чрр-чик!“ — крикне, — „ховайтесь, яко мога, швидше, хто куди!“

І сам грудкою падає в кущі, а на тому місці, де він сидів, за хвилинку вже впивається гострими кігтями яструб і здивовано дивиться своїми хижими очима. Нема йому від нас поживи. Бачить це і, розлютований, летить далі.

Переждавши якийсь час, знову вилазимо ми з кущів, знову сідає вартовий на своє місце й веселі забави захоплюють нас.

VI.

Так проводили ми ціле літо. Настала осінь. Пожовкло листя на деревах. Табунцями птахи линуть на далекий південь, щоб переждати там люту зиму. Трудно й нам доводиться. Менше вже стає їжі. Не до забавок уже тепер нам; треба шукати їди.

Та восени ще сьак-так живемо, не бідуємо. А ось горенько починається із зимою.

Прийде вона люта, засипле, замете землю, вкриє все холодним покрівцем, дмухнуть люті вітри з півночі — отоді то у нас і холодно і голодно. Багато нашого брата гине в люті морози. Горнемося до людського житла; та люди нас не люблять, проганяють з хлівів, із клунь.

Хоч і тяжко було, та якось то перезимували ми першу зиму, перебідували, діждалися весни.

Боже! З якими радощами вітали ми прихід її! З якою любов'ю почали ми заводити сім'ю та дбати про малих!

У перший рік пощастило мені знайти гарну дружиньку і перш за всіх вивести в люди діток. Хотів я знову збиратися на господарство, щоб ще раз вивести діток; та громада, вважаючи мене за спритного горобця, обрала мене за вартового над цілим табуном горобців.

З того часу щороку я й оберігаю наше горобине царство.

Юрій Сірий.

ГРУДЕНЬ.

32. МІРОШНИК ХОМА — ЛЕОНІД ГЛІБІВ.
33. ТАЄМНИЦЯ ДЯДЬКА КОРНІЛЯ — А. ДОДЕ.
34. ПЛАЧ ЯРОСЛАВНИ — ПАНАС МИРНИЙ.
35. ЄВШАН-ЗІЛЛЯ — МИКОЛА ВОРОНИЙ.
36. ТУРОВА КРУЧА — ПАНТАЛЕЙМОН КУЛІШ.
37. ТАТАРИ Й СЕЛЯНИ — НАРОДНЯ СМІХОВИНКА.
38. ГЕРЦЕГОВІНКА — СВЕТОЗОР ЧОРОВИЧ.
39. СМЕРТЬ ПОЛКОВНИКА — АДАМ МІЦКЕВИЧ.
40. СТАРИННИЙ ГАЛИЧ — ІВАН КРИП'ЯКЕВИЧ.
41. КОЗАК ВИБИРАЄТЬСЯ В ПОХІД — НАРОДНЯ ПІСНЯ.
42. КОЗАЦЬКИЙ БЕНКЕТ — СИДІР ВОРОБКЕВИЧ.
43. СМЕРТЬ КОЗАКА — СИДІР ВОРОБКЕВИЧ.
44. У СІЧОВІЙ ШКОЛІ — АНДРІЙ ЧАЙКОВСЬКИЙ.

32. МІРОШНИК ХОМА.

I.

Мірошник мав гарненький млин.

В хазяйстві не абищо він;

Про це гаразд усякий знає,

Хто хлібець має.

Млин у мірошника був водяний.

Мірошник той Хомою звався,

І був він чоловік такий,

Що не гаразд за діло брався.

А інший раз

Буває дорогий і час.

Вода раз греблю просмоктала...

Ну, що ж! Узять би й загатить,

Так ні! Мірошник спить та спить.

Вода ж біжить... ще більш прорвала,

Хомі й за вухом не свербить.

Хто йде, мерщій у млин загляне :
— Ой, Хомо, Хомо, схаменись !
Он скоро вже й води не стане ;
Піди лиш, брате, подивись !

А він їх слуха щось не дуже :
— Нехай лиш ! Річка не калюжа ;
Води ще стане на весь вік !

З Хоми сміються добрі люди ;
— Тоді побачимо, як буде ;
Дурний ти, Хомо, чоловік !

І справді сталось, як казали :
Вода зійшла, — колеса стали.

II.

Злякавсь мірошник та й біжить
Притьмом до прірви, щоб гатить.
Курей тим часом із десяток
Прийшло напиться води.
Узрів мірошник цих паньматок ;
— Бач, капосні ! — кричить, — куди ?
У мене й так води немає,
Ще й ви сюди ?

І зо зла палицю хапає...
Шпурнув та й всіх курей побив.

А млин стоїть, хоч прірву загатив ;
І що робити — не втямає...
Ні з чим zostався мій Хома :
Води нема й курей чорт-ма !

Леонід Глібів.

33. ТАЄМНИЦЯ ДЯДЬКА КОРНІЛЯ.

(Оповідання старого дударя).

I.

Наш край не завсіди був такий мертвий та глухий, як
оце тепер. Колись тут була велика торгівля борошном.

За десять кілометрів округи до нас привозили з ферм молоти зерно.

Геть навколо села всі горби були вкриті вітряками. Праворуч, ліворуч — скрізь тільки й видно було, що крила, які крутилися понад соснами на вітрі. Довгі ряди навантажених лантухами ослят ішли вгору й уділ по дорозі.

Цілий тиждень радісно чути було цвяхкання батогів, тріск лантухів та гукання робітників по вітряках... У неділю ми юрбами йшли до вітряків. Оті вітряки були радістю й багатством нашого краю.

На лихо, французам з Парижу спала думка поставити парового млина на нашому шляху. Люди й узяли собі звичку возити зерно до цього парового млина, а бідні вітряки лишилися без роботи.

Якийсь час вони пробували боротися, але пара була дужча. Вітряки один по одному мусіли зачинятися.

Не стало видно осликів... Вітрець дмухав бадьоро, а крила не ворушилися... Потім одного дня громада знесла ці руїни геть, і натомість посадили виноград і оливки.

Проте серед цього сплюндрування один вітряк таки витримав та й далі бадьоро крутився на горбку — під самим носом паровиків.

Це був дядьків Корнілів вітряк.

II.

Дядько Корніль був старий мірошник, років із шістдесят прожив він у борошні й діло своє любив аж он як!

Як з'явилися парові млини, він мов збожеволів. Цілий тиждень бігав по селу, збирав круг себе людей і кричав з усієї сили, що їх країну хочуть отруїти борошном з парових млинів.

— Не ходіть туди, — казав він, — ті розбійники мелять парою, а пара — то чортова вигадка. Я ж працюю вітром, подихом милосердного Бога.

У нього було безліч отаких гарних слів на славу вітряків, але ніхто їх не слухав.

Тоді, затаївши гнів, старий заперся у своєму вітряку й почав жити там сам-один, як дикий звір.

Людина такої слави, як дядько Корніль, людина поважна, тепер ходить вулицями, як справдешній гуляка, босоніж, шапка в дірках, не одежа, а клоччя... Таки й справді в неділю ми, інші старі, сором мали за нього, бачивши, який він іде до церкви.

У житті дядька Корніля була одна непевна річ. Уже давно із села не возив йому ніхто хліба, а крила його вітряка крутилися собі, як і раніше... Увечорі здибали старого мірошника на шляхах — він поганяв свого осла, навантаженого великими лантухами з борошном.

— Добрий вечір, дядьку Корнілю! — гукали йому селяни. — Як вам мелеться?

— А мелеться, дітки, — бадьоро відказував старий. — Богові дякувати, роботи нам не бракує.

А коли дядька питали, де в біса в нього береться стільки роботи, він клав пальця на уста й поважно відповідав:

— Цитьте! Я працюю на вивіз...

Більше він і слова не казав.

Проходячи повз вітряка, ви бачили завжди заперті двері. Великі крила раз-у-раз крутяться, старий осел скубе траву на майданчику, а велика худюща кицька гріється проти сонця на віконній лутці й лихо на вас поглядає.

Почувалася таємниця у всьому цьому і про це багато балакали...

III.

Проте згодом усе викрилося.

Якось дядько Корніль десь відлучився. Двері були заперті на подвійний замок. Але старий дивак лишив надворі драбину і дітям спало на думку полізти у вікно й подивитися, що таки є у славетному вітряку.

Річ надзвичайна — вітряк усередині був порожній... Ні лантуха, ні зернини, ні пилини борошна на стіні чи на павутині.. Не чути було навіть чудесного теплого духу пшеничного млива, що напахчує млини... Великий вал геть чисто в пилу і на ньому спить худюща кицька.

Долішня кімната була теж занедбана й занехаяна.

Лихе ліжко, трохи дрантя, шмат хліба на приступці, а далі вкутку три чи чотири подерті мішки, звідки торочилося сміття та вапно.

Так от яка в дядька Корніля таємниця! Оце сміття він тягав увечорі шляхами, щоб урятувати вітрякову честь і щоб люди думали, ніби й справді там мелють зерно.

Бідний вітряк! Бідний Корніль! Уже давно, як парові млини відібрали йому останню працю, крила махали, але жорна крутилися порожні.

Діти вернулися й розповіли мені, що бачили... Не гаючи й хвилини, я побіг до сусідів, переказав їм коротенько, в чому справа, і ми порішили, що треба оце зараз повезти до Корнілевого вітряка все, що є в нас удома пшениці... Сказано — зроблено.

Все село рушило в путь і ми прибули на гору із цілим походом ослів, навантажених збіжжям — справжніським збіжжям, як єсть!

Вітряк був геть розчинений... Перед дверима сидів дядько Корніль на мішку вапна, схиливши голову на руки. Коли він вернувся додому, побачив, що за його відсутности хтось побував у вітряку й викрив його таємницю.

— Нещасний я, — казав він, — тепер мені лишається тільки померти... Вітряка ославлено...

У цю мить осли зійшли на майданчик і ми всі взялися кричати, як за мірошницьких добрих часів:

— Гей, хто у вітряку!... Гей, дядьку Корнілю!

Перед дверима вродилася ціла купа лантухів і на землю скрізь поточилося зерно...

Дядько Корніль широко розплющив очі. Він узяв зерна у свою стару долоню й казав:

— Це ж хліб!... Боже мій!... Чистий хліб... Дайте, я подивлюся на нього...

Бідолашний дід метався сюди - туди, спорожняючи лантухи, доглядаючи жорно, тим часом, як мололося зерно й легкий пил сходив до стелі.

Треба нам честь дати, — починаючи із цього дня, ми й разу не дали старому мірошникові сидіти без роботи.

Одного ранку дядько Корніль помер, і крила нашого останнього вітряка перестали крутитися, цього разу вже назавжди...

Корніль помер і ніхто не заступить його.. Все доходить кінця на цьому світі — і вітрякам прийшов час.

А. Доде.

34. ПЛАЧ ЯРОСЛАВНИ.

Ой то не сива зозуленька закувала,
Не дрібні пташки защебетали, —
То Ярославна рано до схід сонця слізно ридала,
Словами промовляла:

„Ой полечу, — каже, — я зозулею,
Та помчуся по синім Дунаї,
Сяду-впаду край річки Каяли,
Змочу свої боброві рукави,
Та обітру князеві криваві
На хоробрім його тілі рани!“

Ой у Путивлі на мурові зраня
Ще й яснее сонце не вставало,
Як Ярославна гірко плакала-ридала,
Словами промовляла:

„Вітре, — каже, — буйнее вітрило!
Чи то тобі мої сльози милі?
Нащо ж вієш, вієш — завиваєш,
Нащо ханові стріли хапаєш,
На легкому крилі підіймаєш.
У військо мого князя пускаєш?
Чи то тобі є мало простору
Віятися попід небосхилом,
Сині хвилі в морі піднімати,
Кораблі на хвилях гойдати?
Нащо ж мою радість розвиваєш —
На шовковій траві розстилаєш?“

Ой у Путивлі на мурові зраня
Ще й яснее сонце не вставало,

Як Ярославна гірко плакала-ридала,
Словами промовляла:

„Ой ти, Дніпре, — каже, — Славuto!
Твою славу знають всі люди...
Пробив еси кам'яні скелі
Течією в землю половецьку,
І на того Коб'яка лихого
Святослава носив хороброго...
Чому ж мені не принесеш, синій,
Князя мого, єдину дружину —
Щоб я йому, до схід сонця рано,
Своїх гірких сліз не посилала?“

Ой у Путивлі на мурові зраня
Ще й яснее сонце не вставало,
Як Ярославна гірко плакала-ридала,
Словами промовляла:

„Ясне, — каже, — трияснее сонце!
Любо сяєш з свого ти віконця,
Добрим людям тепло розливаєш —
Нащо ж мене слізьми обливаєш?
Нащо своє гаряче проміння
Розсипаєш на княжу дружину?
На безвідді — їх спрагою томиш,
Сагайдаки — спекою згинаєш,
Стрілешниці — тугою змикаєш?“

Панас Мирний.

35. ЄВШАН-ЗІЛЛЯ.

I.

Жив у Києві в неволі
Ханський син, малий хлопчи-
[на —

Половецького б то хана
Найулюблена дитина.

Мономах князь Володимир
Взяв його підчас походу
З ясирем в полон і потім
При собі лишив за вроду.

Оточив його почотом
І розкошами догідно —

І жилось тому хлоп'яті
І безпечно і вигідно.

Час минав. став помалу
Рідний степ він забувати,
Край чужий, чужі звичаї
Як за рідні уважати.

II.

Та не так жилося хану
Без коханої дитини;
Тяжко віку доживати
Під вагою самотини!...

Зажурився, засмутився;
В день не їсть, а серед ночі
Плаче бідний та зідхає,
Сну не знають його очі.

Ні від кого він не має
Ні утіхи ні поради, —
Світ увесь йому здається
Без краси і без принади.

Кличе він співця до себе
І таку держить промову,
Що, мов кров'ю з його серця,
Слово точиться по слову:

III.

„Слухай, старче! Ти буяєш
Ясним соколом у хмарах,
Сірим вовком в полі скачеш,
Розумієшся на чарах.

„Божий дар ти маєш з неба
Людам долю віщувати,
Словом, пісню своєю,
Всіх до себе привертати.

„Ти піди у землю руську,
Ворогів наших країну;
Відшукай там мого сина,
Мою любую дитину.

„Розкажи, як побиваюсь
Я за ним і дні і ночі,
Як давно вже виглядають
Його звідтіль мої очі.

„Заспівай ти йому пісню
Нашу рідну, половецьку,
Про життя привільне наше,
Нашу вдачу молодецьку.

„А як все те не допоможе,
Дай йому євшана-зілля,
Щоб, понюхавши, згадав він
Степу рідного привілля!“

IV.

І пішов співець в дорогу.
Иде він три дні і три ночі,
На четвертий день приходить
В місто Київ опівночі.

Крадькома прийшов, мов злодій,
Він до сина свого пана
І почав казати стиха
Мову зрадженого хана,

Улещає, намовляє...
Та слова його хлопчину
Не вражають, бо забув вже
Він і батька і родину.

І співець по струнах вдарив.
Наче вітер у негоду,
Загула невпинна пісня,
Пісня вільного народу:

Про славетнії події,
Ті події половецькі,
Про лицарські походи,
Ті походи молодецькі...

Мов скажена хуртовина,
Мов страшні Перуна грати,
Так ревли-стогнали струни
І той спів співця-сіроми.

Але ось вже затихає
Бренькіт дужий, акордовий
І замість нього чути
Спів народній, колисковий.

То співець співає тихо
Пісню тую, що співала
Мати синові своєму,
Як маленьким колисала.

Наче лагідна молитва,
Журно пісня та лунає.
Ось її акорд останній
В п'ятні ночі потопає.

Але спів цей — ніжний, любий,
Ані перший — сильний, дужий,
Не вразив юнацьке серце;
Він сидить німий, байдужий..

V.

І схилилася стареча
Голова співця на груди:
Там, де пустка замість серця,
Порятунок вже не буде..

Але ні! Ще є надія
Тут, на грудях, в сповиточку!

І тремтячими руками
Розриває він сорочку.

І з грудей своїх знімає
Він євшан, чарівне зілля,
І понюхав юнакові
Подає оте бадилля...

VI.

Що це враз з юнаком сталося?
Лице зблідло у небоги,
Затремтів, очима блиснув
І зірвавсь на рівні ноги.

Рідний степ, широкий, вільний,
Пишнобарвний і квітчастий
Раптом став перед очима —
З ним і батенько нещасний!

Воля, воленька кохана!
Рідні шатра, рідні люди!
Все те разом промайнуло,
Стисло горло, сперло груди.

„Краще в ріднім краї милім
Полягти кистями, сконати,
Ніж в землі чужій, ворожій
В славі й шані пробувати!“

Так він скрикнув. І в дорогу
В нічку темну та погожу
Подались вони обоє,
Обминаючи сторожу.

Байраками та ярами
Неутомно проходили,
В рідний степ, у край веселий,
Простували, поспішали...

Микола Вороний.

36. ТУРОВА КРУЧА.

Ляснув погонич пугою; коні заржали, почувши лугову пашу; потюпали і зникли з очей і з возом і з погоничем і дівчатами.

От уже й луг перед ними. І сюди зелено й туди зелено. Було це на весні, як ще трава свіжа та молода тількищо вкрила землю. Скільки вгорі синього неба, стільки внизу зеленого лугу. Як ясна зоря вночі покотиться, палаючи по небу, так Оріся проїздила широким лугом із своїми подругами. Аж ось — шумить-реве Трубайло за левадами.

Як розступиться дерево, а сонце як заблищить у тому місці, де вода рине через каміння, то ти б сказав, що то не вода, а саме чисте скло, самий добрий кришталь рине згори і б'ється на дрібні склянки об каміння.

Над річкою стоїть висока круча, вся обросла кучерявим в'язом, а коріння обвисло над самою річкою. Дикий хміль почіплявся за те коріння й колишеться кудлатими жмутками. А внизу вода рине та рине.

— Оце ж то Турова круча.

Дивляться на неї дівчата та й питають старого Гриву, чого вона прозвалася Туровою?

— Нащо вам знати? — каже Грива.

— Адже ж ти нащось знаєш? так і нам скажи!

Як узяли просити, не видержав старий, сів на камені над річкою та й почав говорити:

— Колись то давно, ще до татарського лихоліття, правив Переяславом якийсь князь. Та був собі той князь стрілець такий, що, аби уздрів щось на око, то вже й його. Отже раз поїхав той князь на полювання та й відбивсь у пущі від своєї челяді. Іде та йде пушею, коли ж дивиться, аж на лощовині пасеться стадо турів.

— А що ж то, дідусю, за тури? — спитала Оріся.

— То, — каже, — були такі звірі із золотими рогами, тепер уже їх ніде не уздриш. Бачить князь тих турів, тільки не дивується на їх золоті роги, а дивується, що при них стоїть дівчина, яка так сєє, що й приступити не можна.

Забув князь і про свою челядь і про те, що заблудив у пущі: вхопила його за серце та чудова краса.

— Дівчино! — сказав, — будь моєю жоною!

А вона сказала:

— Тоді я буду тобі жоною, як Трубайло назад вернеться.

А князь їй знову:

— Як не згодишся на моє прохання, то я твої тури постріляю!

— Як постріляєш мої тури, то вже більш нічого не стрілятимеш!

Розсердився князь, зняв лук з плеча і почав стріляти золоті тури. Сунулися ті тури в пущу, так позвальновали дерево; а князь за ними, знай, пускає стрілку за стрілкою. Прибігли над Трубайло. А Трубайло тоді був не такий вузенький, як тепер! Прибігли над високу кручу й усі — шубовсть у воду! Та й ні один не переплив; усі каменем лягли на дні, аж річку загатили. Сплеснула тоді дівчина руками:

— Потопив єси моїх золоторогих турів, блукай же тепер по пущі по всі вічні роки!

Отже й блукає, кажуть, той князь, до цього часу по пущі й ніяк не знайде свого Переяслава.

А Переяслав був уже й у татарських руках — чого вже не було з тим Переяславом! — А князь не знайде його та й не знайде. А дівчинині тури лежать і досі каменями у воді.

І от прислухайся: то не вода рине, а ревуть тури глухо з-під води.

От же, кажуть, буде такий час, що князь прийде на Турову кручу, повстають тури і підуть шукати собі диких пущ на Україні.

Пантелеймон Куліш.

37. ТАТАРИ Й СЕЛЯНИ.

Колись у давнину розруйнували татари якесь село. Розбрівся люд усюди. Ішло три чоловіки з того села шляхом, аж зирк — напереді знялась курява; коли це згодом

показується три верхових, либонь татари. Злякалися селяни й давай ховатися: один став під містком за стовп, другий виліз на дуба, а третій приліг у траві, бо нікуди було більше дітися. Біля містка був колодязь. Дійшли татари до містка та й стали воду пити. От той, що під місток сховався, чи не втерпів, чи забувся, та й каже:

— Здоров пий!

А татарин зараз його й ухопив. Тоді Панько собі з дуба, здуру:

— І чого ти, дурний, обізвався!

Татари кинулися до дуба, та ніяк зняти Панька, бо високо; давай вони кидати на нього арканом та ніяк не захоплять. А той, що приліг у траві, підвівся та й дивиться як вони заарканюють Панька, та й командує:

— Вправо! вліво!

Вони й його взяли.

Народня сміховинка.

38. ГЕРЦЕГОВІНКА.

I.

За два дні до битви коло Боботового кладовища до коменданта Марка прийшов молоденький хлопець-герцеговінець. З вигляду дуже молодий, не більше шістнадцяти літ, а до того незвичайно гарний, як образок. Доволі високого росту, хоч не дуже плечистий, з білим рум'яним лицем, як сніг, окроплений кров'ю й із чорними, як вуголь, очима. Довге темне волосся спадало в нього на чоло майже до самих очей, а ззаду спускалося до плечей. Звільна та соромливо підійшов він до коменданта Марка і поцілував його в руку.

— Звідкіля ти, парубче? — питає комендант, а сам не може відвести від нього очей, так він йому подобався.

— Із Невесіння.

— Як тебе звуть?

— Станко.

— А чий ти?

— Ранковичів!

Комендант Марко поглянув на свої вуси та раз-два-три

ударив носиком чобота об землю, немов над чим роздумував.

— Чого ж ти прийшов?—запитав він по доволі довгій задумі.

— Прийшов воювати!

Комендант кивнув головою, мов би казав: „я так і думав“, і знов ударив ногою об землю.

— Ну, мабуть, ти ще дуже молодий! — сказав він по мовчанці і з притиском на кожнім слові.

— Невже те стоїть на перешкоді? — запитав юнак і опустил очі.

— Авжеж, справді стоїть на перешкоді, — відповів комендант. — Тобі от тепер здається, що то легко боротися, проливати кров. А то не так! Ти помиляєшся. Всі молодики як ти, дуже боязливі. Коли йдуть на війну, здається тобі, що нема лютіших від них. А коли розітнуться перші вистріли, вони блідніють, ховаються й утікають.

— Я не з таких! — сказав юнак.

— Як? Чому ж би ти мав бути ліпший від інших?

— Я не втечу і не сховаюся, хоч би прийшлося загинати. Не боюся зброї. Ти тільки прийми мене до дружини, а тоді побачиш.

Марко знов задумався, потім підняв голову і поглянув хлопцеві просто в очі.

— Ну, гаразд! Я прийму тебе. Але я готов справді закладатися, що ти перший утечеш із поля боротьби. Знаю я вас, добре знаю. Та нехай буде по-твоєму! Тепер ти наш, іди до дружини. Шкоди не буде, а нас усе таки одним більше.

Юнак знов підійшов до коменданта і поцілував його в руку, а той погладив його по голові і процідив крізь зуби: „Бувай здоров!“ Потім віддав його в опіку товаришам, що прийняли його, як брата. Так звичайно буває у герцогівців.

II.

По жорстокій, запеклій боротьбі й різанині коло Боботового кладовища зібралися дружинники довкола комен-

данта. Провіряли, чи всі напереді, чи всі здорові. Комендант стояв посередині, розпитував кожного, довідувався, а дружинники тим часом тихо переговорювалися, перекликалися поміж собою.

Підійшов ще один юнак.

— А де наш Станко? — запитав він.

Всі замовкли, переглянулися, стали розглядатися довкола... Станка ніде не видно.

— Нема його тут!

Комендант здивувався. Він не хотів вірити, що нема Станка. Про його втечу не могло бути й гадки, бо комендант бачив власними очима, як він бився, немов би юнак випробований у десяти боях. А про смерть його він не хотів, або краще боявся, або не смів навіть подумати. За два дні він так прив'язався до Станка, немов би то його родич, рідний син.

— Що з ним сталося?... — запитав він хлопців якимсь глухим, дивним голосом.

— Не знаємо! — відповіли йому.

Комендант затиснув зуби.

— Знайдіть мені його! — крикнув він. — Знайдіть зараз живого або мертвого! Хто знає, може бути, що він де задержався, спізнився? Шукайте його!

Дружинники послушали коменданта і розсипалися на всі сторони. Переходили від одного трупа до другого; може де знайдуть Станка між убитими? Заглядали по кущах, чи не знайдуть його там. Але все надармо.

Тим часом кілька дружинників пішло по воду і знайшли Станка коло ручаю. Він був блідий, як полотно, із заплющеними очима, з розкритими устами. Волосся було розкудане, помішане, розкинене на скривавленій траві і на ньому запеклася кров.

— Мертвий! — сказав хтось, що оглядав Станка.

Підійшли й інші і стали його оглядати.

— Ні, дихає! їй Богу, ще дихає! — крикнув перший.

Досить було тих слів. Інші побігли до ручаю, принесли води, стали оприскувати й умивати йому лице. Трохи згодом показався на його щоках ніжний рум'янець. Дру-

жинники ще більш припали до нього і він укінці поволі розплющив очі. В першу мить він не пізнав, де він, як знайшовся тут, що з ним роблять, і знову занющив очі. Потім розкрив їх і слабим-преслабим голосом попросив:

— Води.

— Зараз! — відозвалися дружинники і дали йому трохи води. Потім обережно підняли його і віднесли до коменданта.

Комендант скрикнув з радощів, як побачив Станка, але в ту мить нахмурився, — рана показалася йому дуже страшною.

— Внесіть його в якунебудь хату, — я пришлю лікаря.

Дружинники послухали і віднесли раненого до найближчої хати.

III.

Коли прийшов лікар, Станко вже зовсім прийшов до пам'яті і лежав спокійно, не стогнав і не охав, як то звичайно роблять молоді ранені. Лікар зараз підійшов до нього і хотів розіп'яти камізельку, щоб оглянути рану на грудях. Але Станко не давав діткнутися до грудей, рішучо противлячися тому. Лікар спочатку прохав, та потім, як побачив, що прохання даремне, він силоміць ухопив за камізельку і розіп'яв її.

І вмить він побачив білі дівочі груди.

Лікар остовпів з подиву, а Станко увесь почервонів і соромливо відвернув голову на бік...

— Ти... жінка! — промовив лікар, не схаменувшись ще з того дива.

— Так, — тихо відповіла вона.

— Замужня?

— Дівчина.

— А як тебе звуть?

— Стана.

Лікар оглянув рану, обмив, наложив обв'язки. Потім сів перед Станою і з подивом став її оглядати. А вона не сміла підвести очей і водно дивилася набік.

Вкінці лікареві надокучила та мовчанка (він узагалі ніколи не вмів мовчати) і він почав помалу допитуватися:

— Чому ти пішла на війну?

— Так, — відповіла вона.

— Не може бути, щоб „так“. Чому інші жінки не роблять того? Тут щось не так. Може бути, ти чиясь суджена і пішла разом з ним на війну.

— Ні.

— То з братом?

Вона почервоніла ще більш, як перше, і тихо прошепотіла:

— Ні.

Лікар належав до тих людей, що не задовольняються такими відповідями. Йому хотілось довідатися про все від початку до кінця, бо він бачив, що тут криється якась „історія“, як то він дуже любив говорити про такі події. Тепер він уже ніяк не міг заспокоїти своєї цікавості. Випитував дівчину, умовляв її признатися перед ним, клявся небом і землею, що ніхто про це не довідається, хоч був переконаний, що не зможе вдержати присяги.

IV.

Стана вкінці повірила йому і тихим голосом почала оповідати:

— В нашім селі є до тридцяти хат і з кожної хати на боротьбу з турками вийшло по двоє-троє людей. А з коїтрої хати не пішов ніхто на війну, то кажуть, що вона проклята Богом, що в ній живуть люди з „покоління Бранковича“.

Так було і з нашою хатою.

В мене є брат небагато старший від мене, йому двадцять літ; але Бог його знає, якийсь він ні до чого і полохливий, як заєць. Він боїться навіть і подумати про війну; а що ж казати, щоб він ішов на війну? Говорила й я, щоб він не відбивався від інших хлопців; але він і слухати не хотів.

— Не хочу, — каже, — проливати крові! Обійдуться там і без мене. Не хочу вбивати нікого.

І так за кожним разом.

Зразу ми його переконували, потім перестали. А тим часом у селі пішла про нашу хату погана поговорка: одні це, інші те, а всі погано говорили.

Раз рано пішла я на роботу. Доганяють мене чотири дівчини з дому Бумбіча та Рецатиці. Я привітала їх: „добридень!“ А вони навіть не глянули на мене.

— Що ж то ви? — питаюся.

— Нічого! Не хочемо говорити з тобою. Ти від „Бранковичевої лози!“ Чому твій брат не пішов на війну з іншими юнаками?

Мені потемніло в очах. Мені здавалося, що мене обілляли гарячою водою, і я мало що не зомліла. Коли ж вони відійшли трохи, я взяла косу і полетіла додому. Влетіла я у свою кімнату і заплакала. Довго я ридала і сама не знаю, як довго! Але після того стало мені легше.

Встала я й почала думати, що мені тепер робити. Адже то не жарт, коли знеславляють нашу хату, називаючи нас сякими і такими. Не було ніколи в нашім роді „бранковичів“, а тепер ось говорять... Мені стало так тяжко, що слези мимоволі знову потекли з очей.

Не довго думаючи, сказала я до себе: „Піду я на війну! Не хочу, щоб про нашу родину стала погана слава, хоч би прийшлося мені й загинути“.

І зараз убралася я в братовий святочний одяг і ввечорі прийшла сюди.

От і все.

Стану очевидячки втомило це оповідання і під кінець голос її ослаб так, що ледве можна було розуміти її слова. Лікар з розкритими з подиву устами не то що з натугою слухав, але просто ковтав кожне її слово. Очі його сяли і він тільки кивав головою, додаючи іноді: „славно“, „юнак“.

У душі він поклявся піклуватися і дбати про неї, мов про рідну доньку.

Светозор Чорович.

39. СМЕРТЬ ПОЛКОВНИКА.

Глухий ліс, хатка в нім лісничова,
Рота стрільців її окружає.
При воротах сторожа полкова,
А в кімнаті полковник конає.
З сіл селян посходилося трохи
Знана їм слава й міць того мужа...
Ця сидить при воротах і шльоха,
Той пита: „Чи пан скоро подужа?“

Ось полковник коня окульбачить
Приказав — і зовсім осідлати.
Перед смертю ще рад його бачить...
Казав вести до себе до хати,
І принести свій одяг стрілецький
Свою шаблю, рушницю, ладунки.
Старий вояк — він рад, як Чарнецький,
При смерті попрощать ті ристунки.

А коня вже як вивели з хати,
Ксьондз до неї ввійшов з Паном Богом.
Стали з жалю вояки зідхати,
Люд моливсь, клячучи за порогом.
Та й старі костюшківські вояки,
Що не раз чужу кров проливали,
Та ніколи не плакали, — таки,
З ним прощаючись, ревно ридали.

Скоро світ — у каплиці дзвонили.
Війська вже не було коло хати,
Бо вже скрізь москалі заступили, —
Люд зійшовсь тіло лиш оглядати.
Ось лежить він на простім посланні:
В руці хрест, в головах сідло й бурка,
А при боці шабелька й дворурка!
Та цей вожд, хоч в вояцькім убранні, —
Яке гарне, дівоче лице!
Які груди!

Ах, дівчина це!

Це литвинка — герой! Sancte Pater!

Вожд повстанців — Емілія Плятер...

Адам Міцкевіч

Переклад Івана Франка.

40. СТАРИННИЙ ГАЛИЧ.

I.

Галич згадується вперше в літописах в 1141 році. На місці, де нині стоїть Галич, колись були села, що по них навіть назва не залишилася.

До більшого значіння прийшов Галич аж тоді, коли 1144 року переніс сюди столицю з Теробовлі князь Володимирко. Тоді з незначної наддністрянської осади став Галич великим і славним містом.

З літопису знаємо, що Галич був збудований так само, як інші тодішні міста. На горі стояв город і там містився княжий двір.

У городі була церква Богородиці, дуже сильно збудована. Деколи підчас війни заміняли її на замок і звідти билися. Була там і друга церква, св. Спаса, й від неї вів перехід (галерія) до княжого двору. В городі був також монастир св. Івана. З воріт города згадується тільки про одні „німецькі ворота“.

Коло нинішнього Галича знайшлося дуже багато руїн, могил, звалищ, валів, тощо. Вони тягнуться далеко аж поза сусідні села. Ті останки старих будівель займають простір на цілу милю над ріками Дністром, Луквою й Лімницею.

Ось такий то великий простір займав колись старинний Галич. Але де була середина міста з княжим городом, того не можна тепер напевно сказати.

II.

Гарно виглядав старий Галич. Розложився він понад Дністром по горах і долинах. Здалека блищали верхи церков, муровані двори й палати.

На вулицях панував великий рух. З усіх сторін їхали до міста вози, повні всякого добра. З поближких сіл, везли селяни дерево, то збіжжя, то всякі вироби, або гнали на продаж худобу. Одні завертали на торговицю, інші над Дністер до пристані.

Над рікою рух був найбільший. На воді стояли сотки більших і менших суден та чознів. Маяли у повітрі вітрила й різнобарвні прапори.

Одні судна прийшли від Чорного моря. Вони привозили до Галича грецьке вино, полудневі овочі, пахуче коріння, дорогий посуд, східні убрання, зброю.

На інші з поспіхом накладано галицькі товари: дерево, мед і віск, шкіри і футра, збіжжя та сіль. Усе те йшло знову Дністром до моря і далі у грецькі та азійські краї.

Над берегом Дністра ходили купці — одні місцеві, з Галича, інші із чужих земель: араби, татари, жида, італійці, серби.

Порядку пильнували княжі урядовці — митники та осмники. Вони збирали оплати з купців. Князь мав з торгівлі великі приходи.

Але з торгівлі збирали й міщани великі достатки. Багатство знати було всюди. Боярські й мішанські маєтності розтягалися далеко за містом. Доми галичан виглядали, як двори. Обійстя були широкі, комори повні всякого добра.

Як виїздив з дому багатий боярин, то їхав у дорогій одежі із золотими гудзиками, перетканій золотом і сріблом. Жіноцтво ходило в показних футрах, на руках носило срібні браслети, в ушах золоті ковтки.

Церкви були муровані, прикрашені різьбленими стовпами, а всередині уладжені розкішно. Підлоги в церквах були з різнобарвних цеголок, вікна з різнобарвного скла, стіни з білого та зеленого мармуру, деколи дуже гарно розмальовані. Образи й ікони світили від золота.

III.

Найбільший рух був на княжому дворі. Тут збиралися часто визначні бояри й міщани, ченці і світське духовенство, чужі купці і гості. Багато було й княжих урядовців.

Княжим двором заряджував дворецький, що мав під своїм доглядом усе господарство. Під неприязність князя мав він провід у всьому городі.

Княжу канцелярію провадив печатник. Він підписував усі княжі грамоти й листи та державні документи. Стольник пильнував княжого стола, покладник мав нагляд над княжою спальнею, ключники і тивуни займалися іншим господарством.

До нижчої служби уживали дітських або отроків.

На двір сходився нарід з усіх сторін, бо тут був осідок усіх урядів. Тут можна було полагодити всякі справи, які хто мав.

У товаристві знатніших бояр відбував князь щоденно суд на площі перед двором. Покривджений вів винуватця і свідків і розповідав князеві свою скаргу. Оскаржений боронився й давав своїх свідків.

Коли хто вніс несправедливу скаргу, того карали, як провинного. За злочини не засуджували на в'язницю, тільки провинний платив звичайно кару в грошах. Частина тих грошей ішла на покривдженого, частина на князя.

Під неприязність князя судив справи княжий урядовець — тивун.

IV.

Часто сходилися на княжий двір бояри й поважні міщани на раду у важних справах. Обговорювали важні державні справи, обмірковували способи, як забезпечити країну перед ворогами, як піднести багатство і заможність землі.

Деколи в дуже важних справах скликав князь віче, т. зн. раду всіх бояр і міщан з города. Тоді відзивався голос вічового дзвона, а горожани збиралися на широкій площі серед міста. Головою зборів вибирали якогось старшого заслуженого чоловіка і він вів наради.

Віче мусіло відбутися перед кожною війною. Тоді князь разом з воєводами робив також перегляд свого війська.

У святочні дні відбувалися на княжому дворі забави і бенкети. Столи заставляли срібними мисами, золоченими чарками та іншим дорогим посудом.

Подавали всякі страви: гуси, лебеді, журавлі, голуби, кури, зайці, оленину, вепровину, телятину, воловину — все те приладжене на різний спосіб. Пили всякі напитки, найбільше вино, мед чистий і мед варений з корінням.

Багато кухарів трудилося коло варива, інші знов слуги бігали й носили тарелі, інші тримали срібні умивальниці, інші посуд з гарячою водою, інші пляшки з вином, інші махали обережно віяльцями для прохолоди.

Кімнати були прикрашені по-княжому. Всюди було повно килимів із витканими взорами, столи й лави застелювано дорогими скатерками. При бенкеті пригравали музики на гусях, дудах, сопілках, трубах. Інші співали пісні в честь князів, а ще інші танцювали, оповідали байки і сміховинки.

Деколи, — як приїжджали гості з далеких країв, — відбувалися лицарські забави, турніри. Лицарі викликали один другого й боролися на конях у повній зброї, хто кого переможе.

Деколи ціле місто вкривалося сумом, — як умер князь. По всіх церквах заводили тоді дзвони, люди надягали чорну одіж на знак жалоби.

Але недовго після похорону приходили знову святочні дні, як засідав на престолі новий князь. Тоді знову Галич дзвенів піснями й веселощами.

Іван Крип'якевич.

41. КОЗАК ВИБИРАЄТЬСЯ В ПОХІД.

— „Соколоньку-синку! Вчини мою волю,
Продай коня вороного, вернися додому!“

— „Соколихо-мати! Не хочу продати;
Мому коню вороному треба сінця дати.“

— „Соколоньку-синку! Хто буде робити?
Риб нам не ловити, нічого нам їсти,
Вже прийдеться мені, сину, голодом сидіти.“

— „Соколихо-мати, пусти погуляти!
Буду гулять попереду, доленьки шукати.“

— „Соколоньку-синку! Хіба ж тепер врем'я?“

— „Врем'я, мати, врем'я! Орлу раз то врем'я!
Ой, привезу тобі, мамо, цілі три жупани,
Та щоб були ті жупани сребром проткані.
Ой, між ними один жупан із самого хана,
Ой, доб'юся я до нього, злого бусурмана!
Ой, прощай же, мамо, прощай до морозів,
Привезу я худобоньки тобі десять возів.

Народня пісня.

42. КОЗАЦЬКИЙ БЕНКЕТ.

Люта орда з Перекопу	Градом-тучею напало!
Жене в ясир бідні люди;	Чи то вихри, чи то буря
Плачуть та зідхають тяжко:	Там полову так розносить?
„Лихо-горе нам там буде!“	Чи вовчиця так в байраці
Женуть як би коней стадо,	За вовчатами голосить?
З шерсти аркан гризе руки,	Ні, то слава Запоріжжя
Гризе людські аж до кости.	Татарина впень рубає;
Не кінець ще тої муки,	Бунчук, ганджар, лук довжез-
Бо нагаєм злий татарин	[ний,
З плечей тіло вириває:	Ворон-коня відбирає;
	„В славу Божу!“ — галасує,
„Гей, шайтани!гей, ви, джаври!	Поган шаблею рубає,
У нас гірше вас чекає!	Хиже птаство та вороння
Будеш, діду сивоусий,	На бенкети завзиває.
У степові стадо пасти;	
А ти, хлопче кароокий,	Дід, дівчина, що в неволі
Будеш з нами вівці красти!“	Мали марно погибати,
Таким словом християнів	Втяли аркан, помагають
Татарва та потішала,	Кров невірну проливати.
А нагаєм з плечей тіло	Вража погань з жаху-страху
Кавалками видирала.	Розлетілася по світі;
	А по степу лежать трупи,
Дніпро, старий, сивий батько,	Мов у літі з маку цвіті.
Заграв, заgrimів водами...	
Чи то вірли, чи соколи	Вертаються невільники,
Там так збили крилоньками?	Радим серцем поспішають,
Ні, то птаство з Запоріжжя,	Старі думи козацькії
З Січі-гнізда позлітало,	Степом-полем відживають.
Перекопську орду дику	

Сидір Воробкевич.

43. СМЕРТЬ КОЗАКА.

„Лети, мій коню, навздогони! Не дай, щоб круки і ворони Козачі очі пили; Бо стрілка груди пролетіла І кров червона прочуріла, — Вже близько до могили.	Вона людей рятує з моря, Вона у серце, повне горя, Спокій і рай вливає“.
„Вруках у мамі вмерти хочу; Як сльози мамі рану змочать, Подужаю ще може...	Ледве зайшов козак в каплицю, Упав безсило на землю І ліг, зложивши руки:
Прощайте ж ви, степи, могили, Де наші лицарі спочили; Прощай же, Запороже!“	„Пречиста Дівонько Маріє, Рятуй Ти серденько, бо мліє, Терплю тяженькі муки“.
Козак, вертаючи із бою У грудях з раною тяжкою, З конем так розмовлявся; А кінь, мов сокіл, гнав степами, Щоб пана занести до мамі, Бо той вже вниз схилявся.	Минає нічка; не вертає Козак, а кінь траву спасає... Що з козаченьком сталось? Він до Пречистої молився І вже не встав, як повалився, Бо серденько зів'яло.
Каплиця над Дніпром стояла, Вона хрести й три вежі мала. „Тут, коню, я спочину; Ти берегом паси травичку, Я вступлю у малу капличку, Помолюся хвилину.	В сідлі, в узді той кінь донині У ясні ночі там в долині Травичку все спасає І козаченька молодого, В лискучій зброї пана свого, Все жде і визирає.
„Помолюся і Мати Божа Мені раненому поможе, Бо добрі ліки знає:	Водно ірже і не діждеться, Лиш гомін по степу несеться До ранньої зірниці. Як день настане, кінь щезає; Повій зелений закриває Мури з руїн каплиці.

Сидір Воробкевич.

44. У СІЧОВІЙ ШКОЛІ.

I.

Ми всі пам'ятаємо, як нам здавалося, коли ми вперше прийшли у школу. Та про школу все таки ми чували дещо від старших.

А Івась Черноусенко про школу ніколи й не чував. Він виріс у закріпощеному селі, мов дикий, та тільки людяного на ньому було, що вмів говорити, молитися та пісні співати.

Його захопили із села татари і він чудом урятувався та попався на Січ. Тут призначили його до школи. Прийшовши у школу, він був, наче в лісі, серед такої невидальщини.

Побачив себе серед юрби ровесників, а то й старших хлопців. Вони сиділи рядком на ослонах при довгих столах над книжками і мимрили упівголоса завдане. Напереді за столом сидів учитель з прутом, прикликав по одному до столу, а то й по кількох, випитував, хвалив або й карав за неувагу та недбалість. Так ішло водно кругом, мов у коловороті.

Івась не знав, на яку ступити й де подітися. Його посадили на ослін і казали дивитися в книжку. Він побачив різні дивовижні значки, що, мов заморені хрущики, стояли рядком одні над другими або під другими. Стояли мертві, нерухливі й Івась не міг зрозуміти, нащо вони й яке їх значіння. Пересидів він так до кінця науки. Дивився, аж очі зболіли. Знемігся сидінням і вже йому втікати звідсіля хотілося, та тільки боявся кари. А коли боявся втікати, то його брав такий ляк, наче б його який чарівник у камінь перекинув на тому ослоні.

Того дня його ніхто не чіпав і він так пересидів до кінця науки. Уставши враз із іншими, він почував біль у спині та ноги йому потерпили, бо за весь час боявся ними ворухнути.

Тепер дівтора, наче бджоли з улика, висипалася на майдан з криком і сміхом та погнала до своїх домівок. Івась стояв під школою, не знаючи, що діяти із собою. Прийшов бакаляр, узяв його руку й повів у бурсу.

— Чого ж ти, хлопче, посумнів, мов сова на сльоту? Не бійся, все гаразд буде, звикнеш. Подякуй Богові, що так з тобою сталося, що ти не попався в Крим. Завтра почнуть тебе азбуки вчити.

Учитель Івасеві злюбився й Івась став думати над тим, як би йому віддячитися.

Бакаляр погладив хлопця по голові і повів у бурсу, що була недалеко від школи. Був це доволі великий будинок, городжений хворостом, вимащений глиною, вкритий кривлею з конячих невим'ятих шкір. Подібний був до всіх тих запорізьких будівель, що звалися куренями. Всередині було глітно й гамірно.

Молодь сходилася щойно із школи. Всіх ще не було, бо дехто вихопився за ворота й побіг на базар подивитися на ті чудасії, що там були. Учитель повів Івася до бурсового отамана.

— Ось тобі новик-товариш, піклуйся ним, як братом, бо він був у великій небезпеці.

По тих словах учитель оставив Івася й вийшов. Івась став перед отаманом, хлопцем, може, на кілька років старшим від Івася, чепурним і смілим, з блискучими карими очима.

Отаман простяг Івасеві руку:

— Здоров будь, товаришу! Ти звідкіля?

— Я з Гаврилівки, з Лівобережжя.

Івась оповів свою пригоду, як його взяли татари, як його відбив у татарина козак Касян і як привіз його на Січ.

— Ну, гарно. Тебе треба зараз навчити, як у нас тут водиться, бо ти ще новик. Ось тут на цій лежанці ти будеш спати в нашому хлоп'ячому курені. Ми достоту так живемо, як і старші січовики. Тільки не робимо військової служби, у похід не ходимо, — зате вчимося у школі. У нас своя старшина, яку вибирає ввесь гурт школярів. Цього року я отаман. Мене звуть Андрієм Грушкою і мене тут у всьому треба слухати. У школі — то я такий школяр, як і всі, а тут, поки я отаман, то й голова.

— Ми теж так робили у Гаврилівці, коли товар пасти гонили. У нас теж була своя старшина.

— Коли так, то це для тебе не буде новиною. Та поки нас покличуть вечеряти, ходи на майдан гратися.

II.

Андрій повів Івася на майдан між юрбу хлопців. Івась хутко осмілився до них. Йому здавалося, що це у Гаврилівці на леваді поміж ровесниками. Тут школярі вигадували всякі забави. Бігали, переганялися, скакали увиш і вдаль і грали в журавля, в зайчика. Був такий вереск і гамір, що аж в ухах лящало. Івась знав добре бігати, ходити колесом. Він і собі став заводити забави, яких тут не знали.

Аж закалатали довбенькою об дошку. Відразу ущухли крики й молодий народ рушив до куреня на вечерю. Всі йшли задихані. Хто не встиг би на час, тому опісля не дадуть вечеряти.

У курені поставили для них вечерю на столах. Кожний добував ложку й сідав на своє місце за стіл. Отаман сів на першому місці, застукав до стола, виголосив „Отченаш“. Усі за ним проказали в голос, а далі взялися за їду.

— У тебе є своя ложка? — питає отаман Івася, що сидів недалеко від нього.

— То ж бо й є, що ложки не маю, ніколи було роздобути. Ну, та що ж? то й вечеряти не буду, овва! Чи то раз доводилося мені цілий день не їсти?

— Не журися, ложку тобі я сьогодні вигоджу, а завтра або ще й сьогодні піди на базар та купи. А є в тебе гроші?

— Нема, — відповів Івась.

— Як нема, то я тобі позичу. У мене є п'ятак. Я вчора прочитав одному неграмотному козакові листа від рідні та й п'ятака заробив. Колись мені віддаси.

По вечері знову помолилися гуртом, отаман подякував від усієї громади кухареві за вечерю і висипалися на майдан.

— А вмієш ти вже азбуки складати? — питається Андрій Івася, коли опинилися на майдані.

— Ні, я не знаю зовсім, що воно.

— Так підожди. Я попрошу завтра вчителя, щоб мені тебе віддав під руку. У нас так водиться, що початкових новиків учать старші школярі; аж після того ти йдеш учитися в бакаляра. Не знаю, кому б ти попався. А нащо тобі того, щоб тебе інколи за чуба скубнули? Ми обидва згодимося.

Івась був дуже радий, що знайшов такого доброго товариша і пристав до нього всім серцем. Звичайно у хлопців з приязню дуже не церемоняться. Так воно було й тут. Хлопці відразу полюбилися, звикли один до одного.

По вечері гуляли на майдані, поки не закалатали знову, що спати пора. Андрій подбав, щоб Івасеві випала лежанка зараз біля нього. Івась, не гаючися довго, ліг спати і зараз заснув. Рано хлопці повставали, помолилися і стали повторяти завдану науку. Івасеві нічого було вчитися і зараз пішов з Андрієм на базар за ложкою.

Було ще рано. Крамар не хотів відчиняти крамниці ще й лаявся, а впустив їх аж тоді, як Андрій погрозив йому, що прийде із школярами.

— Ти не гримай та не лай, а то, далєбі, всю школу тобі сюди приведу! Побачиш, як отамана зневажати.

Крамар зараз подобрішав. Хлопці купили ложку і вертали домів.

— Тепер я тобі ще одно скажу, — мовить Андрій до Івася, — ти зо мною приятелюй, як тобі подобається; та, коли при інших у нашому курені, ти мені честь віддай і отаманом мене зови. А то вони не будуть мене поважати. Приязнь приязню, а старшина таки щось значить.

— Добре, я тебе шанувати буду отаманом, та ти на мене не сердься, бо я того не знав.

— Я не серджуся, — мовить Андрій, — а так тільки кажу, бо такий у нас звичай, як у козаків: сьогодні ясно-вельможний, а завтра, коли виберуть іншого, то такий козак, як кожний скраю.. У нас не можна від звичаю відступати і на один крок. Я тобі ще щось скажу: коли б тобі дещо у кого подобалося, хоч би так, що гинь, — не руш, відвернися! А коли що знайдеш, зараз віддай! За чуже в нас дуже карають! Виб'ють різками до крові. У нас чуже — святе. А коли б тобі хто що злого зробив, або коли б ти побачив, що товариш щось прогрівився, то скажи нашій курінній старшині, а в школі бакаляреві або шкільному отаманові ані словечка, хоч би тебе вогнем пекли. Такого слизькоязикого в нас страх не люблять. Ми вже собі самі, себто наша старшина, справу зробимо, розсудимо по

правді, покараємо. Правда, він може згодом пожалуватися у школі перед старшиною і нас покарали б. Та він цього не зробить, бо його покарають за те теж, за що ми вже раз покарали. А за товариша — то й життя не пожалій. І козаки так роблять і ми теж так.

III.

Від того часу ці два хлопці майже ніколи не розлучалися. Андрій учив Івася заппадливо. Івасеві здавалося спершу, що ніяк тому не дасть ради, що не всилі, хоч би й очі повилазили, порозуміти тих розмальованих хрущиків та комашок. Та Андрій так йому вияснював, так показував, чим одно від другого відрізняється, що таки Івасеві ясно стало. За тим пішли склади букв у слова.

І тут взаємна любов хлопців одного до другого доконала того, чого не можна іноді і при дуже натуженій праці цілими місяцями добути. Андрій учив Івася щиро, наче б хотів частку своєї душі в його душу вложити. Івась знов любив Андрія і намагався всією душею улегшити своєму приятелеві труду. Івась був понятливий хлопець, бо виростав серед буйної, соняшної, багатої української природи, серед широких, квітами замаєних, степів.

Було, обидва вийдуть по школі кудинебудь на січовий вал або аж над Дніпрову кручу, сядуть під вербою й учаться. Козакам, що їх бачили, дуже те подобалося й вони говорили :

— З отих двох жовтодзюбів вийдуть побратими на все Запоріжжя.

Івась спитав раз Андрія, що це таке побратимство, про яке козаки говорять.

— Побратимство між козацтвом — свята річ. Два козаки, звичайно ровесники, полюблять один одного, випробують вірність та характерність, а тоді йдуть у церкву і присягають собі побратимство. Тоді в них наче б одна душа. Не мають один від другого нічого потаємного. Та це ще нічого. Вони присягають, що один одного ніколи не полишать у лихій чи добрій долі, що один другого рятуватимуть у небезпеці, хоч би і своїм життям. Так аж до

смерти, хіба що згодом доброхіть розійдуться. А коли б хто побратима зрадив, тоді ніхто на зрадника й не подивиться, всі його відцуралися б.

— То заведімо й ми між собою побратимство! — каже Івась.

— Ми вже й завели. Та воно так, що тільки козакам на побратимство присягати, а ми ще хлопці. Коли б ми з таким пішли до панотця, то з нас люди сміялися б. Ти цього нікому не говори, бо нас уся школа на язика візьме. Це не лицювало б з моїм отаманством.

По місяцеві науки відвів Андрій свого учня перед учителя до екзамену. Івась був дуже наляканий та схвильований, його голос тремтів. Він читав дуже помалу, але читав добре. Учитель аж здивувався. Похвалив обох, а Івася представив до тих, що вже вміли без нічиєї помочі прочитати.

Андрій Чайковський.

СІЧЕНЬ.

45. З НОВИМ РОКОМ — ІВАН ФРАНКО.
46. УРЯТУВАЛА — ВІРА ЛЕБЕДОВА.
47. НА СВЯТИЙ ВЕЧІР — БОГДАН ЛЕПКИЙ.
48. НА ПОСТУ — ІЗ ЖИТТЯ ТЕЛЕФОНІСТОК.
49. СТЕП — О. ОЛЕСЬ
50. ЯЛИНКА — М. ЧЕРНЯВСЬКИЙ.
51. СТО РУК — ОДНА ГОЛОВА — В. ПРУС.
52. ВАРШАВА — СЕМПОЛОВСЬКА-БЕРНШТАЙН.
53. ЗИМОЮ В ЛІСІ — СОФІЯ РУСОВА.

45. З НОВИМ РОКОМ.

З Новим Роком, браття милі,	Щоб думками ви міцніли,
В новім щасті, в новій силі	Багатіли, не бідніли,
Радісно вітаю вас.	Щоб веселий був ваш дім.
І бажаю, щоб в здоров'ї,	
В мирі, з братньою любов'ю,	І бажаю, щоб ми згідно,
Відтепер ішов вам час.	Сміло, свідомо, свобідно
	Ишли до спільної мети :
І бажаю, щоб трудяще	В своїй хаті жить по-свому.
Те життя вам якнайкраще	Не коритися нікому,
Без біди минуло всім,	Лад найкращий завести.

Щирій праці Бог допоможе !
Дай вам, Боже, все, що гоже !

Іван Франко.

46. УРЯТУВАЛА.

I.

Густий сніг падає від самого ранку. Такі вже гори вспало, світу Божого не видно ! А вітер віе-завіває, крутить білі тумани пустими полями, м'яким пухом встелює дороги, що й сліду їх не найшов би.

Край села стоїть хатина. Маленькі віконця ледве визи-
рають із солом'яної загати; крижана рука рисує по них
узористі квіти. Ух! як темно сьогодні в хаті, як холодно!
Погас огонь у печі, недоварена страва стигне в невеличких
горнятах. На постелі лежить хора жінка, бліда-бліда. Губи
шепочуть щось у нестямі, важкий віддих піднімає груди.
В ногах на ліжку тулиться двоє малих дітей, загорнувши
босі ноженята старою кожушиною. Тихо, сумно... В сінях
почувся голосний тупіт: це, мабуть, хтось оббиває сніг із
чобіт.

— Та й хуртовина сьогодні, крий, Матінко Божа! —
заговорила жінка, хухаючи в руки. — Та й холодно ж
у вас! Докинь дров, Катре! — звернулася до дівчини.

— Огонь погас, поки я з вами вернулася, — відказала
Катря, накладаючи хворосту в піч.

Жінка приступила до постелі.

— А що це вам, Петрихо? Нездужаєте? — спитала,
похилившись над хорою.

Слаба тільки легко порушила блідими устами й жалі-
сно застогнала.

— Мама вже від учора лежать ось так у нестямі, —
сказала Катря. — Не їдять, не говорять, а в грудях щось їм
дуже харчить.

— Гарячка, — сказала стара сусідка, що прийшла від-
відати хору, — простудилася десь, небога.

Катря обтерла ґартушком слюзи, що сами так і на-
пливають їй на очі.

— Чим би їм допомогти, тіточко? — спитала.

Стара похитала головою.

— Та яка тут поміч! Переборе слабість, то й видужає;
на це зілля нема. Не плач! А ти краще звари там чого
оцим! — говорила, показуючи на дітей на ліжку. — Я до
вас зайду увечорі з Мариною та із чоловіком, то й проси-
димо ніч за куделею; не так сумно буде тобі. А тепер —
бувайте здорові!

Вона ще раз глянула на недужу, зазирнула в горшки
і вийшла.

Крізь відхилені сінешні двері повіяв холодний вітер у хату. Високо спалахнув полумінь у печі. Хора тремтіла з болю чи з холоду, жалісно постогнуючи. Катря мерщій кинулася накрити матір кожушиною. За часочок налила теплої затирки в миску і покликала Степана та Явдошку вечеряти. Попоїли діти, полізли на піч грітися. Поховала Катря посуд, докинула дров у піч, внесла із сіней воду в хату, сіла коло постелі й задумалася.

На дворі лютує хуртовина, а в її душі — мов ті сніжинки крутяться — снуються невеселі, журливі думки. Вже рік, як поховали батька, а тепер ось мати нездужають. Що жде їх завтра? До кого пригорнуться, сиротята? Сльози так здавлюють її, та вона боїться голосно захлипати: менші діти почують і собі почнуть плакати.

Малі шибки аж задзвеніли від вітру.

— Господи, що там діється! — подумала Катря і підійшла до вікна, затулюючи його подушиною, щоб на матір часом не повіяло. — Та чи то вже й справді нема ліків на мамину слабість? Мусять бути, але хто їх знає? Лікар порадив би щось зараз. От, як торік заслабла Сенькова Олена, то привозили лікаря і поміг. І пані вчителька казала їй сьогодні, чи не післати б по нього в город.

Її думки перервали сусіди, що прийшли навідатися до хорої. Якось веселіше стало самотній дівчині; звісно, живі люди заговорять, потішать. У хаті вже зовсім стемніло. Катря засвітила лампу. Сусідки взялися прясти, старий закупив люльку. Хора закашляла і стала кидатися на постелі.

— Дим задушив її, — промовила сусідка, — покинь курити!

— Мабуть, що на груди занедужала небога, — говорив старий, ховаючи люльку. — А то під такий холод не дуже безпечно! Мабуть, і вона покине цих сиротят...

Катря голосно заридала.

— Цить! — потішали жінки, — під вечір усе слабість змагається; перебореться день, два і видужає.

— А може б їм лікаря? — крізь плач сказала Катря.

— Це було б добре, — відказав старий сусіда, — та звідки його тепер візьмеш? До міста, правда, три верстви,

та сьогодні під таку фурделицю і кіньми туди не доб'єшся. Нема що й гадати; пожди до завтра, може хто коней позичить.

Катря чує, що тут одна хвилинка рішає про життя її дорогої матері. Від постелі чути глухе стогнання і кашель. Сусідки сумно переглядаються. Вона не може довше ждати.

— Посидьте! — просить, встаючи з лави, — піду ще по тітку Оксану.

— Та ми на цілу ніч вибралися, — кажуть сусіди. — Йди, буде нам з нею веселіше.

Катря тихо поцілувала матір, накинула велику хустку на плечі, взяла мамині чоботи і скочила у двері.

II.

Гострий вітер так і обгорнув розпалене личко Катрі, так і зморозив умить незасохлі ще її сльози. На воротах стояла Катря хвилинку, а там звернула доріжкою ліворуч. Не туди йти до тітки, не туди! Та вона й не думає про тітку, вона йде в місто по лікаря. Її тяжкі чоботи западають глибоко в замети, тумани снігу б'ють в очі. Та їй байдуже, аби дійти на шлях, а там уже далі простісінько в місто. От уже й тички при дорозі! Вона йде, не спиняючись, аж душно робиться їй з втоми. Чоботята повнісінькі снігу...

Чи далеко ще до міста? — дивиться в долину, набираючи духу. В темряві не видно, бо сніг сипле густо-густо. Їй робиться страшно самій у цій нічній тиші. Якась веле-тенська постать з витягненими руками суне просто на неї. Боже, що це? Йти, чи вернутися? Ні, хай буде, що буде, — думає Катря і йде сміливо далі. А мара все крутиться при дорозі — Катря вже біля неї.

— Ах, це вітер крутить зірваний стовп, — всміхнулася сама до себе. Йде далі. Ноги втомилися й ледве ступають. — Як би так де сісти і хвилинку спочити, хоч би й у сніг лягти на часочок, — думає, ледве тягнувши ноженята. — Та годі! можна так заснути, що й сніг засипав би на смерть. А там мама вмирають! — подумала вона і знову з усієї сили рванулася вперед через замети.

В долині заясніло небо. Ах, та це вже місто! — скрикнула втішно, — ще трішки, лікар живе тут недалечко. Вона знає, де. І лікар її знає, весною щепив їй віспу в школі — такий добрий пан! Міцніше зав'язує хустку, бо холод починає дуже дошкуляти, хоч піт заливає личко. Пальців на ногах і не чує, мабуть, позамерзли в снігу, що насипався в чоботи. Серед нічної тиші почулися протяжні звуки міського годинника. Катря зупинилася, щоб прислухатися. Була десята година, коли опинилася перед домом лікаря.

— А як нема вдома? — блиснула їй страшна гадка в голові.

— Ні, є, ось у вікнах світиться.

Вона натужила останні сили, щоб дійти до дверей. Простягає руку до дзвінка, замерзлі пальчики з усієї сили надавлюють дзвінковий цвяшок і дівчинка, знесилена, падає на поріг.

Лікар ще не спав, сидів у кімнаті, читаючи часопис. Як ось почув голос. Чи це свист вітру, чи справді хтось задзвонив у передпокої? Почав прислухатися: Ні, мабуть, так причулося, бо вдруге дзвінка не чути.

Через якийсь час двері з кухні відхилилися й у них показалася голова старого Федора.

— Якесь дівча замерзло в нас на порозі, — заговорив, — я подибав, вертаючи з міста, й узяв сюди.

Лікар побіг у кухню. Обсипана снігом, лежала на постелі Катря, мов нежива. Почали роздягати її і натирати посиніле тіло. Згодом зашаріло бліде личко, уста щось зашепотіли.

— Живе! — скрикнув лікар. — Настав, Федоре, самовара, треба її напоїти теплим чаєм.

Катря розплющила очі й устала з постелі.

— До мами! — шепнула вона. — Мама умирають. Ідуть... пане, рятуйте їх!

— А звідки ж ти, дитино? — спитав лікар.

— Не знаєте? Я Катря Лисаківна з Річки.

— Звідки ж мені це знати?

— Таж ви мені віспу весною в школі щепили, — дивувалася Катря, що її не пізнають.

Лікар усміхнувся.

— З ким же ти сюди прийшла? — допитував.

— Я прийшла по вас, бо мама дуже хорі.

— Прийшла сама в таку хуртовину? Сама вночі?! — аж сплеснув руками старий Федір.

— Страшно було йти, ой, як страшно, але там мама вмирають.

— То ти задзвонила?

— Я, я! Але ходімо вже до мами! — говорила Катря, встаючи з постелі й лагодячися в дорогу.

Трохи згодом вона сиділа за столом і пила чай, а Федір запрягав коні. Лікар, розпитавшись про недугу, взяв із собою й ліки з аптеки. І ось Катря, замотана в тепле футро, їхала з ним разом у село.

Сусіди, що сиділи коло слабкої, дивувалися чимало, чому дівчина з тіткою не приходить. Коли це задзвенів дзвінок перед ворітьми і пан у футрі, а з ним і Катря увійшли в хату. Лікар приступив мерщій до хорої і став її оглядати. Катря не спускала з нього очей.

— Хоч і дуже слаба твоя матуся, — заговорив лікар, — та є ще надія. Я приїду і завтра, ще й привезу деякі ліки, а тим часом робіть те, що я звелю.

А коли від'їздив, сказав до Катрі:

— Ти покликала мене, дитино, саме в час. Коли б заждала була до ранку, то було б уже запізно. Твоя відвага спасла матір від смерти.

Катря із сльозами радощів припала до матеріної постелі.

А на дворі лютувала хуртовина, сніговий туман крутився по шляху, розвіваючи у нічній пітьмі звуки санкових дзвіночків.

Віра Лебедова.

47. НА СВЯТИЙ ВЕЧІР.

I.

Смеркається. Ослизлий день	Той тихий і сумний настрій
Між мурами конає.	Несе мене світами.
В печі червоний блис огонь,	І я лечу на крилах мрій
А в сінях вітер грає.	До батька і до мами...

II.

Сніжок паде, як срібний пух,
Мороз малює квіти:
Накритий стіл, в куті дідух,
Пустують в сінях діти.

Знайшли собі свистун-оріх
І свищать вперегони;
Лящать в ухах дитячий сміх,
З дзвіниці дзвонять дзвони.

III.

Гей, скільки то минуло літ!
А я так добре чую
Кожухів шелест, скрип чобіт
І щирі пісню тую.

Далекий світ, великий час,
Пливуть літа рікою;
А я все пам'ятаю вас,
Як йдете з колядою.

Ще й нині чую, як Юрко
Співає: „Бог предвічний!“
Як сопраном пищить Федько,
Баском реве Зарічний.

Скрипливий, наболілий спів,
Такий, як хлопські груди;
Та, хто його раз зрозумів,
До смерти не забуде!

Ще й нині бачу, як Федір
„Вінчовання“ голосить.
Втворились двері нароствір
І батько в хату просить.

IV.

І почалася рокова
У панотця гостина...
Ціле село еднається,
Немов одна родина.

Засіли гасди на лавках,
Найстарший на покутті.
Тріщать склянки в сильних
[руках;
На стелю мечуть кутю.

Говорять... А слова летять
Молитвою до Бога...
Та чи дійдуть, чи долетять?...
Щаслива їм дорога!

V.

Далекий світ, великий час,
Пливуть літа рікою...
Гей! Що чувати там у вас?
Чи йдете з колядою?

Чи ще живий Федір, Юрко,
І мій сусід Зарічний?
Чи й нині, як колись давно,
Співають: „Бог предвічний“?

Чи й нині мерехтять зірки
Над хаткою старою?...
Гей, краю мій, не знаєш ти,
Як тужно за тобою!

Богдан Лепкий.

48. НА ПОСТУ.

(Із життя телефоністок).

I.

Невеличка кімнатка на телефонній станції міста Толсона (в Америці). У кімнаті одне віконце. Воно виходить у поле. Естер Рук, телефоністка, вартує вночі. Вона дивиться в це вікно. Їй видно низину, вкриту болотами та чортополохом, а на обрії синій кряж далеких гір. Сумна картина. Але Естер звикла до цієї картини: вона працює в Толсоні вже третій рік.

Навколо Толсона багато окремих фарм. Там живуть поселенці з Півночі, спокійні, працьовиті люди. На фармах багато дітей. Там часто чути дзвінкий і радісний сміх, дитяче тупотіння, крик, пісні.

Всі ці фарми входять у телефонну сітку міста й телефоністкам станції Толсона стає роботи, надто в базарні дні.

Щоночі Естер Рук сидить у апаратній. Уночі телефоном розмовляють небагато. Міс Рук може й робити щонебудь: читати, вишивати, тощо. Вона не витрачує даремно часу.

Вже сьомий рік працює вона телефоністкою. Почала 16-ти років, тепер їй 23, і за весь час — жадної уваги, жадної догани. Щороку вона дістає посвідчення, в якому інспекція зазначає, що телефоністка Естер Рук виконує свої обов'язки бездоганно.

Молода дівчина має посуватися далі по службі. Та щоб бути телефоністкою першого розряду, треба скласти іспит. Треба знати кілька мов. І ось уже п'ятий рік Естер Рук вивчає ночами мови.

— Ще рік попрацювати! — мріє вона. — Через рік — багато чого досягну! І тоді...

II.

Була осінь 1910 року. У горах лили дощі. Потоки бугрили, несли в долини величезні кам'яні брили. Річки виступали з берегів і затопляли долини.

Якось увечорі, коли Естер Рук прийшла в пів на

восьму чергувати й стояла на порозі, вона почула голоси. То розмовляли завідувач станції та фармер Янзен.

— Це дурниця! — впевнено казав завідувач. — Я живу тут дев'ять років і ніколи не чув, щоб...

— Стривайте! — перебив фармер. — Я живу тут дванадцять років і при мені нічого такого не було. Але що значить у житті місцевості такий короткий час, як оті 9 чи 12 років? Усе ж таки індійці уникають селитися коло Толсона. Чому? Та тому, що в них є давні перекази: у Толсоні у всій долині може траплятися несподівана повідь. Толсон може загинути від поводи. Вода надходить завжди вночі, після півночі і, як говорять індійці, йде високим валом, несе за собою колоди, стовбури дерев, каміння. Коли така лявіна навалиться, то яка будівля встоїть більше, ніж 2—3 хвилини?

— Між іншим і ваша станція мені не до вподоби.

— Чому? — здивувався завідувач.

— Та тому, що дуже погане місце вибрали для неї. Коли вода рине з гір, їй нема іншого виходу, як нашою долиною. Це природне річище річки. І з усією силою вона вдарить у станцію.

— Ви надзвичайно помисливі, Янзене! Повірте, інженери, що будували станцію, знали, яке місце для неї вибрати.

— Добре було б, як би я помилявся. Але мені вже час додому. Прощайте!

— До побачення, Янзене!

За півгодини на станції було тихо. Посланець станції, негр Боб, спав у своїй комірчині, а нічна телефоністка міс Рук сиділа в апаратній і час-від-часу на вимоги абонентів з'єднувала один номер з другим.

III.

Міс Рук підійшла до вікна. Дощ ішов без перерви. Часами здавалося, що цілі потоки води падають з неба.

— Толсон може загинути від поводи! — згадала дівчина слова фармера Янзена. — А що буде, коли це трапиться сьогодні, в цю дощову ніч?

І страх мимоволі охопив телефоністку. Жахливі картини почали вставати в її уяві... Більшість мешканців спить... Коли вода рине потоком з гір, ніхто не врятується... Ні! Вода не може ринути так відразу! Мешканці міста зможуть вчасно вибратися з міста.

Інша справа — мешканці фари: фари розкидані внизу, на значному віддаленні одна від однієї. Там не буде кому будити. Вода вдарить з великою силою... А там — стільки дітей..

Різкий дзвінок перервав довгий ряд тих картин, що вставали в буйній уяві телефоністки.

— Що чути про Говардову греблю? — почула вона голос одного з абонентів. — Ви не чули, міс, чи пощастило зміцнити її? Чи нема небезпеки прориву?

— Нічого не знаю. Але можу спитати! — відповіла телефоністка.

— Будь ласка!

Міс Рук почала викликати Говардову греблю. Ця гребля регулювала рівень води у великому гірському озері, де компанія підприємців з інженером Говардом збудували повесні величезний млин і тартак.

Довший час на виклик не було жадної відповіді. Нарешті чийсь роздратований голос кинув:

— Тут нема чого теревені розводити. Озеро наче сказалося. Десь у горах, мабуть, цілий потоп. У всякому разі Толсонові й толсонцям нема чого лякатися. Греблю зміцнено та й зараз над зміцненням небезпечних місць працює до двохсот чоловіка. Як би що трапилося...

Розмова урвалася. На дзвінки міс Рук ніхто не відповідав. Вона передала здобуту вістку абонентові й узяла в руки книжку.

Було чверть на першу, коли розпачливо-різкий дзвоник порушив тишу. Дзвонили з греблі.

— Бийте на сполох! — почула Естер Рук голос інженера Говарда. — Греблю ось-ось прорве! В озері води прибуває по півфута в хвилину. Твориться щось неймовірне. Буде лихо!

Не встигла телефоністка відійти від апарату, як Говард знову дав сигнал:

— Греблю прорвало!

IV.

— Боб! Швидше! Боб! — закричала міс Рук до по-сланця-негра. Негр не відгукався.

Естер Рук убігла до нього в комірчину. Коло негра лежала порожня пляшка. Він був п'яний і спав важким глибоким сном.

Естер Рук, не вагаючися, вилила негрові на голову піввідра холодної води. Струшуючись і щось воркочучи, Боб устав з ліжка. Він ледве держався на ногах. Коли міс Рук пояснила йому, в чому справа, він трохи очуняв і зараз же посунув на площу.

За кілька хвилин на площі замиготіли вогники. Мешканці найближчих домів вискакували на вулицю, почувши тривожний галас Боба. Чути було крики та ляскання батогів, що ними дбайливі господарі гнали перелякану худобу, уводячи її до горбів. Скрипіли колеса важких возів. Дехто стріляв з револьверів, пострілами даючи знати мешканцям міста про грізну небезпеку.

А звідкись здалека доносився зловісний грізний гул. Це води з гір, прорвавши Говардову греблю, неслися вниз по долині до Толсона, зносячи все, що траплялося по дорозі.

— Міс Естер! — торгав телефоністку до смерти переляканий Боб. — Ходімте швидше!

— Зараз, — відповіла вона тремтячим голосом. — Зараз, зараз, Бобе! Я викликаю телефоном фермерів, що живуть унизу. Там сорок нумерів, Бобе!

— Міс Рук! Ми потонемо, як миші! Дивіться! Вода вже йде з-під підлоги!

І справді! Підлогу станції на кілька пальців уже вкрила вода.

— Зараз, зараз, Бобе! — відповідала телефоністка, не відходячи від апарату. Вона викликала одного по одному абонентів—мешканців фарм, що містилися в долішній частині й повідомляла їх про близьку катастрофу.

Повільно, убійчо повільно йшла ця праця. В такий пізній час робочий люд спить важким безпросипним сном, і багато коштовних хвилин проходило, поки щастило розбуркати телефонним дзвоником сонних. А втовкмачити те, що приключилося, було ще важче. Зо сну люди не розуміли найпростіших слів.

— Міс Естер! Я тікаю! — чує голос Боба. — Вода прибуває! Я вже по коліна у воді, міс.

— Залишилося ще дев'ятнадцять номерів, — відповідає мужньо телефоністка й знову дзвонить телефоном, викликаючи своїх абонентів.

— Ви загинете, міс Естер! Вода реве! Вже кілька домів завалилося. Рятуйтеся або залишайтеся! Я тікаю!

— Йдіть! Мені залишилося сповістити ще вісім номерів! — зціплюючи зуби, бурмотить дівчина.

Ось тільки п'ять фарм залишилося неоповіщеними.

Телефоністці ще є час урятуватися. Коло станції досить великий горбок. Добрести ще туди можна. Та... Естер згадує, що на фармі в Коллінса одинадцять душ дівчорі, а на фармі в Брігса — троє хворих на тиф. Треба розбуркати їх.

І як навмисне, якась фарма, поринувши в глибокий сон, не відповідає на виклик...

Ще три фарми залишилися. Міс Рук бродить по пояс у воді, що швидко прибуває, але телефон працює.

Ще дві фарми... Ще одна, тільки одна... Але вода йде вгору... І навколо стоїть рев і гул! Шалений потік, справжня лавіна несеться з гір на Толсон.

— Рятуйтеся, повідь! — це були останні слова міс Рук, що їх почули мешканці найдальшої фарми, з'єднаної з телефонною станцією. — Вода прибуває! Рятуйте дітей!

Потік домчався до Толсона. Грізний вал ударив об стіни напівзатопленої телефонної станції.

За хвилину там, де стояли будинки станції, була тільки купа уламків, а потік, зруйнувавши перешкоду, що стояла йому на путі, нісся далі в долину. Та всіх людей у долині вже попереджено. Загинуло лише кілька осіб, що спали в ту ніч п'яні.

V.

Коли ви потрапите до Толсона, одного з маленьких міст Нового Мехіко, зайдіть на телефонну станцію, збудовану взимку 1910 року.

Місто вже підправляється від того лиха, що заподіяла жахлива повідь. Збудовано й нову телефонну станцію, та вже внизу й на безпечному місці.

На фасаді станції є велика мармурова дошка з написом:

„Пам'яті телефоністки міс Естер Рук, 23 років з роду, що врятувала 1910 року населення долини Толсона. За врятування двісті сімдесятьох чоловіка вона заплатила ціною власного життя. Вода потоку забрала її тіло, але пам'ять про її саможертву не вмере ніколи“.

49. СТЕП.

I.

Степ весною — наче килим:
Сонце кидає нитки,
Вишиває візерунки,
То розводи, то квітки.

Зеленіє степ весною,
З кожним днем пишніш стає,
То обсіплеться росою,
То враз пахощі полле.

II.

Степ уліті — наче море,
Розіслався навкруги,
Хто його обійме зором,
Хто углядить береги?

Ось подув південний вітер,
Захиталось море трав,
Справді, гляньте, степширокий
Буйним сизим морем став.

III.

Мов пустеля неоглядна
Степ пожовклий восени;
Мов пісок, рудіють трави,
Не шумлять уже вони.

Не почуєте вже співу
Голосних, дзвінких пташок,
Не побачите ніде вже
Ні розводів, ні квіток.

IV.

Степ зимою — мов перина,
Біла рівна і м'яка,
Спить на ній зима холодна,
Баба люта і лиха.

Мертвий сон старої баби
Злі морози стережуть,
Доки їх вітри південні
У яри не заметуть.

О. Олесь.

50. ЯЛИНКА.

Музика, сміх, веселий гомін. І вся горить вона вогнями,
Блищить ялинка вся в огнях. І сниться їй останній сон:
Далеких літ солодкий спомин І рідний бір з його снігами,
В старших палає у очах; І блиск кришталевих корон,
А дітвора стриба, пурхає, Міцних владик глухої пущі,
Мов рій метеликів прудких, І ввесь її короткий вік
І гомонить, і коливає По час, коли із нетрів гущі
У хвилях радісних, живих. Її сюди взяв чоловік.
Між нею зраджена надиво, Останні мрії чарівниці...
Стоїть ялиночка рясна Ще мить одна — і обнесуть
І віття звісила звабливо, Її усю, погасять свічі
З вагою ласощів вона. І мертву геть десь зашпурнуть.

Микола Чернявський.

51. СТО РУК — ОДНА ГОЛОВА.

I.

В північній Індії пускали новий залізничий шлях. Коли ж довелося провести його крізь скелисту гору вивозом, робота спинилася. Вивіз був кілька кілометрів довгий і два до чотири поверхи глибокий.

Двісті пар індійських неструджених рук працювало, але молоти, джагани, дрючки — все те знаряддя притупилося, поламалося. Тверда скеля не подавалася й нарешті знеохочені індуси кинули роботу.

Тоді приобіцяно їм поміч.

Ще тиждень праці — й поміч нарешті прийшла. Але яка? Був інженер, очевидно англієць, із ним кілька послугачів та й обв'ючені всякими скриньками осли. Погоничів з ослами відправили назад і тільки два помічники осталися при інженерові. Він розбив табор, до якого заборонив індусам наближатися, а сам по цілих днях сидів у шатрі між якимись посудами, і скриньками. Час-до-часу виходив із помічником у гори. Там деколи приклякали вони, інколи навіть лягали на землю. Але за молот не брався ніхто з них.

Індуси дивилися з-під ока на таку забавку. Свою роботу робили, та коли минуло днів десять і замість вивозу

позначилися тільки скибки і плиткий шанець, — робітники збунтувалися вдруге.

Покликали інженера і він станув перед розлюченою громадою. Їхній провідник виступив і промовив до інженера:

— Ти мудрий, як усі англійці. Прислано тебе на поміч, а ти сидиш собі в наметі, або лежиш на горбі й за таке береш яких десять рупій денно.

— Беру двадцять, — перебив інженер.

— Невже? — а ми дістаємо тільки по вісім аннасів; виходить, що ти повинен працювати за нас двадцять.

— За вас двісті працюю, — перебив знову інженер.

— Кпить собі з нас! — закипіла громада.

— Прогнати його! Дармує по цілих днях, задармо гроші бере.

Інженер не вийшов з рівноваги. Спокійно просив індусів, щоб іще два дні часу дали йому. На те вони й згодилися.

II.

Продовж цих двох днів інженер не зміняв свого заняття і до молота все таки не взявся.

Терпеливо ждали індуси, але так настроєні, що нехай би він не додержав слова, тоді вони могли кинутися на табор і знищити все приладдя, самого ж інженера потурбувати.

Коли минув реченець, інженер скликав усіх копачів на одно місце, показав їм віддалену скелю і спитав, скільки часу треба, щоб її розбити.

— Може рік, може два, — відповів провідник. — Не знаю певно, тільки бачу, що ми забралися до цієї ближчої скелі, три неділі лупаємо її й з нашої роботи ні сліду. Прийшов ти в поміч і з твоєї роботи також ні сліду. Не грайся з нами! Це я тобі кажу не жартом.

— Отже я розіб'ю цю скелю, як дивитеся на неї.

— Він кпить собі з нас. Досить нам того! — загуло в юрбі.

— Божевільний! — крикнули інші.

Інженер не зважав на те. Взяв у руки два дроти, ступив їх і в цю ж хвилину роздався страшенний гук, неначе

сто громів разом ударило в одно місце. Земля схитнулася, копачі з криком і страхом упали додолу.

Коли ж гук і ломіт затихли і громада підвелася із землі, то гори вже не було. Індуси здивувалися безмірно.

— Чудо! — кричали одні.

— Честь великому чарівникові! — озвалися інші.

Нарешті спитав інженер:

— Чи варт я двадцять рупій денно?

— Варт двісті! — відмовив провідник.

— Отже бачиш, — відповів інженер, — моя голова більше працює, ніж сотня ваших рук.

— Ми гадали, що він лежить на горбі, а він тим часом товк головою, поки не витовк, — говорив далі провідник.

І тоді склали ці індуси приповідку: сто рук — одна голова.

Болеслав Прус.

52. ВАРШАВА.

Варшава це нині головне місто Польщі; числить воно один мільйон мешканців, а число їх з кожним роком більшає.

Інші польські міста, як Краків, Познань, були вже давно княжими столицями, — як Варшава була тільки бідненькою, рибальською, оселею. Пізніше стала вона осідком князя Мазовецького, а щойно перед триста роками столицею цілої Польщі.

Дуже гарно виглядає Варшава від сторони Висли. На високім березі ріки посеред садів підносяться доми одні поверх других, а понад усіма стремлять вежі численних костелів.

На північ від залізного мосту видно вежі королівського замку, далі катедру св. Івана, а поза ними, аж до залізничного мосту, дільницю давньої Варшави з-перед кількохсот літ, замкнену від півночі зеленими валами давньої твердині.

Перед замком на площі видно високу колюмну, а на ній статую короля Жигмонта III., що перший замешкав постійно у Варшаві.

Від Замкової площі на полудне йде вулиця Краківське Передмістя, а на ній серед городів пам'ятники: поета Адама Міцкевича й астронома Коперніка. При цій вулиці є будинок найвищої школи, цебто університету, з бібліотекою — і кілька костелів, між ними найцікавіший костел св. Хреста.

Ця частина міста вже не подібна до старої дільниці: дома великі, вулиці широкі. Найдовша вулиця Варшави, то Маршалківська, 3 км довга. Нема тут костелів ні пам'ятників, тільки великі чотири і п'ятьповерхові дома, величаві й гарні крамниці, а здовж вулиці безнастанний рух піший і взовий, більший, ніж в інших дільницях Варшави.

До найкращих будівель міста належить палата короля Станіслава Августа в парку, званім Лазенки, побіч цієї палати — на острові театр, а на мості пам'ятник короля Собеського. Тут пишається також величава палата, звана Бельведер, пам'ятна вибухом листопадового повстання в 1830 році.

В західній стороні міста лежить фабрична дільниця з домами із червоної цегли, з високими коминами фабрик. У цій стороні на кінці міста лежать цвинтарі, де в гробницях серед тихих дерев спочиває багато заслужених людей.

Семполовська-Бернштайнова.

53. ЗИМОЮ В ЛІСІ.

I.

То був чудовий зимовий день. Зима була вже наприкінці і, мов на прощання, одягла всі свої блискучі убрання та виблискувала кожною гілочкою дерев, кожною тоненькою билиночкою. Сонце з ніжноблакитного неба гордо дивилося на простори, вкриті бруднуватим снігом. Посилало тепле проміння, щоб зогріти землю, збудити її від тяжкого сну й вирвати з обіймів зими.

Два хлопчики — Юрко і Павлусь — ішли до лісу: Павло за хмизом, Юрко так собі для товариства Павлові. Балакаючи про пташок, що остають у нас на зиму, вони непомітно перейшли велике поле, де було багато заячих слідів на снігу.

Павлусь звернув увагу на ті сліди, що так гарно визначалися на білому снігу, й оповідав Юркові:

— Ось, бачиш: це заячі сліди. Видно, як заєць перед ранком ходив снідати до нашого саду. Зайці гризуть овочеві дерева, від них пропадають наші щепи. А це вже він назад скавав. Бачиш?... А тут щось велике йшло, дивися. дивися!... Мабуть, напало на зайчика. Бачиш, як сліди мішаються і як сніг витоптаний у цьому місці?... Ось трохи крові є на снігу: мабуть, лисиця перехопила зайчика саме, як він вертався додому. Бачиш, далі нема його слідів.

Юрко із цікавістю придивлявся до тієї події, яку можна було прочитати, мов написану ясними буквами на чистому, ще свіжому снігу.

Врешті хлопці прийшли до лісу.

II.

Ліс прийняв їх у свої обійми, обступили їх кущі та високі граби. Тихо було в лісі. Сухе, торішнє листя було вкрите тонким шаром снігу. Тиша була непорушна, хіба деколи затріщить яке дерево, чи впаде трохи снігу з гілки. Здавалося, все життя завмерло, зникло. Але воно було.

Павлусь почував себе в лісі, наче в своїй кімнаті, де він знає всі речі, знає, де що стоїть і лежить. Він відразу підійшов до одного куща, обережно відсунув гілки і показав Юркові невеличку, дуже гарненьку пташку.

— Це моя люба синичка; вона вже мене не боїться.

Павлусь посипав перед кущем трохи зерна і відступив від куща. З нього вилетіла маленька чубата пташка, сіла на сусідній кущ, оглянулася навкруги маленькими чорними очима і спустилася на землю дзьобати зерно.

Юрко дивувався її красі. У неї була чорна голівка з білими окрайками, руда спинка і білі грудочки. Юрко гадав, що всі птиці відлітають від нас, а тут, бач, і жайворонки і снігурі і синички.

— Це ж така весела пташка, — із захопленням казав Павлусь, — ніколи вона не сидить тихо. Завжди лазить по деревах, шукає по шпарках якоїсь комахки, або на гілочках зернят, перелітає з дерева на дерево... Он, бачиш, уже

злетіла на другий кущ і — як придивляється... А то, чуєш, співають інші синички, чуєш: „сі, сі, сі“, а тепер: „ре, ре, ре, рі“...

Синичка враз, наче її хтось покликав, злетіла і зникла в лісі.

— Вони тепер гуртками зимою живуть, — казав Павлусь далі. — Ну, а весною паруються, роблять собі в дуплах кубелечка з моху й трави, вистеляють вовною та й кладуть часом аж сім яєчок біленьких із червоними цяточками. О, знову прилетіла! Бачиш, який чубчик на голові? Але ходім далі.

III.

Хлопці пішли в глибину лісу. Юркові ставало трохи страшно. Але ліс був наче повний чарів і такої краси, якої Юрко ще ніколи не бачив. Ось щось хруснуло. „Може вовк?“ — гадав Юрко. Але він соромився спитати Павлуса, щоб той не думав, що Юрко чогось лякається.

Тиша була вже перервана. Десь скреготала сорока, десь стукали сокирою...

Хлопці підходили до невеличкої річки, такої бистрої, що вода в ній навіть і не замерзла. Через річку вела кладка. Вони вже ступили на кладку, коли Павлусь ухопив Юрка за рукав і показав йому на річку. Та Юркові так закрутилася голова, що він трохи не впав з кладки у воду. Павлусь ухопив його за руку і не перевів, але майже перетяг хлопця до берега. Він був дуже сердитий.

— От птицю мені злякав! А то ж така гарна! Такої ти ніде не побачиш! Це ж рибачок — зимородок. Ось сядемо тут на пеньку та почекаємо, вона скоро вернеться...

Навкруги було так гарно! Невеличка річка швидко збігала по камінцях. Один її берег був високий, увесь поріс кущами: досить було тут і глоду і шипшини і ліщини.

— Як то тут, мабуть, добре влітку? — казав Юрко, оглядаючися навкруги.

— Не погано й тепер! — казав розсудливо Павло і знову стиснув руку Юркові: — Мовчи й не рухайся, — прошепотів він, — вернувся... бачиш?

Чудова блакитна птиця прилетіла й сіла на камені над бистрою водою. Це ж і був рибачок або плавневий дятел. Блакитнозелена голівка і спина ясно виблискували на сонці, мов металеві груди — яскраві, червоножовтої барви, шийка біла. Довгий чорний дзьоб, ноги червоні.

Птиця уважно дивилася у воду. Юрко завмер, боячися її перелякати. А Павло пошепки, як справжній знавець усіх лісових мешканців, оповідав про цю красуню-птицю :

— Бачиш, рибачки не живуть у гурті, навпаки. Скільки я вже понад цією річкою не ходжу, а тільки дві пари їх і бачив. І то вони живуть далеко одна від однієї. Вони живляться рибою. Нікого й не допускають з інших птахів на ті місця, де вони вже засіли та звикли ловити рибу.

— Дивися, — трохи не крикнув Юрко, — зловила рибу та ще й грається нею.

IV.

Зимородок справді вихопив з води чималу рибу. Двічі її підкинув у повітрі, знову зловив дзьобом і відразу проковтнув.

— Це, щоб вона головою вперед у горло йшла! — пояснив Павлусь. — От як би кубло знайти! Мені Івась Гриценків казав, що він натрапив на одно. Рибачки риють собі в землі дірку, або займають чиюнебудь чужу. Птиця вона досить велика, то дірки треба для неї чималої. А інший раз трапляється в тому місці або каменюка, або грубе коріння, то так їм буває тяжко, що доводиться деколи кидати роботу та починати десь у іншому місці, де ґрунт м'який.

— А він кубло коло води робить?

— Буває, що при воді в березі, а буває й так, що десь далі в дуплі якогонебудь дерева. Кубло смердюче страшенно, всякі недоїдки риб у ньому догнивають; але воно завжди добре захищене, чи гіллям прикрите, чи камінням. Ну, ходім! Он і його пара до нього летить.

Юрко побачив другого рибачка такої ж краски. Птиця, скиглячи, летіла низько понад самою водою, а потім сіла коло своєї пари.

V.

Хлопці пішли вгору на високий берег. Тут був мішаний гай з кленів, в'язів, дубів та грабів. Недалеко був зруб. Декілька селян рубало дерево на дрова. Там стояв віз; тут був і хмиз Павла.

Павло привітався із селянами, добре зв'язав свій ремок хмизу і перекинув його собі через плечі на спину.

Хлопці завернули додому. Ідучи тим самим високим берегом, що поріс деревами та кущами, вони побачили, як між гущавиною майнула руда скірка та з-поза одного дерева з'явилася гарна постать куниці. Вона тримала в зубах невеличке зайченятко й хитро обдивлялася навкруги.

Юрко аж злякався. Але куниця, мабуть, побачила їх, швидко побігла і зникла у своїй норі над самим берегом.

Хлопці перейшли знову кладку, але рибачка вже не було. Вийшли на другий берег. Павло звернув на найкоротшу стежку і вони йшли густим лісом далеко від битой дороги. Тут, на радість Юркові, притулившись до високого клена, стояла гарненька сиворуда сарна і виривала з-під тонкого снігу торішню травичку. Коло неї терлося маленьке козенятко.

Гарними, уважними, чорними очима дивилася козуля на наших хлопців, наче додивлялася, чи не несуть вони їй і її малому якої небезпеки. Потім, наче заспокоївшись, вона повернула голову до свого козенятка і ласкаво кілька разів лизнула його. Потім знову глянула на хлопців і, гордо підвівши свою гарну голівку, побігла в глибокі лісові нетрі, а козеня слідом за нею.

VI.

Вже хлопці підходили до узлісся, коли Юрко почув, що над їх головами вгорі на дубі щось вовтузилося, наче лазило по стовбурі і тихенько пищало. Він глянув угору: щось рудавосіре перестрибувало з гілки на гілку.

— Білочка, — крикнув він. — Ой, Павлусю, я її візьму! Дивися, дивися, як скаче!... Он, дивиться на нас! Я полізу.

— Куди ти там полізеш, — затримав його Павлусь. —

Дивися, який стовбур широчезний! Ти ж його не обхопиш ногами. Стій, треба вигадати, яким способом її здобути, — додав Павло і, знявши з плечей оберемок, поклав його на землю, а сам підійшов якнайближче до дуба.

В ту хвилину білочка наче зрозуміла намір хлопців і зараз перестрибнула на друге дерево та й зникла.

— Отак краще буде, — казав Павлусь, усміхаючися на розчароване обличчя Юрка. — Вона сховалася в своє кубло, а з кубла не важко її видерти.

Павлусь охопив тонкий гіллястий клен, де сховалася вивірка.

— І я хочу лізти, хочу бачити її кубло, — гукав Юрко і справді поліз із однієї гілки на другу.

Павло даремно кричав йому:

— Ой, упадеш! краще, не лізь!

Павло був уже коло самого дупла, де вместилися ціла родина вивірок. Він тихенько сів на гілці і сказав, схилившись до Юрка:

— Ану, дай мені свою рукавичку; бо вона, клята, буде кусати, як я її витягатиму.

Юркові кожне слово Павла було закон. Він почав скоренько скидати рукавички, хоч як незручно було йому триматися без рук. Але, підкидаючи їх угору до простягненої руки Павлуся, він хитнувся з гілляки і трах-та-ра-рах! упав з неї; та не на землю, а зачепився кожушком за гілку і висів у повітрі ногами дороги, головою додолу.

— Ой, Павле, Павле! — кричав він, чекаючи порятунку від товариша. Але кожушок тим часом розірвався й Юрко полетів на землю. Добре, що не дуже високо було; але й цього було досить, щоб налякати хлопця.

— Ну, от, хіба ж я не казав? — бурмотів Павло там нагорі. Він натягнув на руку Юркову рукавичку і поліз правою рукою добувати білочку. Це йому було не першина і він незабаром глибоко в темному дуплі налапав щось тепле, м'яке, що кусало йому пальці, але скоро опинилося міцних руках хлопця.

VII.

Тим часом Юрко підвівся. Щока його була роздряпана, з носа текла кров, а на нозі був величезний синяк. Щоб що дуже боліло, то ні; Юрко цього не почував. Але кожушок, гарненький кожушок, яким так тішилася його мама, бо сама його шила, був роздертий надвое і вата вилізла через широку діру.

Юрко голосно плакав. Він забув і про вивірку і про ліс. „Що мама скаже? що я мамі скажу?“ — тільки те одне й було в нього на думці. Аж ось він пригадав собі, що мама пустила його лише на одну годину, а тепер уже сонце схилялося на вечір.

— Мамо, мамо! — схлипував Юрко, забувши всякий сором перед старшим товаришем.

— Ну, чого, бабію, розхнюпався? — почув Юрко веселий голос Павлуса. — Не треба було лізти! То ж треба вміти! Ну, та не плач уже, не плач. Глянь, а ж тобі здобув вивірку!

І сльози зараз висохли на очах Юркові, коли він побачив гарненьке звірятко в руках Павлуса.

— Який пишний хвостик! Які білі груди! Яка вона м'якенька! — казав він, глядячи білочку...

— Ну, давай свою хустку, зав'яжемо її туди і неси сам.

— От мамі принесу! — казав утішений Юрко.

— Тобі добре, тільки кожушок подер; а мені так пальці покусала! — казав Павло, повертаючи Юркові рукавичку і прикладаючи снігу до покривавлених пучок.

Він знову закинув хмиз на спину і скоро, наче бажаючи надолужити втрачений час, пішов наперед. Юрко поспішав слідом у розірваному кожушку, притулюючи білочку в хустці до своїх грудей.

Уже сутеніло, коли вони вийшли з лісу, перейшли поле й опинилися в селі. Юрко мовчав. Його турбувала думка, що він так спізнився. Підходячи до дому, він побачив маму коло вікна. Вона його виглядала.

VIII.

Мама вже побачила його. Вона метнулася до нього, схопила його в свої обійми, цілувала, трохи не плакала.

— Де ти пропав? Що з вами сталося? Я думала вже, що вас вовки з'їли! Юро, Юрку, хіба ж так можна?

— Мамочко, так було гарно!... Не роздуши — тут білочка! Дивися, мамочко!

Він трохи відсунув краї хустки, щоб мама побачила їхню здобич. Але тут мама випустила Юрка із своїх рук і все відразу побачила: і роздряпане лице і розірваний кожушок. Вона сплеснула руками.

— Боже! Синку мій! Що тобі сталося?

— Нічого, мамочко! Ти тільки не сердься за кожушок!

І Юрко так щиро заплакав, так цілував мамині руки й одночасно притулював до серця білочку, що мама зараз усе пробачила.

Білочку посадили в клітку, що залишилася від колишнього канарка. Юркові добре обмили лице й руки. Коли сіли обідати, вже при світлі, і мама глянула на блискучі очі й зашарілі щоки свого коханчика, вона сама раділа та із цікавістю слухала його оповідання про всі їх пригоди в лісі.

А коли згодом, утомлений довгою прохідкою, але щасливий від усіх своїх вражень, Юрко ліг у своє чистеньке м'якеньке ліжко, він витягнувся солодко і крізь дрімоту сказав:

— Знаєш, мамо, це найщасливіший день мого життя. Ніколи я не гадав, що зимою стільки цікавого в лісі. Шкода тільки, що вовка ми не бачили...

Софія Русова.

ЛЮТИЙ.

54. ОЛЕСЯ — БОРИС ГРИНЧЕНКО.
55. РІДНИЙ КРАЙ — М. ЧЕРНЯВСЬКИЙ.
56. ПОЛІСНЯ — ДМИТРО ФАЛЬКІВСЬКИЙ.
57. ПОЛІСНЯ — МАРІЯ КОНОПНИЦЬКА.
58. ДОБУВАННЯ СОЛИ — Л. ВОРОНЕЦЬ
59. ДНІПРО — СТЕПАН РУДНИЦЬКИЙ.
60. ПОРОГИ — М. ЧЕРНЯВСЬКИЙ.
61. ВИСЛА — А. ЯНОВСЬКИЙ.
62. ПОГАНЕ КАЧЕННЯ — Г. АНДЕРСЕН.

54. ОЛЕСЯ.

I.

То було давно, ще тоді, як Україну шарпали турки і татари, а українські гетьмани ходили з козацтвом бити ворогів.

Тоді на Волині було невеличке село. Вокруг нього були ліси. В селі жили прості люди, хлібороби. Як би не татари, то їм жити було б не погано. А то часто й густо набігали татари, грабували, палили й рабували села. Старих та молодих убивали, а молодших брали в неволю і продавали рабами на тяжкі роботи туркам. Іноді гнали татари з України тисячі нещасних людей.

І тій слобідці довелося зазнати лиха, але, поки ще Бог боронив, тільки один раз. Вона заховалася в лісах і знайти її було не легко.

Край слобідки стояла невеличка хатка. Коло неї пишався рясний садок. У садку гули бджоли, там була пасіка.

У тій хатці жив старий дід Данило. Колись він козакував, був у турецькій неволі, але визволився відтіля. Тепер він жив удома, пасічникував. Жінка його давно вмерла. Ін прийняв до себе двоє сиріт: дівчину Олесю і хлопця-

стрибунця Михайлика. Олеся була невеличка дівчина, років шістнадцяти.

Дід був щасливий з дітьми, а діти були щасливі з ним. Діти дуже любили, як дід балакав з ними. Він оповідав їм про Україну, про Січ, про гетьманів, оповідав їм про турецьку та татарську неволю. Бувало, сидить дід у пасіці, робить щонебудь коло вулика або там граблі, чи що. І Михайлик теж щось тут майструє й дівчина Олеся сидить тут із шиттям. Сонце сяє, пташки щебечуть, бджоли гудуть, а Михайлик:

— Розкажіть, дідусю, про турецьку неволю.

А дідусь:

— Та я вже розказував, ти ж чув.

А Михайлик та Олеся:

— Ще, ще, дідусю! Так гарно слухати!

І дід починає оповідати, а діти слухають і очей не зведуть з нього. Олеся схилить чорняву головоньку на руку, а Михайлик-стрибунець уже не стрибає, тільки теж сидить та слухає.

II.

А дід розповідає, як був він у турецькій каторзі!

— Три роки був я в турецькій каторзі, прикований до місця. А каторга — то корабель такий. Там гребли ми веслами, женучи судно. А наші голі плечі раз-у-раз списували доглядачі нагаями та колючою червоною таволгою.

— І кров текла? — скрикує Михайлик.

— Текла, — каже дід.

— Я б їх усіх побив, тих татар та турків проклятих! — гукне хлопець, стискаючи кулаки.

Олеся нічого не каже, тільки все її обличчя зблідне.

А дід далі:

— Покалічено тоді мене добре. Як визволили мене козаки, нездатний я вже був козакувати. Вернувся я додому. Тут я ваших батьків пізнав: і твого, Олеся, і твого, Михайлику. Ви були сусіди, Михайлик був тоді ще дуже малий, років зо два йому було. А тобі, Олеся, років зо сім було і ти бігала вже швиденько. Жили ви гарно. Коли ось раз набігла татарва.

— Що тут казати? — мовить далі дід. — Відбивалися ми люто та нічого не вдіяли. Село татари спалили, багато людей повбивали, багато в неволю забрали. Та дехто й утік. Оці то втікачі вернулися потім сюди та й знов тут побудувалися. Мене вдарено чимсь важким по голові; я й упав. Але я не вмер і вночі очутився. Дивлюся — місяць світить, видко. Тихо скрізь. Коли гляну круг себе, аж я на пожарині, а круг мене трупи-трупи... Прийшов ранок. Пішов я поміж трупами і знайшов тебе, Михайлику. Ти лежав і плакав біля мертвої матері. Тут і батько твій був з розрубаною головою.

— Прокляті! Ой, прокляті! — скрикує Михайлик.

— І твої тут батько й мати були, Олеся, мертві... А тебе вже я потім знайшов у лісі. Ти забігла якось туди. Ось і все.

Змовкне дід. Олеся сидить — не ворухнеться. В неї обличчя бліде, в очах палає вогонь. Дід гляне на неї та й похитає головою:

— Гай, гай! — каже. — Засмутив я тебе, моя ясочко. Але що ж робити? Без лиха не проживемо. Не журіться, діточки: ваші батьки полягли доброю смертю, рідний край боронячи. Кожна людини повинна боронити від усякого ворога свою рідну країну, не жаліючи свого життя.

— Еге, не жаліючи свого життя! — промовить дівчина тихо та й замислиться ще дужче.

III.

Ото одного разу була неділя. Олеся з Михайликом лагодилися йти в ліс по ягоди, а дід казав:

— Глядіть, діточки, далі від багновища, а то лихо буде.

В лісі було величезне болото-багновище. Іноді, не знаючи, набреде на нього людина та й утоне. Дід і боявся, щоб з дітьми чого не було. Олеся каже:

— Не бійтеся, дідусю; хіба ми не знаємо?

А Михайлик-стрибунець і собі тоненьким голосочком:

— Авжеж знаємо!

Побрали діти глечики та й пішли. Дід довго дивився їм услід.

Михайлик каже :

— Олесю, сестричко, ходім аж на той бік!

Лісу не можна було перейти, бо ж болото там було серед нього. А обходити — далеко, верстов шість. Олеся каже :

— Але ж то далеко.

— Нічого! — каже Михайлик, — там ягід так багато! Ходім, голубонько!

Пішли. Не увійшли в ліс, а пішли по узліссі. З одного боку був височезний старий темний ліс, а з другого простягався степ. Дівчина й хлопець ішли швидко. Відійшли вже верстов на п'ять від дому, коли Михайлик скрикнув :

— Глянь, Олесю, що це таке?

Олеся глянула. Серед степу їхали люди. Островерхі шапки маячили здалека. Таких шапок наші не носять. Олеся багато чула дечого від діда. Вона пізнала тих людей: це були татари.

Татари! Вони приїхали на Україну палити села, убивати або в неволю забирати людей. Ось-ось вони побачать їх і заберуть. Олеся ухопила Михайлика за руку і мовчки потягла в кущі.

— Що таке? що таке? — питався Михайлик.

— Цить! Татари!

Михайлик так і заціпенів. Острах обняв його такий, що він і слова не міг вимовити. Олеся з-поза кущів бачила, як татари їхали просто на ліс, як поводили сюди й туди головами. То вони шукають, де слобода. Ще якийсь час і вони знайдуть її... Що тоді буде?...

Село запалять, людей повбивають... і дідуся вб'ють... Боже мій, треба бігти, треба сказати!... Але ж татари їдуть кіннями: доїдуть швидше, ніж вона добіжить. Як би вони тут загаялися... Та як же то зробити, як це їй зробити?

Бідне серденько Олесі мучилося. А татари під'їздили все ближче та ближче... Вже видно погані обличчя. І відразу Олеся надумала...

Вона вхопила Михайлика за плечі:

— Братику, біжи лісом додому, скажи дідусеві, що їдуть татари! Чуєш!

І потрусила хлопця за плечі. Він немов прокинувся від того і глянув на дівчину.

— Біжи, а то дідуся вб'ють.

— А ти ж? — спитав хлопець.

Олеся штовхнула його, щоб біг, і каже:

— Я знаю сама, що зроблю, не бійся! Ніколи балакати — біжи!

IV.

Хлопець не думав довго. Він кинувся в ліс і побіг з усієї сили. Олеся лишилася сама. Постояла ще кілька хвилин. Лице її було бліде. Але вона не боялася. Вийшла з-поза куща і пішла попід лісом зовсім не в той бік, де була її слобода. Йшла так, мов не бачила татар. Але татари її побачили. Кинулися до неї. Олеся скрикнула і побігла щосили далі. Та бігла вона не довго. За хвилину татари наздогнали її, щось закричали, загукали й ухопили. Їх було чоловіка тридцять. Вони зупинилися й почали проміж себе балакати. А далі один високий прийшов до дівчини. Забалакав по-нашому, але так погано, що дівчина ледве зрозуміла, що він каже:

— Хороша дівчина! хороша дівчина! Ми тобі нічого не зробимо, пустимо на волю, тільки ти нам покажи, де тут слобода.

Олеся каже:

— За лісом. Оце ліс пройти та й слобода на тім боці. А татарин до неї:

— То ти нас проведи цим лісом, бо ми дороги не знаємо.

Олеся каже:

— Проведу!

А татарин знов:

— Та не одури, не тікай! А то, бачиш оце?

І він виняв з піхви криву гостру шаблюку і блиснув нею перед очима дівчини.

— Бачиш оце? Голову зрубаю!

Олеся каже:

— Бачу.

Олесі накинули на шию аркан. Високий татарин узяв той аркан у руки, пустив дівчину поперед свого коня і каже — Веди!

Олеся повела. Але йшла зовсім не в той бік, куди Михайлик побіг. Ще трохи обійшла ліс, тоді знайшла стежку, що бігла в ліс із степу, і пішла по ній. Татари їхали слідком за нею. Де далі — ліс усе густішав: Олеся вела ворогів просто в середину лісу, де було болото. Вела й думала: „Чи добіг уже Михайлик додому? Чи сказав же дідусеві? Ох, хоч би мені довше поводити бусурменів, поки він добіжить!“

Ішла тихо, іноді звертала набік, тоді знову назад верталася. Татари сердилися, а високий кричав:

— Що ти плутаєш? Веди гарно, а то ось...

І показав рукою на шаблюку.

Дівчина казала:

— А ось зараз ліс кінчиться, там і слобода.

І веде далі. Ліс зробився страшенно густий. Але ж Олеся добре його знала. Так часто ходила сюди по гриби та по ягоди. Вона знала, де болото. Невеличка смужка твердої землі вганялася у дряговину. Олеся повела татар туди. За деревами болота не було видно. Вона вела їх аж до краю твердої землі і зупинилася. Навкруги було темно і пуща така, що тільки той, хто добре знав ліс, міг звідсіль вийти, не загрузши в болоті. Татари лісу не знали.

Високий татарин крикнув:

— Чого ж ти стала? Веди!

Дівчина повернулася до ворогів. На блідому обличчі палали в неї темні очі. Вона глянула ворогам в очі і тихо промовила:

— Далі не піду.

Татарин під'їхав аж до неї, показав їй нагая і вилаяв. Дівчина всміхнулася.

— Я не поведу вас далі, хоч би ви й убили мене. Я вас, вороги, завела в цей ліс і ви певно не вилізете звідсіль.

У тій же хвилині ніж блиснув у татарській руці й ударив дівчину в груди. Як билина підрізана, впала вона додолу. Але ще не була мертва. Вона підвела ще руку.

— Кожний повинен рідну країну боронити! Знайте це, вороги!

Її головонька схилилася й чиста душа покинула тіло. Татарин плюнув на неї й усі вороги завернули назад.

V.

А Михайлик тим часом добіг додому. Він сказав, що татар — хто й знає скільки. Люди покидали все й повтікали в ліс. Дід Данило думав, що він там і Олесю знайде.

День просиділи люди в лісі. Потім їм не стало їди. Треба було вертатися. Другого дня післали одного парубка подивитися, що в селі. Парубок вернувся й сказав, що в селі все ціле. Люди зрозуміли, що татари їх обминули і вернулися додому. Але ж Олесі там не було. Дід Данило попросив кількох чоловіків і всі, озброївшись, гуртом пішли шукати її в лісі. Михайлик привів їх до того місця, де він покинув Олесю. Тут знайшли татарські сліди. По тих слідах пройшли в лісову пущу. Довго йшли, аж поки побачили кілька татарських коней, що позагружали в болоті; татар не було. Мабуть, вони позлазили з коней та й потопилися в багні.

Дід Данило йшов попереду. Він перший побачив Олесю. Лежала мертва, з ножом у грудях. На шиї в неї був татарський аркан. Тільки тут зрозумів дід Данило й усі люди, що вона своєю смертю врятувала рідне село. Зробили мари з гілок і понесли дороге тіло додому.

Другого дня ховали Олесю. Подруги-дівчата несли труну. В ній лежала Олеся убрана, як до вінця. На голові був вінок. Навкруги співали пташки, вгорі сяло сонце. А вона лежала тиха, спокійна. Навіть здавалося, що на обличчі в неї сяла радість. Еге, їй можна було радіти!...

Ридаючи, проводили її до холодної ями; ридаючи засипали землю. Не сам дід Данило плакав — плакали всі: і старі й малі, чоловіки й жінки і подруги-дівчата. Але, як кинули на могилку останню лопату землі, дід Данило підвів голову. Він уже більш не плакав. Обличчя його поважне. Він простяг руки над могилкою і сказав:

— Кожний повинен боронити свій рідний край, не жалючі життя! Дай, Боже, всякому такої смерті.

Борис Грінченко.

55. РІДНИЙ КРАЙ.

У всіх людей — одна святиня.
Куди не глянь, де не спитай, —
Радніша їм своя пустиня,
Ніж земський у чужині рай.

Микола Чернявський.

56. ПОЛІССЯ.

Очерет був мені за колиску;
В болотах я родився і зріс.
Я люблю свою хату поліську...
Я люблю свій зажурений ліс...
Що там тропіки,
пишні пампаси ? —
Загляніть но у пушу до нас!...
Я віддав би за неї відразу
І Тибет
і Урал
і Кавказ...

А поліське похмуре болото?
Пів Полісся вода залила...
Тільки де-не-де хутір самотній,
Тільки де-не-де клаптик села...
Хоч у злиднях живемо, у бруді,
Та привілля яке по весні,
Коли виставиш вітрові груди
І летиш

і летиш на човні.
А вода і хлюпоче і плаче,
Захлипається в лютій злобі.
Ну, скажіть, в кого серце гаряче,
Як весну по весні не любить?

— — — — —

І укриють безкраї простори
Білокурі чайки і човни...
Тільки слухай, як води говорять
В буйнім заспіві свята весни.
Тільки слухай, як хвилі хлюпочуть,
Як нестримана повідь гуде :
Зайвий рух —
і за обрій заскочиш ;
Зайвий рух —
і навік пропадеш.

— — — — —
А коли зарегоче негода, —
О, тоді не кепкуй із води...
Бо як ти їй, чортаці, не вгодиш —
Ох, зазнаєш же, брате, біди !
Попокрутить тебе,
поповертить,
Зажене, де Макар не бував :
Не одного закрутить до смерти,
Не одна пропаде голова.
Проковтнуть сивоусі тумани
В свою пащу тебе і човна.
І ніколи...

ніколи ..
не встанеш

У болоті із глейкого дна.
— — — — —
А на ранок, як сонце прогляне,
Як затихнуть горласті вітри, —
Тільки хвилі гудуть неустанно
Й ряботинням болото ятрить.
Та на березі ходить, блукає
Півсела, заглядаючи в синь.
— Ну, а може таки приблукає
На човні чоловік або син.

— — — — —
А пізніше :
плачі, голосіння...

А пізніше: жалоба в селі...
— — — — —

Так гартує природа до бою
Нас із самих малесеньких літ.
Ми зрослись, побратались з водою,
І живемо, як вміємо жить.
І не дивно, що любимо змалку
Буйну воду і буйні пісні...
Наше серце —

це серце рибалки.

А життя наше —

книга борні.

Дмитро Фальківський.

57. ПОЛІССЯ.

I.

Непрохідні бори старої Литви сходять із своїх горбів і вступають у низьку, запалу країну. Ще до Березини — хвилюється горбовина, але далі вже цілець землі рідший, наче розмакає, а там і топиться в багнах цілком. І тепер замість правильної сіті рік та допливів починається особлива плутанина рік і річок, які покрили всю поліську китловину.

В ній багато інакшого й особливого. Бо земля тут протягом більшої частини року вкрита водами — не розкидає розкішної барвности широких нив. Опар задуми і тумани смутку блукають по них. Тільки часом розхитає мряку дзвін старої, чорним гонтям критої церковці; часом заколишуться знов мряки глухим стукотом сокири, що валить смоляні пні; частіше вибивається серед тих мряк журба і скарга невидної сурми.

Як одежа землі, так питомі тут у цій особливій країні і звірина і птиця і небо і рух хмар, голоси вітрів і людина. Тут замкнений у собі світ, світ гружавин, забутих кругляків, лісових запустів і недоступних пралісів. А над усе — світ багнищ, що серед них сторчать лози, повні вовчих леговищ.

А нехай тільки луги хоч трохи замерзнуть, то ті лози, літом недоступні, — це перша журба і перша робота поліщука. Він зараз підкладає огонь і випалює ті вовчі

твердині, одну за другою. Мрячними днями і пізніми вечорами повзає дим, розблискує полум'я, поки нарешті поліщук не позбудеться грізного сусіда. А від ватри до ватри бликає, тривожно лине скарга сурми.

II.

Сурма — це голос Полісся і поліщука. Одностайний голос її, на трьох чи чотирьох тонах заснований, повторяється без зміни може й від віків. Багато всяких змін зайшло з того часу, як скручена з кори молоді осики трембіта скликала на тривогу розкинені по недоступних борах оселі поліщуків. Із того часу бори прорубано, каналами чимало багнищ осушено, ведмідь утік перед стуком топорів, один хіба рись із давніх хижаків чаїться ще в гущавинах. А за ті довгі часи у поліщука, може, й ніщо не змінилося. Напевно плач сурми не змінився з тих іще часів, коли Войселко втік у цю пущу, в ці багна, щоб не йти в монастир, куди посилав його рід.

Від колиски, завішеної на сволоку курної хати, до могили, край котрої стоїть витесаний із найвищої ялиці хрест, важка доля переходить із батька на сина в твердій, але скупій спадщині. Ці воли, що грузнуть на млаках; ці пісні клаптики нив, на яких поліщук стелить віхтик соломи з крайочку для Ісуса, щоб не замочив святих стіп, коли прийде благословити посів; ця в багнистих випарах причаєна лихоманка, що виснажує і спалює шпик у костях; ці дими в смолярнях, що вигризують очі — все те віками переходить із батьків на синів. Та коли тверда доля, то й душа тверда, незломна. А скільки в ній жалю і скарги, то тільки сурма голосить жалібно.

III.

Голодний поліщук докладає рибою; коли покусить хлібом, то треба йти в бір. По борах від ранньої осени сотаються дими будників, при яких гонять дьоготь і смолу. Там острій запах живиці, там ватри для відстрашення звірів, там гомін скупого слова, а життя тверде. Звідти Пина, Прип'ять, Мозир несуть дубаси, гори клепок і гонтя, звідти пинчук, мов борсук, мало коли виринає. Поліщук у темній одежі просто не відрізняється від кори дерев, з котрими

разом так сильно вріс у землю. Він — сказати б — є доповненням і зливається в одно з краєвидом, котрого сірий, сумовитий тон сам носить на своєму обличчі.

Але не знає Полісся той, хто не бачив його у весняну повідь. Коли із запалих глибин виступить і заграє водами Прип'ять, коли Стир, Случ і Горинь широко брегнать, коли ця плутанина водних течій поширяться, гонить, шумить, — тоді не бачиш межі води, багна і суші, тоді весь край замінюється в одно велике озеро; ні, в море, на котрому людські оселі виглядають мов острови й острівці.

Тоді й пізнати можна поліщука в його питоменному живлі. Він, отяжілий, незугарний на суші — потягне ніздрями вогкого вітру та з першого пенька видовбає човенце і швидко, звинно веслує ним по водяних бездоріжжях від смолярні до смолярні, від бору до бору, наче пробуджений на душі й на тілі.

Ці землі під перемогою води, цей могутній розлив води, цей чоловік, що сам над себе виростає, як тільки почув під собою човен, а в жмені весло, — оце є правдиве Полісся і правдивий поліщук.

Марія Конопніцька.

58. ДОБУВАННЯ СОЛИ.

I.

Входимо у високий будинок із написом „шахта“. Стає трохи не по собі від думки, що зараз будемо вперше під землею. Але де ж та шахта? Ах, так! Ось ґрати, що закривають хід під землею. Ось під'ємна машина, яка підіймає клітку з двома вагончиками. Сюди нагору, кожні трип'ять хвилин, підіймаються вагончики із сіллю. Замість них униз спускаються порожні вагончики.

Клітка тут — нагорі. Ми входимо до неї. Дзвонить дзвінок і наша клітка починає хутко летіти вниз. Промайнули стовпи, стіни. Стало зовсім темно. В руках у нас ліхтар, але його світла замало. Із стінок клітки капає брудна вода.

Летимо так хутко, що стає моторошно.

Раптом клітка спиняється й ми виходимо. Трохи видніше, але світло якесь тьмяне, не таке, як там, нагорі.

Ми спустилися на 58 сажнів. Навкруги вогко, непривітно. Ми йдемо якимось хідником, але йдемо навмання, не бачимо, чи широкий цей хідник, чи ні. За кілька кроків ми в маленькій кімнаті. Коло стіни — стіл до писання. Але які чудні стіни: вони ніби з льоду. Я торкаюся рукою. Ага! Та це ж і є сіль!

Кожному з нас дають ліхтар. Тепер уже виразно помітно в стіні шари соли, а між ними якісь темні смуги. Стеля, долівка — теж із соли. Ми йдемо в широку галерію; там прокладено рейки, щоб відвозити вагончики із сіллю. Йдемо довгими хідниками. Десь чути удари кайла. Підходимо. На землі лежать величезні брили соли. Навколо робітники. Одні розбивають сіль на дрібні грудки, інші складають їх у вагончики й кудись відвозять.

Раптом — страшений вибух... Другий... третій... Гуркіт розходиться по галеріях... Здається, от-от усе завалиться... Але ні... Гуркіт потроху стихає й на місці вибуху лежать нові брили соли.

II.

Крім кам'яної соли є ще сіль, розчинена у воді.

Всім відомо, що вода в морях та океанах дуже солона. З моря добувають сіль. Крім того є багато соляних озер.

Добувати сіль з озер дуже легко. Вода в них насичена сіллю у великій мірі. Соли в ній так багато, що вона сама осідає на дно. Щоб зрозуміти це, можна зробити таку спробу: розвести в склянці води трохи соли й розмішати її, потім ще додати соли й знов розмішати.

До певного часу сіль розчинятиметься у воді. Але настане такий момент, коли соли буде вже занадто багато. Тоді вона почне осідати на дно й уже не розчиниться в цій воді. Таку воду вже насичено сіллю.

Отак само насичена вода і в озерах, тому сіль щороку осідає на дно. Це буває влітку, коли вода випаровується й кількість її зменшується. Треба сказати, що соляні озера дуже мілкі.

І от літом, коли сіль починає осідати на дні, її звідти вигрібають, складають купами біля озера, а потім вивозять.

Але чому ми так цікавимося сіллю? Адже вона є тільки приправа до їжі, як може здаватися.

В дійсності ж сіль конче потрібна для нашого живлення, так само, як хліб, або якась інша їжа. Вона допомагає перетравленню їжі — розчиняє білок та ще деякі речовини, що входять до складу нашої їжі.

Сіль увиходить, як складова частина, в кожному з речовин, що ми споживаємо. Більш її в м'ясі, але й у рослинах сіль також є.

Крім того сіль зберігає різну харч від гниття.

Сіль потрібна для багатьох технічних виробництв: з неї добувають соду, а сода є складовою частиною скла, мила.

Л. Воронець.

59. ДНІПРО.

I.

Дніпро має для українського народу таке саме значіння, як „матушка Волга“ для москалів, Висла для поляків, Рейн для німців. Дніпро — свята ріка України.

Неначе на божество дивилися на нього наші предки, київські поляни. У великій пошані був він у наших предків княжої доби, що називали його Славутицею. Неначе на батька-кормителя дивилися на нього славні запорожці.

Від віків займає Дніпро високе становище в народніх думках і піснях, у переказах, байках і оповіданнях. Здавна оспівують його українські поети, починаючи невідомим творцем „Слова о полку Ігоревім“.

Наш незабутній Тарас Шевченко величав його не раз у своїх творах, таких дорогих усякому українцеві. У всіх новіших українських письменників Дніпро являється одним із символів українського народу, його життя, його бувальщини.

Знав Шевченко, що робив, коли велів поховати себе на канівських горах: „щоб лани широкополі і Дніпро

і кручі було видно, було чути, як реве ревучий!“ Бо хто ж усилі віддати вражіння, що сповняють душу освіченого українця, коли з того чудового місця гляне на величню рідну ріку. Скільки то спогадів перенесеться через його душу і про славні хвилі минувшини і про теперішню долю України і про її майбуття!

І не диво, що Дніпро заняв таке поважне становище в душі українців. Бо з ним в'яжуться майже всі важніші події історичного життя України.

Дніпро дав почин Київській державі. Дніпром ішла на Україну культура. На Дніпрі розвивалося козацтво. Й усе те через величезне торговельне значіння Дніпра — як велетенської комунікації й вигідного водяного гостинця між полуднем і північчю.

II.

Дніпро по Волзі й Дунаєві є третьою щодо величини рікою Європи. Його довжина переходить 2.100 км. Дніпро належить до найбільших рік усього світу й займає серед них тридцять друге місце.

Зразу Дніпро дуже маленький. Болотяним потічком в'ється він серед торф'яних болот по широкій плиткій долині на південь. Але скоро ростуть його води, приймаючи відпливи сусідніх болот. Ріка стає сплавна для менших суден.

Надиво гарний краєвид Дніпра під Києвом!... Його джерельні течії, якими треба уважати Прип'ять, Березину, Десну і Сож, уже всі зійшлися в одно русло й утворили велетенську ріку. Середня ширина Дніпра в тих сторонах виносить від 600 до 800 м. Та це лиш у малу воду.

У весняну повідь ріка розливається на 10 км і ширше. З правого високого берега ледве-ледве видно ліси, що чорніють далеко на другому боці ріки. То — неначе пливуче море жовтої води. Тоді всі острови, пісчані лави, бережні болота й левади щезають під водою. Нема вже рукавів, проток, озерець, охабів. Долинами приток заходять

води Дніпра далеко вгору. А коли відпливуть, оставляють по собі урожайний річний глей.

Пободі бувають на Дніпрі звичайно тільки раз на рік весною, коли тають сніги. Тією прикметою різниться Дніпро від Дністра й цілком схожий з іншими типовими ріками східньої Європи.

Літом, хоч тоді буває в області Дніпра найбільше дощу, нема поводей. Вода всякає в землю, розходитьсЯ по баг-нах і торф'яних болотах, іде на потреби рослин та й у великій мірі скоро знову випаровує.

Натомість узимі громадиться сніг і жде весни. З весною він тане і величезна течія води спливає в Дніпро та його притоки, спричиняючи поводи.

Колись були ті поводи менші. Тепер вирубали ліси, що давно задержували весною багато вогкості, тож тепер поводи грізніші і страшніші, бо неправильні. Звичайно триває повідь півтора місяця, а вода стоїть найвище в половині квітня.

III.

Найбільше краси й величі в долішньому бігу ріки, в самому руслі Дніпра. Віковою роботою він вижолобив собі його.

Та хоч сила його велика, але скеля тверда і трудно було ріці вижолобити її рівномірно. Через те повно тут у ріці підводних і надводних скель, риф та каміння. Об них розбивається вода із шумом і клекотом. Крутячися скаженими вирами, вона вимулює бездонні бмути.

Є також велика сила більших і менших островів із твердої гранітової скелі, що приневолюють ріку ділитися на рукави. Попри острови і каміння ще ввіла собі вода знайти гладку дорогу.

Але в кільканадцяти місцях Дніпро таки не міг проложити собі рівної дороги. Гряди гранітових скель і каменюк лягли впоперек ріки. Величезна маса води ллється з тих кам'яних лав додолу. Високі могутні хвилі б'ються білою піною між каменюками, неначе б хотіли розвалити скелисті

береги й кам'яні лави русла. Шум і рев води чути навіть удень на кілька верстов. Це — Дніпрові пороги.

IV.

Порогів не можна звати правдивими водоспадами. Спад Дніпра (35 м. на 75 км.) малий задля того. Найбільший спад води у порогах 6 сантиметрів на 1 м. Через те тільки поменші течії води між камінням творять маленькі водоспадики. Головна ж течія тільки бистро летить запіненими довгими пасмами поверх лав по похилій площі.

Літом, у малу воду, — глибина ріки на лавах пересічно ледве півтора метра. Але в кожному порозі є „козачі ходи“, куди можна провести судна і плоти. Щоб іще більш улекшити плавбу, уряд велів у кожному порозі прочистити й повиривати каміння і зробити сплавні канали для суден. Але ті канали мало допомагають і Дніпрові пороги таки й тепер недоступні для більших суден і пароходів.

Усіх порогів рахують тутешні лоцмани потомки запоріжців, дев'ять, а більших забор шість.

Найбільший з порогів зветься Дід або Ненаситець. Біла піна вкриває його зовсім; із скаженою скорістю летить вода долі і скаче з лави на лаву, а є їх дванадцять. Барка стогне, скрипить і тріщить; але за три хвили перелітає поріг, коли тільки її не вхопить камінь Крутько, або коли не попаде у страшенний вир Пекло.

Буває, що судно пройде всі ті небезпечні місця. Але зараз за порогом є Воронова забора, повна небезпечних каменюк, де легко розбитися судну.

V.

Понижче Херсона вливається Дніпро дев'ятьма гірлами у свій лиман. З тих рамен тільки два судоходні, а лиман увесь плиткий (найбільша глибина 6 м.). Дніпро несе велику силу піску та намулу й помалу засипує лиман. Ледве при допомозі машин, що вичерпують намул, удається прбложити дорогу для пароходів у Херсон.

Дніпро приносить Чорному морю щосекунди 2.000 кубічних метрів води. Плавба по ньому спиняється зимою на

українській території тільки на три місяці. Сплавний є Дніпро на просторі 1.900 км. навіть для більших річних кораблів.

Степан Рудницький.

60. ПОРОГИ.

Гримлять, гудуть, старі пороги... Дніпро ж і стогне і шумить... [мить...]

Гримлять і дзвонять і ревуть І все кипить і все біжить
І хвилі в скелі чорні б'ють Повитий млою водяною,
І лижуть їх боки відлогі. Мов чує пекло під собою.

Як на вогні, вода кипить... І тільки скелі мовчазні
Виводять кола чортоторії Стоять гранітною стіною
І в чорні пельки водянії Над прудкоходою водою
Втягають все, що набіжить. І нерухомі і сумні.

Гойдає хвиля білі гриви... За ними сонце погасає
Над нею носяться чайки, І темна тінь від них ляга
В воді шукаючи поживи, І берег млою одяга...
Летять і скиглять здалеки. Дніпро шумить, не затихає.

Ось, підгорнувши білі крила, Шумиш ти, Дніпре, як колись
Одна торкнулась до води; І наші прадіди шуміли...
Знялася з хвиль... летить сюди, А ми — затихли, замірили...
У кігтях рибка б'ється біла... *Микола Чернявський.*

61. ВИСЛА.

I.

Висла є головним нервом Польщі. Її джерела лежать у західньому Бескиді, по збочах Бараньої Гори. Є це гора надто висока, вкрита густими лісами. З неї випливають дві річки: Чорна і Біла Виселка, що з гуком і шумом спадають по стрімких скелях, а опісля, злучившись разом, приймають назву Висли. Зразу пливе вона вузьким, гірським руслом, щойно видобувшись з гір, розливається ширше і під Краковом доходить до 180 м. ширини. Аж до Сандомира пливе вона поміж підгірською карпатською країною і Малополь-

ською височиною; на цьому просторі вливаються до Висли з правого боку більші ріки, як Скава, Раба, Дунаєць з Попрадом, Вислока і Сян з Вислоком і під їх напором русло Висли пересувається щораз більше на північ. З лівого боку впадає до Висли тільки одна більша ріка Ніда.

Правий, низинний берег Висли багато терпить від її вливів. Головно на весну, як пустить крига, а опісля на св. Івана, коли на високих горах тають сніги, розливає Висла широко свої води, затоплює поля, городи, сіножаті й дороги. Довкола, як далеко глянеш, всюди лише воду видно; прибережні мешканці хороняться на горах, тільки денеде на вершку верби засяє рибалка і ловить риби, що плавають поміж затопленим збіжжям.

Під Завихостом починається пролом Висли через полудневий пояс польської височини. Води Сяну, який майже дорівнює тут Вислі, звертають її русло на північ. Долина Висли звужується; її живописні береги, високі до 80 м. вкриті руїнами давніх замків. Найгарніше виглядає тут містечко Казимир зі старинними будівлями і розлогими садами, що вкривають соняшні збоччя долини. Пролім Висли кінчиться під Пулавами і тут її береги обнижуються. З правого боку вливається до неї ріка Вепр, з лівого Пилиця, так що Висла прибирає характер низинної ріки. Головна течія ріки перекидається часто від одного берега до другого. Після кожної повені вода вимулює глибокі доли, творить нові піскові острови та мілини.

II.

Перепливаючи попід Варшаву, столицю Речіпосполитої Польської, відділює Висла від неї передмістя Прагу, на правому березі ріки. Дуже гарно виглядає Варшава від сторони Висли. Звідси видно вежі королівського замку, катедру св. Івана.

Понижче Варшави під Модліном вливається до Висли з правого боку ріка Буг з Нарвою. Тут Висла повертається на захід і широким понад 1 км. руслом через Мазовше і Куяви несе свої води аж до давньої пруської грانیці.

На високім правім березі лежить старинне місто Плоцк

з величавою катедрою та каплицею, в якій спочивають мощі двох польських королів, Володислава Германа і Болеслава Кривоустого.

На лівім, низькім березі ріки видно високі комини цукроварень, а поміж ними багате місто Влоцлавок, давню важну пристань, куди із цілої околиці звозжено збіжжя, а звідти сплавлено до Гданська. За Влоцлавком уже здалека червоніють мури кріпости Торуня, родинного міста Миколи Коперніка, славного польського астронома.

Понижче Торуня звертається Висла круто на північ, проломлюючися крізь Балтійську озерну площу. Коло містечка Гневу ділиться Висла на два рамена, праве, зване Ногатом і ліве — Лівинкою.

Над Ногатом лежить місто Мальборґ, колись столиця ордену Хрестоносців, а там, де Лівинка впадає до моря, стоїть багате і славне місто Гданськ, куди від давен давна вивожувано плоди Польщі, головне дерево та збіжжя.

Коли на мапі приглянемося Вислі, то побачимо, що вона сіткою своїх приток сполучує різні країни Польщі: від високих татранських верхів аж до моря, від границь Литви, від Поліся, Волині та Поділля, до Шлеська, Великопольщі і Поморя. Улекшуючи комунікацію і виміну плодів та культурного доріжку різних дільниць Польщі, зв'язала вона їх в один одноцільний організм.

А. Яновський.

62. ПОГАНЕ КАЧЕНЯ.

I.

Гарно було за городом. Було літо, жито почало половіти, а овес стояв уже зелений, сіно було вже в стогах. По зеленій луці ходив довгоногий бусол і белькотав по-єгипетському; він навчився тієї мови від матері. За полями та луками росли великі ліси з глибокими озерами в гушавині.

Так, гарно було за городом! Проти сонечка стояв старий хутір, обкопаний глибокими ровами з водою. Від хати й аж до води поросли лопухи, та такі високі, що малі

хлоп'ята могли стояти під найбільшими листами, не нахилиючися. Серед лопухів було так глухо та дико, мов у лісовій пущі і там сиділа на яйцях качка. Сиділа вона вже давно й уже їй добре таки надокучило те сидження.

Нарешті каченята почали вилуплюватися. Пі! пі! — почулося з яєць; жовтка в яйцях пооживали і повисовували носики із шкаралущ.

— Швидше! швидше! — закахкала качка і каченята, поспішаючися, повилазили та почали озиратися навкруги, розглядаючи зелене лопушиння; мама їх не спиняла, бо зелена барва добра на очі.

— Який великий світ! — сказали каченята. Ще б пак! тепер їм було багато просторіше, ніж тоді, як вони лежали в шкаралущах.

— А ви думаєте, що то вже й увесь світ? — сказала мати. — Ні! Він тягнеться ген-ген далеко, туди аж за сад, аж за ниву; але там я зроду не була. Ну, чи всі вже ви тут? — І вона встала. — Отже не всі ще! Найбільше яйце ще цілісіньке! Та чи скоро ж тому край буде! Бо вже мені обридло отут сидіти!

Вона знову сіла.

— Ну, що тут у вас діється? — спитала стара качка, що прийшла на відвідини.

— Та ось ще одно не вилупилося, — відповіла качка. — Сиджу, сиджу, та й досі ще нічого з нього немає. Але глянь на тих, що вилупилися! Правда, гарні?

— А встань лиш, я гляну на яйце! — сказала стара качка. — Може це індиче. Мене теж раз піддурили були. Ну, й було ж мені клопоту з тими індичатами! Вони страх як бояться води; вже я й кахкала і штовхала їх у воду — не йдуть, хоч ти, що хоч, роби! Ану, дай, я гляну на яйце! Ну, так і є! Індиче! Кинь лиш його та йди, вчи інших плавати!

— Та вже посиджу ще! — сказала молода качка. — Сиділа стільки, то можна ще трошки посидіти.

— Ну, роби, як знаєш! — сказала стара та й пішла собі.

Врешті наклюнулося і найбільше яйце. „Пі! пі!“ — і звідти вилізло велике нечепурне пташеня. Качка обглядала його.

— Страшенно велике! — сказала. — І зовсім не таке, як ті, що попереду вилупилися. Ну, та вже ж воно буде на воді, хоч би й силоміць довелося туди його пхнути!

II.

Другого дня був чудовий ранок, сонце світило ясно-ясно. Качка зібрала всю свою сем'ю та й повела до рова на воду. Плюсь! і качка була вже на воді.

— Ану, сюди! мерщій! — покликала вона каченят. І ті, одно за другим плюснули на воду.

Спершу вони пірнули були з голівками, але зараз виринули і поплили так, що аж любо було дивитися. Лапками греблися вони швидко-швидко. Нечепурне каченя не оставалося позаду.

— Ні, це не індица! — сказала качка. — Ач, як гарно гребеться лапками, а само й не схитнеться. Ні, це таки моя рідна дитина! Та, як роздивитися на нього, так воно таки й не погане. Ну, швидше, швидше, не оставайтесь! Я зараз поведу вас до громади, підемо на пташаче подвір'я. Та глядіть, не відходьте від мене, щоб хто не розтоптав. Та стежіться кітки!

Незабаром увійшли вони на пташаче подвір'я. Господи! От, де було крику та зику. Дві качачих сем'ї билися за риб'ячу голівку й укінці вхопила її кітка.

— Он, що діється в світі! — сказала качка, оближучися, бо їй теж хотілося покуштувати риб'ячої голівки. — Ну, ну, моторніше повертайтеся! — сказала вона каченят.

— Скажіть: ках! та вклоніться отій старій качці. Вона тут найбільша пані. Вона еспанської породи, через те й товста така. Бачите, в неї на лапці червона стяжечка? Як чепурно! То для качки найпочесніша річ. Надівають качці стяжечку, щоб показати, що хочуть зберегти її, хочуть, щоб вона ніде не ділася; по тій стяжечці її пізнають і люди і птахи. Ну, швиденько! Та, йдучи, не вивертайте лапок до середини. Порядне каченя мусить вивертати лапки

від себе отак, як татко та мама. О, тепер так! Ну, вклоніться ж і скажіть: ках!

Вони так і зробили. А інші качки обглядали їх і говорили голосно:

Ото, як їх багато прийшло сюди! Наче тут без них мало! А одно, гляньте, яке нечепурне! Ні, такого ми вже до гурту не приймемо!

І зараз же одна качка підскочила та й ущипнула його за шию.

— Лишіть його! — сказала мати. — Адже воно вам нічого лихого не зробило.

— Це правда; але ж воно таке велике та чудне! — сказала розбишака. — Треба йому доброго прочухана дати!

— Гарні в тебе діти! — сказала стара качка із червоною стяжечкою на лапці. — Всі дуже чепурненькі, окрім одного. Це якесь нечепурне вдалося. Як би його якось причепурити?...

— Ніяк не можна, шановна пані! — відмовила качка-мати. — Та воно, хоч і нечепурне, а серце має добре і плаває не то не гірше, — ще й краще за інших. Я думаю, що воно, як підросте та вирівняється, то почепурнішає. Воно залежалося в яйці, тому й удалося таке. — І вона погладдила носиком велике каченя. — А до того воно качур, а качурові краси не так уже й треба. Я думаю, як воно виросте, то зуміє дати собі раду.

— А інші каченята дуже, дуже гарненькі! — сказала стара качка. — Ну, діти, йдіть собі, гуляйте, а як знайдете риб'ячу голівку, то принесіть мені.

От і пішли собі каченяча по двору й усім їм було добре. Погано було тільки бідолашньому каченяті, що пізніше за всіх вилупилося й було таке нечепурне. Його клювали, штовхали і глузували з нього всі: і качки й кури.

— Воно занадто велике! — говорили всі. А індик, що вилупився з острогами на ногах і через те уважав себе за імператора, надувся і, розпустивши крила й хвіст, побіг до каченяти, подивився на нього і щось сердито забелькотав: намисто в нього аж набрякло від крові. Бідне

качєня не знало, що йому робити, де подітися. І треба ж було вродитися таким нечепурним, посміхом усїй пташні на пташачому дворі!

Так минув перший день; а далі стало ще гірше. Всі гонили від себе бідолаху; брати й сестри сердито говорили йому:

— Хоч би вже тебе, виродка поганого, кітка задавила!

А мати й собі додавала:

— Хоч би вже очі мої тебе не бачили!

Кури його клювали, качки щипали; а дівчина, що годувала дробину, штовхала його ногою.

Не стерпіло качєня, перебігло двір та через тин! Маленькі пташки з переляку знялися з кущів і полетіли.

— То вони мене злякалися, що я таке погане! — подумало качєня і, заплющивши очі, кинулося бігти. Бігло, бігло і добігло аж до болота, де жили дикі качки. Втомлене та зажурене просиділо воно там усю ніч.

III.

Вранці дикі качки позлітали з гнізд і побачили нового товариша.

— Ти хто такий? — спитали вони.

А качєня поверталось на всі боки та вклонялось, як уміло.

— Та й погане ж ти! — сказали дикі качки. — Ну, та нам про те байдуже, не смій тільки залицятися до нас.

Де вже там йому бідолашному було про те думати! Йому коли б хоч дозволили посидіти отут в очеретах та напитися болотної водиці.

Два дні просиділо воно в болоті, а третього дня прилетіли два дикі гусаки. Вони були ще дуже молоді і через те дуже великоносилися.

— Слухай, товаришу! — сказали вони. — Ти таке погане, що навіть подобаєшся нам. Справді! Хочеш жити з нами і бути вільним птахом? Недалеко звідси в другому болоті живуть дуже чепурні панни, дикі гусочки. Вони вмють говорити: „гел, гел!“ Ти таке погане, що ще, гляди, й їм сподобаєшся дуже!

Коли це враз: „бах! бах!“ і обидва гусаки попадали

мертві між очеретом, а вода навкруги почервоніла від їх крові. Знову: „бах! бах!“ і над очеретами знявся цілий табун диких гусей. Отоді почалася стрілянина.

Стрільці облягли болото кругом, деякі попримощувалися над болотом. Сивий дим оповивав дерева і стелився над водою. Поміж очеретами ляпали стрілецькі собаки; очерет хитався сюди і туди.

Бідне каченя не стямалося з переляку і тількищо хотіло було сховати голову під крило, зирк! аж перед ним голова собача: рота роззявила, язик вивалила, а злі очі так і горять. Подивилася на нього, вишкіривши гострі зуби, та ляп, ляп! подалася далі.

— Хвала Богу! — подумало каченя. — Я таке погане, що навіть собаці гідко кусати мене.

І воно причаїлося в очереті. Стріляння не вщухало і над каченям раз-у-раз літав шріт з рушниць.

Аж увечорі все втихомирилося; але каченя довго ще боялося й поворухнутися. Минуло ще кілька годин, поки воно насмілилося вилізти — і кинулося бігти далі по полях та по луках. Був такий великий вітер, що каченя на превелику силу могло сяк-так бігти.

Присмерком уже добігло воно до убогої хатинки. Хатинка була така стара, що хотіла б уже завалитися, та тільки не знала, на який бік падати, через те й стояла ще.

Каченя спиралося об землю хвостом, щоб вітер не підхопив його та не заніс кудись. Але ж, де далі, то вітер усе дужчав і бідне каченя не знало, що йому робити. На щастя побачило воно, що двері в хатці зірвалися з однієї завіси і через те висіли криво. Між ними та одвірком була щілина. Крізь ту щілину можна було вскочити в хату. Каченя так і зробило.

IV.

В хатинці жила бабуся з котом та курочкою. Кота вона звала „синочком“. Він умів вигинати спину, муркотати і ще, як погладити його в темряві проти шерsti, то видно було іскри. У курочки були маленькі, коротенькі

ніжки й її прозвано „куцоніжкою“. Вона несла яєчка і бабуся любила її, як свою дочку.

Вранці в хатинці побачили приبلуду; кіт почав муркотати, а курочка квоктати.

— Що там таке? — сказала бабуся. Потім, придившись, побачила каченя. Але вона не добачала, то й здалося їй, що то сита качка до неї приблукалася.

— Оце добре! — сказала бабуся. — Тепер у мене будуть і качині яйця, якщо тільки це не качур. Ну, та хай поживе, побачимо, що з того буде.

І каченя остало в хатинці. Минуло вже тижнів зо три, а воно все не неслося. Справжнім господарем у хаті був кіт, а справжньою господинею курочка, й обое вони звичайно говорили: „Ми — та громадянство“. Вони уважали себе половиною всього громадянства, та ще й найкращою. А каченяті здавалося, що про це можна інакше думати. Та курочка не могла такої думки стерпіти.

— Умієш ти нести яйця? — спитала вона.

— Ні!

— Ну, то й мовчи і не встрявай у розмову до розумних людей!

І каченя сиділо собі в куточку. Коли раз згадалося йому свіже повітря та сонечко і дуже схотілося поплавати, воно не втерпіло і сказало про це курочці.

— Та що тобі сталося? — сказала вона. — От не робиш нічого, то й лізе в голову всяка дурниця. Неси лиш яєчка або муркоти, то й минеться дурниця.

— Ах, плавати так гарно! — сказало каченя. — А надто ще, як пірнеш глибоко-глибоко!

— Ну, вже й гарно! — сказала курочка. — Ти зовсім збожеволіло. Спитай у кота, він розумніший за всіх, кого я знаю; спитай, чи любить він плавати або поринати? Про себе я вже й не кажу. Спитай, нарешті, в бабусі, нашої господині, бо розумнішої за неї немає на всьому світі! По-твоєму, то й їй мусить хотітися плавати?

— Ви мене не розумієте! — сказало каченя.

— Коли вже й ми не розуміємо, то хто ж тебе й зрозуміє. Що ж, ти становиш себе розумнішим за кота та за

господиню, не кажу вже про себе? Не дурій, а краще дякуй Богові за все, що тут тобі зроблено. Тебе прийняли, живеш тепер у теплі та в добрі в такому товаристві, від якого можеш чогось навчитися; та тільки дурна в тебе голова і не варто з тобою говорити! Ти вже вір мені! Я добра тобі бажаю, через те й сварю на тебе; по цьому завсіди можна пізнати справжніх друзів! Навчися ж нести яйця або муркотати та випускати іскри!

— А я думаю, що мені краще піти звідси в світ за очі! — сказало каченя.

— Куди хочеш! — відмовила курочка.

І каченя пішло собі. Воно плавало і поринало досхочу, але всі гордували ним, бо було дуже погане.

V.

Прийшла осінь. Лист на деревах пожовк і вітер підхоплював його та крутив у повітрі. Вгорі стало дуже холодно і з важких хмар сипало крупами та снігом, а на тину сидів крук і з холоду крякав на все горло. Ух! Від самої думки про таку холоднечу ніби замерзаєш! Зазнало тоді лиха і бідне каченя!

Раз увечорі, як сонечко ще так гарно світило на небі, з-поза кущів знялася вгору ціла громада чудових великих птахів. Каченя ще зроду не бачило таких гарних: усі вони були білі, як сніг, з довгими гнучкими шиями. То були лебеді. Вони закричали, замахали крилами і полетіли з холодних лук у теплі краї за синє море. Вони знялися високо-високо, а бідному каченяті якось так дивно защеміло серце.

Каченя закрутилося на воді, простягло ший і собі закричало так голосно та дивно, що аж само злякалося. Чудові птахи не йшли йому з голови і, як уже зовсім не стало їх видно, воно пірнуло у воду аж на дно, а на душі в нього було дуже неспокійно. Каченя не знало, як звуть тих птахів, куди вони летіли. Але полюбило їх, як досі не любило ще нікого. Воно не заздрило їх красі; йому й на думку не спадало бажати, стати таким, як вони, бо воно радніше було б, як би хоч качки не гнали його від себе. Бідне, погане каченя.

А зима була люта-прелюта. Каченя мусіло плавати безперестанно, щоб не дати воді замерзнути круг себе. Але щоночі ополонка все меншала та меншала. Морози такі були, що аж крига тріщала. Качена безперестану гребло лапками; але врешті таки знесилилося, перестало плавати і вода обмерзла круг нього.

Рано-вранці понад річкою йшов селянин, побачив каченя, пробив кригу чоботом, забрав каченя і поніс його своїй дружині.

У хаті каченя обігрілося. А діти захотіли з ним побавитися і йому здавалося, що вони йому щось лихе хочуть зробити. Кинулося від них та просто в дійницю — все молоко розхлюпало! Господиня скрикнула і сплеснула руками, а каченя з молока та в масло, а звідти в діжку з борошном. Господи! до чого вже було його й прирівняти! Жінка кричала та гонила за ним з кочергою. Діти бігали, валяючи одно другого, та аж вищали з реготу. Добре, що хоч двері були відчинені! Каченя вискочило з хати, кинулося в куці і довго-довго лежало там, як непритомне.

VI.

Було б дуже сумно описувати всі пригоди, яких зазнало каченя за ту холодну зиму. Як же сонечко знову пригріло землю своїм теплим промінням, воно лежало в болоті в очеретах.

Заспівали жайворонки, прийшла красна весна. Каченя махнуло крилами і полетіло. Тепер крила його шуміли і були куди міцніші, ніж попередю. Й не зчулося воно, як опинилося у великому саду. Яблуні саме цвіли тоді, запашний боз схиляв своє віття над водою.

Ох, як же тут було гарно, як пахло весною! Коли це з очеретів виплили три чудові птахи і якийсь дивний сум стиснув серце в каченяти.

— Полечу я до тих величних птахів: вони певно уб'ють мене за те, що я, таке погане, насмілилося наблизитися до них. Та дарма! Краще, хай вони мене вб'ють, ніж маю терпіти, як кліють кури та качки, та гинути в зимі з холоду та голоду.

Воно злетіло на воду і поплило до величних лебедів; а вони, угледівши його, поплили йому назустріч.

— Убийте мене! — сказало бідне каченя і похилило голову, дожидючи смерті... Та що ж побачило воно в чистій, прозорій воді? Побачило себе самого; але то не було вже погане попелясте каченя, а був то білий лебідь.

Дарма, що побачив світ у качачому гнізді, але вилупився з лебедячого яйця.

Тепер лебідь радів, що зазнав стільки горя та лиха; бо краще міг зрозуміти своє щастя. Великі лебеді плавали круг нього і голубили його носами по білому, як сніг, пір'ю.

До води прибігли малі діти; вони почали кришити лебедям хліб та кидати зерно; а найменше закричало:

— Новий! Новий!

І всі тоді почали кричати:

— Еге, новий, новий! — плескали в долоні і аж танцювали з радощів. Потім побігли, привели батька й матір і знову кришили лебедям хліб та пиріжки. Всі говорили, що новий лебідь кращий за всіх. Такий молоденький, такий чепурний.

І старі лебеді схиляли перед ним голови.

А він засоромився і сховав голову під крило. Він був дуже щасливий; але ні трохи не згордів, бо добре серце не знає пихи. Він пам'ятав той час, як усі ним гордували та гонили його від себе. А тепер говорять, що він найкращий серед тих чудових птахів!

Боз схиляв до води своє запашне віття, сонечко світило так ясно... Лебідь підняв крила, випростував гнучку шию й загомонів радісним криком.

Г. Андерсен.

БЕРЕЗЕНЬ.

63. СЕЛО НА УКРАЇНІ — ТАРАС ШЕВЧЕНКО.
64. ВЕЧІР НА СЕЛІ — ТАРАС ШЕВЧЕНКО.
65. ЗАПОВІТ — ТАРАС ШЕВЧЕНКО.
66. ТАРАС ШЕВЧЕНКО — ГРИГОРІЙ КОВАЛЕНКО.
67. ЯК ТАРАС ХОДИВ ДО ЗАЛІЗНИХ СТОВПІВ —
СПИРИДОН ЧЕРКАСЕНКО.
68. СОН — ТАРАС ШЕВЧЕНКО.
69. СЕСТРИ — ТАРАС ШЕВЧЕНКО.
70. ІВАСИКІВ СОН — В. АВЕНАРІУС.

63. СЕЛО НА УКРАЇНІ.

Село! І серце одпочине!	Цвітуть сади, біліють хати;
Село на нашій Україні —	А на горі стоять палати,
Неначе писанка. Село	Неначе диво, а кругом
Зеленим гаєм поросло;	Широколистії тополі;

А там і ліс і ліс і поле
І сині гори за Дніпром...
Сам Бог витає над селом!

Тарас Шевченко.

64. ВЕЧІР НА СЕЛІ.

Садів вишневий коло хати,	А мати хоче научати,
Хрущі над вишнями гудуть,	Так соловейко не дає.
Плугатарі з плугами йдуть,	Поклала мати коло хати
Співають, ідучи, дівчата,	Маленьких діточок своїх,
А матері вечерять ждуть.	Сама заснула коло них.
Сем'я вечерея коло хати,	Затихло все... Тільки дівчата
Вечірня зіронька встає,	Та соловейко не затих.
Дочка вечерять подає,	<i>Тарас Шевченко.</i>

65. ЗАПОВІТ.

Як умру, то поховайте,	Щоб лани широкополі
Мене на могилі,	І Дніпро і кручі,
Серед степу широкого,	Було видно, було чути,
На Вкраїні милій:	Як реве ревучий.

І мене в сем'ї великій,
В сем'ї вольній, новій
Не забудьте пом'янути
Незлим, тихим словом!

Тарас Шевченко.

66. ТАРАС ШЕВЧЕНКО.

I.

Тарас Шевченко побачив світ 9 березня 1814 року.

Народився він у селі Моринцях, звенигородського повіту, київської губернії. Батько його був простий селянин—хлібороб та ще й кріпак у великого пана Енгельгардта. Дуже бідувала сем'я Шевченків; злидні не переводилися в них. Окрім малого Тараса в хаті Шевченків було ще четверо дітей.

Багато лиха зазнав маленьким Тарас. Та поки ще мати жива була, то якось то жилося хлоп'яті. Вона його жаліла та доглядала. А як померла мати і батько вдруге оженився з удовою з троїма дітьми, то й світ немилий став малому Тарасові. Мачуха була дуже люта, непривітна до дітей свого чоловіка.

Коли пішов дванадцятий рік Тарасові, то помер у нього й батько. Ще тяжче стало жити хлопцеві без батька, без батьківського доброго слова ласки..

Батько, ще за свого життя, віддав Тараса до школи в селі Кирилівці. До того села Шевченки перебралися з Моринців, коли Тарас був ще зовсім малий.

Школу в Кирилівці держав дяк; Губським він прозивався. Не стільки тієї науки було в школі цього дяка, скільки сварки та бійки. Дяк був раз-у-раз п'яний і тільки те й робив, що колотився з дітьми і знущався над ними.

Про ту науку в школі Тарас згадує і в одному своєму вірші, що зветься „Доля“: „Ти взяла мене“, — каже він до своєї долі, — „маленького за руку й у школу хлопця одвела до п'яного дяка в науку“...

Вчився малий Тарас ще й у другого дяка, Богорського на прізвище. Цей учитель був такий самий п'яничка, як і той перший. У нього Тарас був немов би за наймита: він носив воду школярам, рубав дрова, ходив читати псалтиря над мерцями. Цей учитель-п'яниця ще більш увірився Тарасові. І от одного разу зважився Тарас утекти від того осоружного вчителя. І таки втік серед ночі у містечко Лисянку.

У Тараса була велика охота до малярства. Він чув, що в Лисянці живе діакон-маляр, от і подався до нього, щоб навчитися малювати. Та нічого з того не вийшло. Той діакон заставляв хлопця воду носити з річки, казав йому краски розтирати, а малювати не показував.

Не довго пробув тут Тарас. Незабаром подався він у сусіднє село, у Тарасівку, до іншого маляря, знов таки до дяка. Тут йому так само не пощастило. Цей дяк подивився тільки на долоню хлопцеві та й сказав:

— Не буде з тебе, хлопче, пуття! Ти не то до малярства не здатний, але й до шевства або до бондарства нема в тебе хисту.

Мусів тоді хлопець вертатися до свого рідного села та ставати за пастуха. Та пастух із нього був ледачий: не худоба йому в голові була, а книжки та малюнки...

II.

Отак тинявся Тарас по наймах, тощо, до 16 років свого життя. Був він ще в одного маляря в селі Хлипнівці. Та тільки той не став його держати в себе, коли довідався, що Тарас із кріпаків. Він нараяв Тарасові взяти перше дозвіл у свого пана на науку.

Як пішов Тарас до пана добувати того дозволу, то вже й не вернувся у Хлипнівку. Енгельгардтів управитель звелів

хлопцеві зостатися в панському дворі та помагати кухареві в кухні поратися. Потім узяли Тараса до панських покоїв за козачка-прислужника. Коли пан, було, їде куди—у Вільну, або у Варшаву, то й Тараса везе із собою, щоб він йому послуги робив: люльку подавав, покоїв доглядав.

Важке життя було Шевченкове у Вільні та Варшаві; сумував він дуже за своєю стороною, але мусів коритися лихій долі. Стільки й розваги йому та втіхи, що оте малювання.

За те малювання довелося Тарасові й різок скуштувати від панської руки, коли пан застав його раз уночі за малюнками.

Незабаром сам пан побачив, що краще він зробить, коли віддасть хлопця в науку до маляря. От і віддав його у Варшаві, а коли переїхав до Петербургу, то забрав туди й Тараса. В Петербурзі пан віддав його одному маляреві, Ширяєву на прізвище, аж на чотири роки. Ширяєв посилав Шевченка паркани малювати, а путящої науки не міг йому дати, бо й сам мало що тямив. Бачив це Шевченко та й почав учитися малярства самотужки крадьки, коли мав яку вільну годину.

У Петербурзі є великий сад, прозивається він „Літній Сад“. У тому саду—багато камінних статуй,—задля окраси саду їх поставлено. Ото Шевченко й ходив собі в той сад та й відмальовував ті постаті, ті статуї. Так він і вчився малювати.

У тому ж таки саду він зустрівся раз із земляком своїм, Іваном Сошенком. Сошенко був сам з України і вчився на мистця у вищій малярській школі в Петербурзі, в Академії. Сошенко розглянув Шевченкові малюнки й побачив, що із Шевченка вийде гарний мистець. Сошенко дуже вподобав собі Шевченка, покликав його до себе і з того часу заприятелював з ним.

Через Сошенка пізнався потім Тарас із видатними освіченими людьми, письменниками та мистцями. Поміж тими знайомими Шевченковими були: Жуковський, російський письменник, що потім у великій пригоді став Шевченкові,

славнозвісний маляр Брюлов та й наш письменник, українець, Євген Гребінка.

Всі вони поводитися з Тарасом дуже гарно, по-приятельськи, дарма, що вони були люди освічені, пани, а Тарас був кріпак, неук. За приводом тих добрих людей Шевченко щиро взявся до книжок, до науки. Приятелі почали клопотатися про те, щоб визволити Шевченка з кріпацької неволі, щоб забрати його від Ширяєва до Академії в науку. Всі вони бачили, що Шевченко має великий хист до малярства.

І не сказати, як гарно було Тарасові в новому товаристві! Він неначе другий раз на світ народився...

III.

А все ж гадка про те, що він кріпак, що він людина невіільна, що пан його має повну владу над ним і, що схоче, те й зробить з ним, — ця гадка дуже гнітила Тараса і не давала йому спокію. Отож його приятелі й постановили собі викупити Шевченка з неволі. А де ж грошей добути? Пан барон не хотів відпустити Тараса, він заправив за нього 2500 карбованців. От і зробили Шевченкові приятелі так: маляр Брюлов намалював портрет письменника Жуковського, той портрет продали за 2500 карбованців, а за гроші купили волю Тарасові.

Отак урятували від загибелі нашого Шевченка, що став потім великим і славним поетом, великим не тільки на Україні, але й по всіх слов'янських землях.

Сталося те велике діло дня 22. квітня 1838 року на 25. році Шевченкового віку. Яка то вже радість була Шевченкові, коли він довідався про волю, й не сказати!

Як тільки куплено волю Тарасові, він зараз же вступив до Академії і почав учитися малярства. Щиро брався він не тільки до малярства, але й до всяких інших наук, щоб зробитися освіченою людиною.

Працюючи запоядливо коло науки та освіти, Шевченко не забував про свій рідний край, про свою Україну.

Він раз-у-раз згадував, що його земляки, його брати та сестри, у кріпацькому ярмі живуть. Це його дуже непокоїло та журило. Шевченко не гордує своєю ріднею, як то буває з іншими людьми, що повиходять із селян у пани. Він не цурався рідні своєї. Навпаки, помагав рідним і грошима й добрим словом.

Не цурався Тарас і своєї рідної мови, як то буває з багатьома простими людьми, котрі, понюхавши науки, або проживши в місті, вже починають свою рідну мову зневажати та на чужинний лад перевертати слова. Набираючися освіти в Академії, Шевченко прийшов до тієї думки, що й українською мовою можна викладати всякі науки так, як і російською.

IV.

Окрім хисту до малярства був у Шевченка ще один талант-кебета: він умів складати гарні вірші. У тих віршах кликав він людей до згоди, до братерства. Великий пан не повинен, на думку Шевченка, пишатися дуже та гордувати селянином.

У своїх віршах Шевченко докоряв панам за те, що вони держать простий нарід у кріпацтві. Він ганив їх і радив їм схаменутися та дати волю народів.

До Шевченка в нас мало було таких письменників, що писали по - українськи: Котляревський, Квітка, ще двох-трох та й уже. А щоб так гарно писав хто, як Шевченко, то й ні одного не було. Отож дуже зраділи на Україні, коли почули, що Шевченко складає гарні вірші рідною мовою. А в Петербурзі Шевченкові знайомі зараз таки й заходилися друкувати ті вірші. Й уже в 1840 році вийшла там перша книжечка Шевченкових віршів. Ту книжечку названо „Кобзар“.

Григорій Коваленко.

67. ЯК ТАРАС ХОДИВ ДО ЗАЛІЗНИХ СТОВПІВ.

(Сцена з дитячих літ Тараса Шевченка).

Оксанка (увечорі сама на дворі):

Пішли... Смеркає... Пізній час...

Та де ж це справді той Тарас?...

Іще хвилинку почекаю,
А потім... спать?... Сама не знаю.

(Угледівши Тараса ще за ворітьми, придушеним голосом):

Тарасе, гей! Іди сюди!

Та швидше ж, швидше но іди!

(Тарас перескакує через пліт і біжить до неї).

Тарас:

Оксанко, ти? Мене чекаєш?

Оксанка:

Ну, й наробив ти нам біди!

Кажи хутенько, де блукаєш?

Тарас:

Біди? Якої?

(Сідає на перелазі коло Оксанки).

Оксанка:

Де ти був?

Гармідеру було багато:

Тут мати лаялась, а тато

Пішли тебе шукати... Чув?

І Катря теж...

Тарас *(сміється)*.

А я приїхав

Оце щотільки...

Оксанка *(здивовано)*:

Звідкіля?

Ти дуриш? Га?

Тарас *(христиться)*:

Бодай так дихав, коли дурю!...

(Махає рукою на захід).

Ген звідтіля!...

Ходив побачити край світу.

Оксанка:

А де ж той край? Далеко?

Тарас:

Так.

Пройти тра лан великий жита.

А потім гай, а там — байрак,
А далі — поле до могили.
А там уже і світу край.

Оксанка:

А ти дійшов?

Тарас (замнявшиися):

Н... ні.. через гай
Вже перейшов був і щосили
Шляхом був далі припустив,
Та пострічався з чумаками..
Такі смалеві з батогами..
Передній з них мене спинив:
„Куди, — питає, — ти мандруєш
Супроти ночі? Ти ж малий.
Ще в полі, — каже, — заночуєш
І вовк ізїсть тебе страшний!“

Оксанка (із жахом):

Ой лелечко, як лячно,

Тарас (сміється):

Що? Лячно?... Тільки не мені!

Оксанка:

Чумак пустив тебе, чи ні?

Тарас:

„Ходить так пізно — необачно, —
Він каже. — Хлопче, ти звідкіль?“
— „З Кирилівки“, — кажу. — „Ну, маєш! —
Він знов, — та це ж за двоє миль
Назад. Ти, — каже, — тут блукаєш?“
„Ні, йду туди, де світу край“..
Чумак у регіт. Каже: „Чий ти?..
Коли з Кирилівки — сідай:
На світу край тобі не вийти
Сьогодні вже, — небавом ніч..
Ми ж підвезем тебе до хати, —
Це буде ліпша, хлопче, річ“.

Я сів на віз... Воли здорові
Та круторогі!... А чумак
Розпитує: і що, і як,
Сміється все на кожному слові,
Жартує... Люльку запалив,
Давав мені теж посмоктати...
„Гірке“, — кажу, і не схотів.
Аж ось село, городи, хати...
„А онде й наша! — я кажу, —
Уже тут сам я добіжу“.
— Ну, що ж... як ваша, — час вставати“, —
Сказав чумак, спинив волів,
Мене погладив по голівці
І потім з воза ізсадив.
„Ходи здоров по цій мандрівці“, —
Гукнув мені і засміявся.
А я подякував чемненько
Та через вулицю швиденько
До хати нашої подався.

Оксанка:

Який ти сміливий! І вовка
Тобі не страшно?

Тарас (*байдуже ніби*):

Звісно, ні.

Оксанка:

А мандрувать — то штука ловка!
Хотілося б хоч раз мені
Піти з тобою...

Тарас: То ходімо...

Лиш треба встати на зорі.
До ранку будем на горі
Аж за селом...
Побачим дечого багато,
Як гай перейдем і байрак
Та вийдемо на ту могилу...

Оксанка:

Там світу край?... Ну, розкажи ж!
Тебе ж діждалася насилу,
А ти про це чомусь мовчиш.

Тарас (*замислюється і фантазує*):

Та що ж казати?... Над землею
Схилилось низько небо там,
І буде видно, мабуть, нам,
Як сонце стрінеться з зорею,
Як привітається із нею
І ляже потім спочивать...

Оксанка:

Та де ж?... Там є хіба домівка?

Тарас:

Ну, глянь! Така велика дівка,
Того ж не знає, що стоять
Стовпи залізні там... де треба.
А на залізних тих стовпах
Обперто міцно стріху з неба..
Ти розумієш?... Синій дах..
Не дах, а той... ну, синя стеля,
По ній скрізь зорі в кришталі,
А на уквітчаній землі
Під нею й соняшна оселя,
А в ній є ліжко золоте,
Намет над ліжком, як тумани,
Ліжник на ньому, сріблом тканий...

Оксанка (*в захваті*):

Ой, красно як!... Та де про те
Довідавсь ти?

Тарас (*поважно*):

Ніде... Сам знаю!..
Не ляже ж сонце під рядно,
Як я, чи ти!... Адже ж воно,
Ти знаєш, звідки?

Оксанка:

Звідки?

Тарас:

З раю, —
В раї ж скрізь золото і срібло!

Оксанка:

А де ж той рай?... Чи ти не знаєш?

Тарас (*піднімає голівку до неба*):

Чому ти так собі гадаєш?

Про теє знає все село,

Що рай на небі...

(*Зідхнувши*):

Там, де... мати...

Я чув, — коли ховали їх,

То люди почали казати,

Що підуть в небо до святих,

Бо мук зазнали за життя...

(*По павзі*).

Немає мамі... Потім тато...

Лихую мачуху... Пуття...

Відтоді... маєм... небагато...

(*Шепче крізь сльози*):

Чи бачить мама... чи й не зна?...

Любила дуже нас вона..

Невже, мамунцю, ти не бачиш,

Що.. мачуха... нас... лає й б'є?

(*Тихо плаче*).

Оксанка (*крізь сльози*):

Тарасику, ти той... ти плачеш?

(*Хоче відняти його руку від очей*).

Відкрий же личенько своє...

Не плач, Тарасику, не треба!...

(*Своїм фартухом витирає йому сльози, потім однією рукою обіймає, а другою гладить його по голівці й цілує*).

Казали ненечка мені,

Що бачить мама все це з неба —

І те, що ходиш ти в рядні,

Як те старча чуже під тином,

Що кривдить мачуха й Степан,

І побивається за сином,

І Бог пошле тобі талан...

Побачиш, любий... Витри сльози,

А то іще побачить хтось...

Ти не зважай на їх погрози...

Стривай, скажу на ухо щось, —
Журитись зразу перестанеш,
На мене веселіше глянеш...

(Нахиляється йому до вуха):

Як виростеш, поберемось
І будемо вже вкупі жити
І день і два і... цілий рік...

Тарас:

Не день, не рік, а цілий вік.

Оксанка:

І разом будемо ходити
До тих залізних до стовпів,
Де ляже сонце на спочив...

Тарас *(захоплюється)*:

А я збудую гарну хату,
А в ній велику кімнату...
Садок вишневий розведу...
Тебе ж я одягну, як паву,
І в краснім тім раї-саду
Ми заживем тоді на славу...

Оксанка *(прихилившись до нього голівкою)*:

Посію гарні я квітки...
Та посаджу ще і тополю...

Тарас:

И уже не будем кріпаки:
Ми викупим себе на волю!...

Оксанка *(мрійно)*:

Неначе сниться... Красні сні..
Тополя... хата... вишні, квіти...

Тарас:

І ми — самі собі пани, —
Як схочемо, так будем жити...

(Попадають у мрійну задуму).

Спиридон Черкасенко.

68. СОН.

На панщині пшеницю жала;
Втомилася, не спочивать
Пішла в снопи, пошкандибала
Івана сина годувать.

Воно сповитеє кричало
У холодочку за снопом.
Розповила, нагодувала,
Попестила, і ніби сном,
Над сином сидя, задрімала.

І сниться їй: той син Іван
І уродливий, і багатий,
Уже засватаний, жонатий,
На вольній, бачиться, — бо й сам
Уже не панський, а на волі;
І на своїм веселім полі
Удвох собі пшеницю жнуть,
А діточки обід несуть...
І усміхнулася небога.

Прокинулась — нема нічого!
На йвася глянула, взяла
Його, гарненько сповила,
І копу дожинать пішла,
Поки не чути ланового.

Тарас Шевченко.

69. СЕСТРИ

Минаючи убогі села
Понаддніпрянські невеселі,
Я думав: де ж я прихилюсь
І де подінуся на світі?

І сниться сон мені: дивлюсь,
В садочку, квітами повита,

На пригорі собі стоїть,
Неначе дівчина, хатина.
Дніпро геть-геть собі розкинувсь, —
Сияє батько та горить!

Дивлюсь: у темному садочку,
Під вишнею, у холодочку,
Моя єдина сестра,
Многострадалиця святая,
Неначе в раї спочиває,
Та з-за широкого Дніпра
Мене, небога, вижидає.

І їй здається: виринає
З-за хвилі човен, доплива
І в хвилі човен порина...
— „Мій братику! Моя ти доле!“

І ми прокинулися: ти —
На панщині, а я — в неволі!...

Отак нам довелося йти
Ще змалечку колючу ниву!
Молися, сестро! Будем живі,
То Бог допоможе перейти!

Тарас Шевченко.

70. ІВАСИКІВ СОН.

I.

Ніч. У кімнаті нічого не видно, а Івасикові не спиться. То на один бік повернеться, то на другий, то калачиком скрутиться, то геть зовсім ніжки розкине. Та й гаряче! Мабуть, багато дров поклали в грубку. Івасик ізсунув з грудей ковдру й руки на подушку закинув.

А проте йому не спиться. В голові, як у млині, гуде й думки все снуються то про це, то про те. Що ж це з ним? А ось що. Івасик — хлопчик допитливий: усе йому треба знати, всіх він і допитується.

— А чому це так, а не отак? Із чого оце зроблено? Звідки оце взялося?

Отак і зібралось в його голівці багато думок, так багато, що й місця було мало в тій голівці, а думки в ній так юрмляться, що й спати не дають.

Аж ось Івасик нашорошився ввесь. Що це таке? Навколо щось ніби зашаруділо, застукотіло, почулися якісь чудні дерев'яні голоси... Серце в Івасика швидко забилося, став він прислухатися та придивлятися з-поза краю подушки.

II.

Чи не диво? Це ж стільці, звичайнісінькі стільці розмовляють між собою. Ніжками тупотять, спинками обертаються на всі боки та все гомонять, гомонять...

— Почекайте, товариші! Всім разом не годиться говорити! — закричав голосніше від інших один стілець.

— Всі ми тут однакові: змагатися, здається, не годилося б. Дайте мені, товариші, за всіх сказати те, що кожний з нас почуває.

— Говори, говори! Нехай говорять! — загомоніли всі стільці разом.

— Ми нашу першу молодість згадували, — почав стілець. І гарний час був тоді, коли ми берізками стояли в лісі. Сонце нас гріло, дощик кропив, пташки на нашому вітті гнізда звивали й пісень співали. Приходили до нас сільські дівчата й діти по ягоди та по гриби. Ходять собі, походжають, спиняться й тішаться: „Який чудесний пах від цих берізок“. Пам'ятаєте, товариші?

— Ще б не пам'ятати! Авжеж, що пам'ятаємо! — загомоніли знову всі стільці.

— Так, ото ж, коли ми повиростали, то надокучило нам на одному місці стояти й віттям помахувати, захотілося кудись далі, щоб світу побачити. Ніби то вдома не краще, ніж на чужині. І отож дочекалися! Прийшли селяни й сокирами коріння нам попідрубували. Сучки на дрова порубали, а стовбури до столяра повідвозили.

Став нас столяр пилкою пиляти, сокирою тесати, гемблем гемблювати. Став точити на токарському варстаті,

шматки каруком склеювати, аж поки не зробив з нас справжніх стільців.

Зробив він потім кожному з нас усередині плетиво з очерету, пофарбував дерево й поклав на фарбу ляку. Стали ми чистенькі, гладенькі, ніжка до ніжки, спинка до спинки, ніби такими й на світ народилися. А чого то ми тільки не натерпілися! Чимало добра натерпілися. Зате ж як шанують тепер люди! Походять, потомляться, — зараз до нас. Сядуть і спочивають! Слава!

— Слава! — підхопили всі стільці.

— Чи не можна, бува, тихше, товариші? — сказав стіл, що стояв поміж стільцями. — Із чого ви тішитесь? Що люди до вас задом обертаються й на лице вам сідають? Коли вже хвалитися, то не вам, а мені. До мене вони завжди лицем сідають, ставлять на мене все, що їм шкода на підлогу ставити. А чому мені така честь?

Тому, що я не з простої берези зроблений, як ви, а із цілого горіха. Тим то й моє лице гладеньке й ясне, ніби як дзеркало: столяр мене лякував не так просто, як вас, а політурою обтирав. Ми тут тільки двоє брат і сестра: я та онде ще шафа для одежі, її також зроблено із цілого горіха й усю політуровано.

— Ну, так! — усміхнувшись, той самий стілець: — А чого ж вона до стіни притулилася, твоя шафа? Ми знаємо, що спина в неї не тільки не політурована, але й не з горіха, а з сосни, з простісінької сосни.

Висока, пузата старенька шафа весь час мовчала. Та тепер вона і заговорила, коли стілець став глузувати з неї.

— Не тобі, малий, говорити, а не мені, старій, слухати, — пробурчала вона. — Хіба сосна не таке саме дерево, як і горіх та береза? Таке самісіньке, тільки трохи простіше. Та хіба тепер треба звертати увагу на те, як хто одягнений? Зовсім ні, треба дивитися, як хто поводить. Я ж найвірніший приятель дому: хоч би що поклали в мене, я збережу, — ні порошок не сяде на нього, ні міль не поїсть, ні злодій не вкраде.

III.

Щось брязнуло, впавши на підлогу, й продзвенів тонкий та дзвінкий голосок.

— А це хто?

Івасик тихенько підвів голову, щоб краще роздивитися — хто там говорить. Еге! Та це ключик, що ним замикають шафу, вискочив із замка.

— Чи ти бачиш, як вони понадималися! — сказав ключ. — І ти, стара приятелько, й собі? — сказав він, звертаючися до шафи. — Хоч ми з тобою давно товаришуємо, але дружба — дружбою, а служба — службою. Без мене, без ключа, сама знаєш, ти нічого не варта: і порох, і міль, і злодій легко увійдуть до тебе всередину. Я хоч маленький, та дороженький — не з дерева вирізаний, а із заліза викований. Дерево що? І не міцне, і ламається, і горить, і гние, а залізо і тягнеться, як його розпекти, але за те ж воно гнучке й міцне. Нас, металів, і не перелічити. Золото та срібло з-поміж нас найдорожчі, але залізо — найпотрібніше.

— І ми ж залізні! — крикнули згори вбиті в стінку гвіздки.

— І ви, братці, і ви, — сказав ключ. — Коли подивитися на вас, то ви здаєтесь мені не дуже то гарні. Тож і дивитися ні на що — ніжка та голівка. Проте, скільки на вас навішують. Та найповажніше між нами оте ліжка: воно дає людям спокій по трудах та турботах. Ей, тітусю, чи не розкажете ви нам про своє залізне життя? — сказав ключ до ліжка.

Івасик з переляку мало не скотився з ліжка: ліжка під ним заходилося ходором і виразно заскрипіло.

— Ох, дітки мої — скрипіло ліжка. — Рід свій залізний ми ведемо не від тутешніх країв. Ми жили не на землі, а глибоко в землі, в горах. Лежали ми так довго — сотні, тисячі років. Лежали, як величезні, незграбні камінні скиби, як люди кажуть, — руда. Навкруги була вічна тиша, вічна ніч. Коли-не-коли, проб'ється до нас ізверху дощова вода, продзюрчить щось і не розбереш навіть що, — і геть далі тече. То люди добралися, докопалися до нас. Розтовкли

руду, насипали її у величезну піч (домною її називають) усуміш із вугіллям: руда й вугілля, знову руда й вугілля. А знизу вогнем печуть, міхами роздуваючи. Не в огонь попали ми, а в полум'я. Розтанула руда, як цукор на свічці, стекла вниз, у яму. А там збоку дірка, випустили залізну брудну руду, шлак; а що ж на дні лишилося? Лишився чистий, тяжкий метал — залізо.

Так і з людьми буває: — зверху людина негарно одягнена й непоказна, а всередині в нього є чистий метал — розум ясний, палка вдача.

Ну, раз ми вже залізом стали, з нас можна було все викувати. Викували ліжко, ключа, гвіздки й усе те, що потрібно людям. І коли люди тепер хочуть похвалити когось із своїх за його міцне здоров'я, за його незломну вдачу, то кажуть: „О, це залізна вдача! Це залізна людина!“

IV.

Хто то такий із закутка відповідає ліжкові? І крекче, і сопе. Грубка, бабуся грубка.

— А мене забули? — сказала вона. — Зверху я також залізна, а всередині із цеглинок складена; а цеглини ті хіба ж не земляної породи, як і ви? З піску та глини змішані та спечені, як той хліб із тіста. Та як же вони зарум'янилися, аж червоні стали, тепер ці цеглинки ніщо не візьме: ковтаю ж я щодня силу вогню, здається, все моє цегляне нутро повинно було б пропектися, а воно й не знає нічого. Тільки нагрієшся добренько та димом через комин пахкаєш. А що вже люди мене люблять: тількищо з холоду, так усе до мене та до мене, грітися — бач! Без тепла мого яке б то життя було їхнє?

— Тепло — теплом, — сказала миска до вмивання, що стояла біля грубки на ослінчику, — та для того, щоб люди здорові були, їм треба своє тіло в чистоті держати. А для цього ми з братом жбаном їм у пригоді стаємо. Ми хоч і з глини зроблені, та не із звичайної, а з найтоншої, з фаянсу.

— А чи знаєш, сестрице, як ми з тобою на світ народилися? — спитався жбан у миски.

— Ще б пак не знати! — відповіла миска. — Ще й тепер, як перед очима стоїть усе. Було це в майстерні на фаянсовому заводі. Лежала я шматком глини. Коли тут майстер як ухопить мене, як шпурне на столик, а руками все мене та тисне. Кручуся я, кручуся, зовсім закрутилася, чую тільки, як у мене серединка угнулася, а краї вигнулися. А майстер уже скінчив і поставив мене на ослін. Оглянулася я на себе, й не впізнаю: замість препоганого шматка глини, стала я чудесною мискою до вмивання. Дивлюся: майстер знову закрутив свого столика, мене й видушує шматок глини. „Що то, — думаю собі, — вийде з того?“ І що воно вийшло, як би ви думали?

— Я вийшов! — підхопив жбан.

— А то хто ж? Як побачила я тебе, братику, то так зраділа.. Тільки ото майстер, обернувшись, ненавмисне штовхнув трохи лаву, а я скік до тебе!

— І не доскочила, — засміявся жбан. — Добре, що майстер підхопив тебе, а то була б і розбилася.

— Смійся, смійся, — сказала миска. — Сам же з radoщів мало не вискочив у майстра з рук, та він же тебе за ручку схопив. — „Куди, куди, — каже, — поспішаєте? Та на вас ніхто й не гляне, на вас же поливи немає, хто ж вас до себе прийме?“ Поставив він нас обох у глиняну піч, ще й сіллю посипав. Від спеки ми добре загартувалися в печі, а від соли поливою поїнялися. Тоді майстер вийняв нас із печі та й каже: „Ну, тепер гуляйте собі разом на білому світі, скільки хочете. Та не сваріться, не облуплюйте одне на одному поливи. Полива — то ж ваша окраса, з нею ви довше житимете й вода крізь вас не проходитиме“.

— А ось ми, із склянкою, так наскрізь із скла зроблені, — подала голос карафка з водою. — Ви миєте людей зверху, а ми всередині. Тим то ми такі прозорі: нехай усякий бачить, що він п'є.

— Так ото ви із самої соли? — спитався жбан.

Карафка голосно засміялася:

— От такої! Та хіба ж ваша полива із самої соли? Для поливи, голубчику, треба не самої соли, треба якоїсь

землі із сіллю в огні перепалити. Ваша земля — глина; ото ж її посипали сіллю й вона пойнялася поливою. Наша земля — крем'яний пісок, а наша сіль — промита зола (поташ); в огні вони швидко стали вогненною рідиною. Оце ж і є скло. Ти, мабуть, бачив, як часом син нашого господаря, Івасик, крізь соломинку бульбашки з мила пускає!

— Та бачив, — відповів жбан.

— Так, ото ж, так само наш майстер на скляному заводі (той завод ще гутою звать) візьме, бува, довгу залізну трубку, вмочить її в скляну рідину та й дме з другого боку. Дме-дме, а скляна крапля на кінчику так і надимається бульбашкою. Неприємно було отак надиматися! А майстер, дмучи, ще й крутить тебе навколо голови; ти й тягнешся так, щоб стати карафкою. Тоді поставить він тебе на гарячу камінну плитку (таку гарячу, щоб не захолонуту й не лопнути) й чикне ножем, щоб ти від трубки відстала. Ху! не-наче тобі петлю із шиї скинули. Потім майстер залізною дротинкою взяв ще краплю скляної рідини й для краси обвів на плечах та на шиї скляне намисто.

— А я ж.. — задзвеніла склянка, що стояла поруч карафки.

— Що ти? — суворо припинила її карафка. — Ти, сестро, тільки півкарафки, а то й півпляшки: розрізали пляшку по половині — от тобі й склянка. Ми, скляний нарід, дуже делікатні: ото стукнеш нас необережно, або впустиш, — зараз на дрібненькі шматочки розіб'ємося. Зате чутливі ми: тільки но пальцем злегенька цокни — зараз обізвамося дзвенимо.

V.

Слухає Івасик, слухає, коли оце з правого боку, з лівого, згори, знизу, звідусіль щось зашелестіло, ніби в лісі тисяча листочків затріпотіла, ніби вітрець на Івасика подихнув. Оттакої! Та це ж шпалери на стіні прокинулися, заговорили.

— Всякий із вас пожив, це правда. Та, проте, хоч би скільки вас тут не було, чи ви з дерева, чи із заліза, чи

ви з глини зліплені, чи зі скла зроблені, всі ви один раз живете, нікому з вас не доводилося двічі жити.

— А ви хіба вдруге живете? — продзвеніла карафка.

— А вже ж! — відповіли шпалери. — Першого разу ми були ганчірками, а за другого життя стали папером. Скільки років люди нас носили, як одежу, білизну. Згодом одежа на людях порвалася на шматки. Здавалося б уже й кінець нам? Так ні ж! Ходять ото по дворах дядьки й вигукують: „Кісток! Ганчірок!“

Ото й забирають у людей усяке непотрібне шмаття, повигрібають його й на смітниках, поскладають на воза і, гайда, на фабрику!

— От так товариство! — сказала зневажливо карафка. Та на один віз вашої брудної братії двох возів мила не вистачило б, мабуть.

— Авжеж вашим пахучим мильцем засмальцьованого шмаття не вимити, — сказали шпалери. — Нас, голубко, в трьох водах виварювали, потім ще й тричі лугом парили, а тоді тріпачкою так тріпали, що з нас аж гуща стала, — хоч криком кричи! Тоді вже нас у другому казані свіжою водою промили. Так увесь бруд вичистили. Стала гуща чиста та гарна. Та люди нашої чистоті не повірили: щоб не було чути того поганого духу, нас іще раз хлорною водою прополоскали. Пахне та вода не дуже гарно: розкашляєшся, надихавшись її. Та після неї стали ми білі, як сніг.

— Ну, а далі що було?

— Далі вже легка справа. Повимивалися ми, повибілювалися й витекли з крана на дротяну сітку. А сітка та на колесах ходить туди й назад та ще й трясеться з боку на бік. Вода з паперової гущі збігає крізь сітку, а на ній лишається тільки сама паперова гуща. Назустріч нам — два валики. Гуща й проходить між ними, але з-під них виходить уже не гуща, а справжній цупкий папір. Правда, він ще вогкий. Іде він далі по повсті, а назустріч йому знову два валики, але вже не холодні, як перші, а нагріті. Папір продирається поміж валиками й вилазить звідти вже зовсім сухий. Отак з рідкої гущі ми й папером стали.

— Та ви ж, шпалери, не звичайний папір, — промо-

вила карафка, — на вас же малюнки є. Поле сіреньке, а на ньому все квіточки, з листочками.

— А це вже нас на іншій фабриці так розмалювали, — відповіли шпалери. — Спершу пензлем поклали сіру фарбу для поля, а потім узали дерев'яну дошку з вирізаними квіточками, вмочили в бурякову фарбу, приклали до паперу й на ньому відбилися квіточки; вмочили в зелену фарбу, знову приклали до паперу й вийшли листочки. Малюнок, як бачите, простенький, а досить гарненький. Чи не правда? Нікому ми тут очей не псуємо, а в кімнаті від нас, проте, веселіше й затишніше якось. Людям приємність робимо, а самі мовчимо.

— Еге — мовчите!... Ми тут півгодини слухаємо, як ви мовчите, — почувся з полиці насмішкуватий голос.

Івасик догадався, що це промовила його улюблена книжка, в якій він прочитав такі смішні й такі сумні оповідання, що дали йому багато радощів. — Ми, книжки, також із паперу, з візерунками, та ще й з якими!

— Добрі мені візерунки! — сказали шпалери, — якісь там чорні крючечки, літери, чи як там вони звуться..

— А з літер тих що складається? Слова. А із слів? Цілі оповідання. Люди їх слухають — не наслухаються. Ми також удруге живемо. Та за першого життя ми людям тільки тіло гріли, коли їм за одєжу були, а тепер, коли на папір обернулися, допомагаємо їм розуму набиратися, розважуємо їх.

— Та як же ото ті літери поставали на папері рядками? Хто то їх поставив?

— А для цього є друкарня. Там є машини й робітники. Робітники оті звуться складачами. Наберуть вони олов'яних літер, ті літери намастять фарбою й вибивають машиною на папері.

— А хто ж ті оповідання складає? Чи не складачі?

— Ні, оповідання складають письменники, хоч ними може стати всякий, хто має хист і освіту. Буває, що письменники виходять з-поміж робітників та селян. Письменник усе бачить і все чує краще, ніж інші люди, а потім він те все й списує на папері. І про вас, товариші, скільки б тут

вас не було, розкаже! А складачі в друкарні поскладають усе те в слова й видрукують на папері машиною. Глядіть же, дурниць не оповідайте!

— Ото ще! І дурниць не кажи! — закричали голоси з усіх боків. — Ніби то ми горя та біди не натерпілися. За що ж це, за що?

І навкруги знявся такий галас, такий гармидер, що хоч вуха затулюй.

VI.

А тим часом стало вже світати, сонечко зійшло вже досить високо і крізь віконце послало свого проміння в Івасикову кімнату. Промінь той пробіг по Івасиковах закритих очах. Прокинувся Івасик і нум уставати! Одягся, поснідав, а там і з товаришами побачився.

— Хлопці! — сказав Івасик до товаришів, та й сон я цієї ночі бачив! Та може й не сон. Кімната моя, бачте, вся чисто говорила.

— Та хіба ж кімната може говорити? Хто ж там говорив? Розкажи! — просили Івасика хлопці.

І почав Івасик оповідати.

Та хлопці якось не йняли йому віри.

Може, й ви, товариші маленькі, не вірите? Може, й ви думаєте, що кімната не може говорити?

Відкрийте очі, вуха, дивіться уважно навкруги й слухайте гарненько: не тільки ваша кімната, але й увесь світ навколо вас виразно заговорить.

В. Авенаріос.

КВІТЕНЬ.

71. РАНОК — БОРИС ГРІНЧЕНКО.
72. ПОДИВИСЬ! — БОРИС ГРІНЧЕНКО.
73. ДИВУВАЛАСЬ ЗИМА — ІВАН ФРАНКО
74. ДОРОШ — ОЛЕКСА СТОРОЖЕНКО.
75. ЧУБОВА РЕДУТА — АНДРІЙ ЧАЙКОВСЬКИЙ.
76. У СТРАСНИЙ ЧЕТВЕР — ВАСИЛЬ ЩУРАТ
77. БРАТИ ЗЛИДНІ — СТ. ВІТКЕВІЧ.
78. ПРО ПОЛЬСЬКУ ШЛЯХТУ — С. КУТШЕВА.
79. БІЛАВКА — Г. АНДЕРСЕН.

71. РАНОК.

Сонце сходить з-поза гаю,
Став, як злото, засіяв.
Соловейко ще раз тьохнув
І на гілці задрімав.

Мов каміння дорогее
Сяють крапельки роси;
Скрізь у лісі забреніли,
Задзвеніли голоси.

І на все живим диханням
Подихає округи;
Оksamитові зелені
В став схилились береги.

Кожна гілка сколихнулась,
Кожна пташка вже співа,
А згори все дужче й дужче
Сонце світ свій розлива.

Борис Грінченко.

72. ПОДИВИСЬ!

Подивись: весна устала,
Сипле пишними квітками!
Подивись: веселим птаством
Ожили степи з лісами!
Подивись: в безкраїм небі
Сонце-велетень палає!

Подивись: земнії груди
Хлібороб плугами крає!
Подивись: життя устало,
Дні пишають золотії!
Подивись — і встань до праці
Повний сили і надії!...

Борис Грінченко.

73. ДИВУВАЛАСЬ ЗИМА.

Дивувалась зима:
Чом це тають сніги?
Чом льоди присли всі
На широкій ріці?

Дивувалась зима:
Чом так слабне вона?
Де той легіт бересь,
Що теплом проніма?

Дивувалась зима:
Як це скріпла земля
Наливаєсь теплом,
Оживає щодня?

Дивувалась зима:
Як посміли над сніг
Проклюнутись квітки
Запахущі, дрібні?

І дунула на них
Вітром з уст льодяних
І пластом почала
Сніг метати на них.

Похилились квітки,
Посумніли, замклись;
Шуря-буря пройшла,
Вони знов піднялись.

І найдужче над тим
Дивувалась зима,
Що на цвіт той дрібний
В неї сили нема!

Іван Франко.

74. ДОРОШ.

I.

Після шведської пожоги був військовим осавулом той самий Дорош, про котрого розкажую. Багато дечого доводилося мені про нього чути. Розказували, що він був завзятий і дуже письменний: знав по-турецьки і по-татарськи і був за товмача. Як же кошовий Мелашевич вивів запоріжців із Туреччини і знов осадив кіш на наших вільностях біля річки Підпільної, то Дорош розмірив окопи, бо знав і кріпості будувати.

Скінчивши своє діло, не довго вже заставався в коші, вельми вже старий був. Подякував за хліб-сіль і помандрував собі у степи, щоб денебудь сісти зимовником. Хотів завести пасіку, бо дуже кохався у бджолі. Шукав старий собі місця, шукав та й сюди зайшов на Малу Тернівку. Якось йому сподобався наш лиман. Та нащо й шукати луч-

шого захистку? Кругом вода, а посередині острів, не треба й огороджуватися; от він тутечки й осадився.

Тоді, як старий сюди прийшов, у лимані тільки й росли де-не-де осички, терни та лози; а він уже понасаджував скрізь дерева, нащепив груш і яблунь, неначе ліс який розвів. Та тут у нього велика пасіка була, може, колодок із двісті, коли не більш. За медом приїздили купці з Харкова, з Білгорода. Дорош тими грошима, що за мед добував, ніколи не користувався, а віддавав їх бідним людям на будову, що приходили у степи селитися зимовниками; або віднесе на церкву до монастиря.

Ті козаки, що сиділи тут зимовниками і знали Дороша, от як розказували мені про його життя в лимані. Жив він на тому острові неначе який пустельник; із власних рук годував диких кіз, журавлі ходили за ним слідом, як собаки, а під його хатою виводилися бабаки.

Ходив сам, як чернець, у високій шапці, в чорній ризі, й підперізувався ремінним поясом.

Був він дуже високий, а борода в нього — біла, як молоко — доходила аж до колін. Такий, розказували, був з нього дідуган, що, хто б не вздрів, то самі в'язи так і хиляться, щоб йому вклонитися.

Тоді дуже мало було зимовників, то по великих празниках народ приходив до Дороша, неначе до церкви, (тоді тут не було церков). От він і читав їм євангелію, апостола і псалтир. Люди кажуть: „На самоті чоловік живе з Богом: то хоч і не в церкві слухаєш те слово Боже, все ж таки покріпить воно тобі душу, особливо, коли почувеш його з уст чесної перед Богом людини. Старого Дороша всі дуже поважали: було, як заведуться за щонебудь, або шкоду один одному яку вчинить, — то йдуть судитися до старого.

У ті часи, як Дорош тут проживав, набігали ще на слободи татари. Оце ж їх і шлях, що йде побіля лиману, бо тут скрізь водопої, а на горах багато криниць. Було, як почують хуторяни, що йде татарва, то заганяють ско-

тину і ховаються по байраках і кітловинах. Як же, бувало, слобожани турнуть звідси татар, то й вони — де не візьмуться: на коней, за мушкети й собі провозають непроханих гостей. А Дороша — так ніколи не тикали, сидить собі на пасіці і байдуже йому.

II.

Раз, як так проходили татари, Дорош варив собі на вечерю куліш; а татарський ватажок побачив, що з комина йде дим, і післав скількох вершників подивитися, хто там живе. Коли молодий, каже, то візьміть його в ясир; а як старий — „чикин йому башка“ (відрубайте йому голову). Такий, бачите, в них був бусурменський, хижий звичай.

Поїхали татари в лиман, та — як кажуть: „не спитавши броду, не лізь у воду“, й загрузли в болоті. Стали гукати, так Дорош вийшов і розказав їм їх мовою, куди обїхати. От вони й приїхали до нього. Побалакав він з ними, показав свою пасіку, город... Так гарно в нього в садочку: було то саме в спасівку, як уже й дині і кавуни й садовина поспіла.

Вернули вершники до свого ватажка, розказали йому, що бачили — от він і сам приїхав до Дороша в гості. Нагодував його старий медом, кавунами і чим Бог послав. Ватажок цілісінький вечір з ними пробалакав — тут у нього в хаті й ночував. А на другий день, прощаючися, подарував Дорошеві турецький коц і обіцяв, як буде вертатися, знову заїхати до нього. Так не призвів йому Бог вернутися, бо там десь гетьманці перехопили його загін і завадали такого чосу, що й сам ватажок не встиг спасти життя перед ними. А його орду у три вітри гнали аж до річки Самари.

Як тікали вони біля лиману, в одного татарина захромав кінь. Бачить, сердешний, що йому вже не втекти, бо за спиною козаки — нічого робити! — от він з коня в очерет і приліз до Дороша.

— Рятуй! — каже, — як вирятуєш, то я твій навіки!

— Не знаю, як мені тебе й вирятувати, — відказує

Дорош, — бо ніде гаразд сховати! Певно ще сьогодні по-находять наші козаки, то й витягнуть тебе хоч би з-поза печі. Й у болоті теж не сховаєшся, бо і там вони обнишпорять усі кутки. Дуже вже ви нам надозолили.

Але подумав-погадав старий та й вигадав, як його сховати. Викопав у пасіці ямку так, щоб тільки влізти чоловікові до плечей, і посадив туди татарина, а зверху накрив його вуликом (був у старого вулик дуже великий). Тількищо обгорнув його гарненько землею, буцім то й справді колодка із бджолою, аж бачить — ідуть до нього козаки.

— Добривечір, діду! — кажуть.

— Спасибі! — відказує Дорош.

— А нагодуйте нас, діду, медом, — просять, — бачите, яка у вас гарна пасіка!

— Добре, діти, — каже старий, — є за що й нагодувати: добре набили татарву!... Ідїть же в хату; на тїм тижні підрїзував, то тамечки в мене є вже готовий мед.

Деякі хотїли вже йти в хату, а інші не згодились.

— Ні, діду, — кажуть, — не хочемо ми тижневого. Давай нам із самого підрїзу, свіжого.

— І той же з підрїзу, — каже Дорош, — однаковий.

— Не хочемо ми того, — гомонять козаки, — давай нам свіжого, а не даси, так ми, не питаючися, й самі візьмемо.

И усе заходжують біля великого вулика, під котрим сидить татарин.

III.

Бачить старий, що не переливки: не дати — то вони й самі перевернуть великий вулик; тоді вже поминай, як звали, татарина.

— Ну, стривайте ж хлопці! — каже. — Як бачу треба вам дати свіжого; нічого з вами робити...

Тількищо взявся за одну колодку, щоб зняти, а козаки й гукнули:

— Давай нам, діду, із цієї, з великої! От тутечки багачько меду!

— Не можна із цієї колодки, — відказує Дорош.

— Чом? — загомоніли козаки. — Давай, кажем, „із цієї“; а не даси, ми самі добудемо — нам рук не позичати!

Дорош запевняє їх, що паройки накинув у цю колодку. Так буцім не їм каже; водно товчуть: „із цієї“ та „із цієї!“ Кругом обступили, декотрі вже й за колодку беруться. Що тут на світі робити? От Дорош і каже:

— Слухайте, хлопці! Не руште цієї колодки, бо, як схочу, то, дарма, що велика, а не добудете з неї й однієї краплі меду, хіба тільки чортяку побачите! — Та й гукнув до татарина, що йому робити.

— Гаразд! — відказав один з козаків. — Я ще на своєму віку не бачив чорта; подивлюся, яка в нього парсуна.

За вулик — тільки підняв, а татарин — як вискалиться, як зарже несвоїм голосом!.. А козаки: „Свят, свят, свят!“ та врозтіч та — яко мога — навітікача!

— Постривайте, хлопці, — гукає Дорош, — я вам меду дам!

А вони втікають та лаються:

— Подавися ти своїм медом! Годуй того, що під вуликом сидить!

Через тиждень, як усе втихомирилося, оповів Дорош хуторянам про свою комедію — від них він уже не таївся. Так вони вже сміялися! І прозвали того татарина „чортом“. Три роки жив він у Дороша. А там на теплого Миколи пішов у Самарський монастир та й перехристився у нашу віру. Знатний вийшов з нього чолов'яга. А вже який скусний був лікар: і скотину лічив і болячки на людях вигоював. Проживав він десь за річкою Орелькою; там і оженився: це ж і його внуки — Чортенки, що живуть у Водяних Хуторах.

Олекса Стороженко.

75. ЧУБОВА РЕДУТА.

I.

Чубова оселя була знатна чотирьохкутна редута недалеко ріки Бога. Звідсіля зорили за буджацькою ордою.

З трьох сторін оточували оселю високі земельні вали, порослі віддолу доверху густою терниною та дикою рожею. Від цього ті вали виглядали із степу наче високий якийсь ліс.

За валами глибокий рів, а в ньому на дні повбивані сторч остро закінчені дубові коли. Хто туди попав, то напевно застромився на шпичю.

Четверта сторона редути — та, що від півночі, — притикала до густого великого лісу.

В редуту вело двоє воріт від сходу й заходу сонця. Ворота дубові відчинялися згори вниз так, що клалися впоперек рова і були zarazом і мостом та ще й з поруччям.

Лісом у редуту ніяк не можна було дістатися. Зараз із краю була велика гуща, а в ній стільки вовчих ям та ровів, що не дійдеш живий. Тут стояла пасіка сотника Чуба.

Від краю лісу до хати було трохи далі і, поки б ту просторонь хто перейшов, загиб би напевно від кулі. Щоб у тій частині лісу оберегти неповинних людей від неминучої смерті, понаставлявано тут на острогу на патиках повно черепів з татарських голів; значить: не заходь сюди, бо тут смерть.

Між валами було просторо. Попід валами в землі стояли будівлі на всяку потребу: стодоли на хліб і сіно, стайні, клуні, возівні, льохи — одним словом, було де розложитися по-господарськи.

Насередині стояла хата, широка, приземиста, мов якась велика черепаха. Спереду до півдня був широкий ганок, звідти йшли двері в широкі сіни. Наліво двері до сотника, направо до куреня. Сотникова половина була дубова. З комори, що була в другій половині сіней і треба було до неї заходити із спочивальні сотника, йшли двері під землю до льоху. Ніхто того не знав, крім сотника та його вірного товариша, осавула Касяна.

У тім льоху були криті двері в печеру, якою можна було вийти геть далеко посеред лісу.

II.

Усе те придумав сотник Іван Чуб, що сидів тут більш тридцяти літ. Він зорив за ордою, знав усі татарські хит-

рощі та, щоб мати людей під рукою, він заснував тут козацьку школу, яка стала славна на всю околицю. Збігалися сюди молоді парубки вчитися козацького військового ремесла. Вже вивчених висилав щороку на Запоріжжя. Хто був записаний на сотникову „цидулку“, того приймали на Січі, не як новика, але як справжнього козака.

Сотник пишається своєю редутою, над якою працював стільки літ безупинно, щоб її зробити нездобутою. На те не жалів він нічого. Спроваджував найліпшу зброю, мав кілька гармат, доволі олова і пороху. Припасів стільки, що міг видержати хоч би й довшу облогу.

Поза редутою в степу сіяв сотник хліб і випасав рогатий скот та кабани. В лісі було багато всякого звіря. За рибою посилав він до недалекого Бога.

В редуті держав звичайно сто або більш козаків. Тут був наведений суворий військовий порядок та зразковий послух. Волоцюг та неробів сотник гонив геть. Бувало тут кілька десятків товаришів старших, звичайно, січових братчиків, для науки молодших.

III.

Всім тим господарством правив старий сотників приятель, осавул Касян Нетома. То був старий дідуган, високий та сухий, з обгорілим від сонця лицем. Подобав на вуджену козятину. Він був непривітний та гострий для інших. Хто завинив занедбанням своєї повинности, тому він не прощав і карав боляче. Водно на інших воркотів.

Зате в поході — не було над нього. Хитрий, мов лисиця, відважний, мов чорт, за другого дав би себе в шматки порубати. На нього здався сотник у всьому і не раз мусів вислухати від нього доброго „отченашу“ за те, що молодим нотуряє і возиться з ними, мов баба. Та сотник вибачав йому, знаючи, яке в Касяна добре, справедливе серце.

Касян назначав, кому йти пасти скот або коні, кому орати; визначав роз'їзди і поготів'я в редуті, розставляв сторожу на валах. Усюди було його повно, ні про що не забував.

Від місяця березня кожного року треба було пильно

зорити за ордою. Це як раз була пора, коли орда набігала на Україну. Таких редут було на Україні повно. Як тільки доглянули орду, запалювали бочки із смолою і таким способом давали знати хрищеному мирові про небезпеку.

До сторожі уживано в Чубовій редуті ще собак, які здалека занюхували ворога і давали про нього знати гавканням і виттям.

У редуті жилося всім добре. Ніхто не був тут ні голодний, ні голий. Сам сотник був людина з добрим серцем, для кожного приступний, балакучий та веселий. Він хотів щоб кожному жилося добре та весело. Зате осавул Касян ніколи не засміявся — був усе суворий, насуплений. Козаки уважали його за характерника, якого ні куля, ні залізо не бере.

Андрій Чайковський.

76. У СТРАСНИЙ ЧЕТВЕР.

На Гетсеманський сад,	Дрімав на вітці птах,
На дерева оливні,	Кругом дрімали квіти —
Клав місяць срібну ткань,	И ті, що Він їх любив,
А нічка тіні дивні.	Поснули всі, як діти.

Лиш Він один не спав,
Не спав з Ним біль нестримний.
Впав замість рос в ту ніч
Дощ сліз на камінь зимний.

Василь Щурат.

77. БРАТИ ЗЛИДНІ.

I.

Ішов собі раз Ісус із святим Іваном. Ще тількищо починало свитати, коли вони вийшли з дому. Йшли цілий день і до заходу сонця ані не побачили ніде жадної хатчини, ані не зустріли по дорозі ніодної людини. І йшли вони великою пустинею. Нічого не їли й не пили й уже ледве тягли за собою змучені ноги.

Почало вже смеркатися, подув холодний вітер, став дощик накрапати. Вони задумали прилягти де під скелею, щоб тільки ранку дочекати. Але як же тут у такій пітьмі шукати за скелею?

Аж ось блисло світло, як би хто викресав огню до люльки. Вони пішли за тим світлом і незабаром опинилися коло невеличкої хатчини. Застукали в двері. Хтось усередині почав кашляти. І ось розкрилися двері й вийшов до них сивий дідусь-добряга та привітав їх в ім'я Бога. Їм аж веселіше стало на душі.

Увійшли до хати. Там застали другого, ще старішого, дідуса, брата того. Обидва дідусі стали їм дякувати, що вони їх не поминули.

Почали дідусі обслуговувати своїх гостей. Один роздув смоляк, щоб видніше було в хаті. Другий посадив гостей на лавці, приніс їм вівсяного коржика, картопельок і по мисочці квасної капусти — та й каже:

— Мої ви любенькі! Коли ви вже такі чемні, що навідалися до нас, до нашої пустки, то не погордіть уже й нашою стравою. Не багато того у нас є, але всім, що маємо, поділимося з вами. А як вам чого мало, то нехай вам Бог причинить.

Справді, не багато було тієї їжі. З'їли разом, що було, напилися води з відра і дідусі поклали гостей спати на своїх ліжках. Подушок у них не було; дали гостям якісь подерті лашки під голови, понакривали їх гуньками, а самі полягали спати коло порога. Але ні цей, ні той не могли заснути від радощів з-за того, що Бог дав їм гостей.

Уранці-рано дідусі пішли до комори й шукали, чи не знайшли б чого їсти. Повитріпували трохи вівсяного борошна і зварили клюсок.

Поснідали. Гості вже мали йти, коли святий Іван каже до Ісуса:

— Господи! Треба б оцим добрим людям якось віддячити, зарятувати їх у біді.

— Таки так! — мовить Ісус і питається: — Дідусі скажіть нам, як ви називаєтеся.

— Ге! Як же ми мали б називатися? — каже молодший. — Мене кличуть Ваврик, мого брата Мацько, — і пишемося Злидні. Ніхто до нас і не заговорить інакше, як: Злидні та Злидні. А вже як хто хоче нас ушанувати, то каже: „Брати Злидні“.

— Ну, брати Злидні, — каже Ісус, — такі ви були для нас добрі і людяні, що ми хотіли б вам віддячитися. Скажіть: не маєте ви якого бажання?

— Ге! — каже старший дідусь, — не такі то ми дурні, щоб мали собі чого бажати. Доки ми були молоді, то ми не раз, лягаючи і встаючи, молилися до Бога, щоб вислухав нашого прохання. Але, як ми були Злидні, так Злиднями й осталися! Тепер уже не маємо ніякого бажання! Дякуємо водно Господенькові святому за все, що нам дав і чого нам не дав, але вже не докучаємо Йому своїми проханнями.

Зажурився Ісус. Помовчав хвилинку і потім каже:

— Мої ж ви дорогі! Але все ж таки скажіть! Може, Бог змилується над вами і зарятує вас бодай на старість...

— Про що ж то таке мали б ми Господенька святого прохати? Ага, знаєте що? Маємо ми одну яблуньку, бачите, он на подвір'ї. Дуже гарні вона нам яблучка родить. Але що з того, коли хлопчиська не дають їм дозріти. Ледве котре стане до сонічка червоніти, а вже злітаються дітиська з усього села, кидають камінням, лізуть на дерево, ломлять гілки — не дай, Боже! Так дочиста обнесуть, що ані одного яблучка не оставлять. Коли б ви, милостиві пани, могли нас у цьому якось зарятувати, то було б уже й усе, чого ми могли б собі від вас бажати. Ади, ми не заvidуємо нікому, раді б усім дати яблук; але мерзить нас те, що нам крадуть. Та вкінці й ми самі раді б бодай раз у житті покуштувати хоч по одному яблучкові.

— Добре! — каже Ісус. — Як хто вилізе на яблуньку, то вже не злізе з неї, доки ви його не звільните.

— Мої ж ви! Дякуємо вам гарно! Дуже вам дякуємо!... Нехай вас Бог провадить. А не забудьте поступити, як будете вертати!

— Оставайте з Богом!

І пішли.

II.

Брати Злидні осталися самі та й кажуть один до другого:

— Пожди, небоже! Тільки ти вилізь мені на яблуньку!

Будеш ти вже, братчику, знати, як смакують мої яблучка! — Так відгрожуються дідусі хлопчиськам із села.

Чекають вони, коли вже ті яблука дозріють. Прийшов вересень, сонічко так гарно гріє. Овес дозрів, люди косять. А яблучка, як мальовані, червоніють серед листя, аж в очах міниться.

Одного дня старший з братів Злиднів виглядає через віконце з хатчини, аж тут до яблуньки скрадається якийсь хлопчисько з каменем у жмені. Пізнав його господар зараз; бо й як би не мав його пізнати, коли це був Гацкулин внук Стах, найгірший збиточник у всьому селі.

Ну, добре. Бевх! каменем у яблуньку — не влучив! При вікні вже обидва брати Злидні. Віддих у грудях заперли, ані пари з уст не пустять, тільки причаїлися один і другий за вікном, як кіт на мишу. Бевх! другий камінь і — знов нічого. Гей же на гілляку! Брати Злидні вибігли на подвір'я. Злякався хлопчиско, хоче втікати, а тут прикипів до пня, ані з місця не рушиться. „Рятуйте!“ кричить. Сіпається в гіллі, як птаха в сильці, а яблунька не пускає. Плаче, дереться на весь голос.

А Злидні кажуть навперейми — то один, то другий:

— Так? Будеш ти нам яблука красти? Не пустимо ми тебе звідси до кінця світу! Будеш ти, бісів сину, вартувати при оцих яблуках та ще й інших навчати, щоб не ходили красти! Чого ж ти так ревеш? Хотів яблучок — маєш! Їдж, скільки хочеш! Злізти хочеш? — Сам виліз — сам тепер назад і злізь!

Хлопчисько реве на все село. Позбігалися баби, дітвора:

— Що тут діється? Що ви тут з ним робите?

— А так і так. Яблука у нас крав. А Ісус Христос дав нам таке право і таку силу, що, як схочемо, то він і до кінця світу сидітиме на оцій яблуньці.

Ніхто не хотів цьому віри йняти. Прилетіла вже й сама Гацкуля.

— Сташку! — кличе, — злізь мені зараз!

Ба, ба! Стах реве серед гілля, а злізти не всилі. Ні сюди, ні туди!

Тепер почали жінки прохати Злиднів, щоб змилювалися

та пустили вже хлопчиська; стали божитися за всі діти, що вже ніхто не рушить у них яблук.

— Ну, добре! — каже старший. — Коли так, то злізай же, Сташку, і втікай додому. А пам'ятай, хлопче, не щибай мені яблук, бо, як або ти, або хтонебудь з вас інший запутається мені ще раз у гілля, то не пущу — ейбогу, не пущу, хоч би ти мав мені тут і скапати!

Зліз Сташко і — драла додому! Порозходилися баби, порозбігалися діти. Злидні остали самі і банно їм стало. Жалко їм було і Сташка й інших дітей, але не кажуть нічого. Ждуть, поки дозріють яблука. А як уже добре дозріли — а були то гарні яблучка: великі, як кулак, з одного боку червоनावі, з другого жовті, і солодкі, як мед, — брати Злидні зібрали їх старанно і занесли до хатини. Запахло від них на подвір'ї. Як хто йшов попри хату, то аж слинка текла йому в роті. Діти тільки обзиралися на хатину Злиднів.

А Злидні набрали яблук у кошеліки, йдуть через село і роздають яблука людям, а найперше вже Сташкові.

Так минуло одно літо, минуло друге, яблука зродили однаково. А Злидні — от як Злидні: були старці й остали далі старцями. Стільки хіба мали хісна, що натішилися тими яблуками та й людям пороздавали.

III.

Однієї осені захорів старший з братів. Почала душити його дихавиця. Лежить він собі в хатчині, а крізь вікно дивиться на яблука, що, наче свічки, блимають з-поміж листя. Він так собі думає:

— З'їв би я одно, може б мені трохи попустило! Але як мені долізти до яблунки?...

Ледве він так собі подумав, аж чує, як щось зловило за двері й відчиняє їх.

Тільки заглянуло, а він уже знав, що то Смерть.

— Прийшла вже! — думає він собі.

— Слава Йесусу Христу!

— На віки слава! І що ж ти скажеш мені доброго, небого? Га?

— Та не багато я там скажу; але, може, поговоримо собі зо дві слові. Знаєш, дідусю, пора вже тобі! Досить ти вже набувся на цьому світі, ходи на той! Може, там що цікавого побачиш..

— Ге, — каже дідусь, — не такий то я вже цікавий на той світ! Або мені тут погано? Люди мене за господаря мають. Радію життям, світ мене звеселяє, з людьми гарно живу — добре мені, вільно, весело. Ну, хіба ж мені тут зле? Не квапиться мені звідси!

— Ге, брате! Хоч тобі й не квапиться, моє право таке, що я мушу забрати тебе до Господа Бога. Він там жде тебе.

— Що ти мені там теревені плетеш! Яке там діло Господу Богу до грішників? А вже до такого старця, як я, то й стільки ні! Не заскучає Він там за мною, хоч би мене ще й сто років не бачив!

Розізлилася Смерть:

— Що ж то ти, діду, будеш зо мною правуватися? Царі не то, що ти, а вони мене слухають, не треба їм двічі казати! А тут мені такий старий гриб, та й хоче надо мною верховодити!

— Та чого ж ти так розсипалася? Га? Ади на неї! Не видали! Або то мені не однаково: жити тут, чи там? Агій! Де буду, то буду! Не буде мені ніде скучно, не буду ж я сам, буде нас більше!

— А найбільше буде вас у чорта в зубах! — кричить Смерть злісно.

— А чого ж би я мав чорта боятися? Га?... Або ж то Господенько святий не вмер за мене на хресті? Ге?... Йди ти, бідо якась, пуджай чортами інших, а не мене!

Бачить уже Смерть, що язиком діда не переможе, каже по-доброму:

— Знаєте, дядечку, я й сама рада б вас оставити, але що ж я бідна маю робити, коли така вже Божа воля?

— Га, коли така воля Божа, то інша справа. Панський приказ — хлонська служба! Божій волі я не буду противитися. Зараз будемо збиратися. Але, знаєш, серденько, що я тобі скажу: бачиш, онде на подвір'ї, які там гарні яблучка,

які зрілі! Рад би я з'їсти ще одно, бо там ви мені таких не дасте, аби не знати що! Коли ж бо я такий слабкий-слабкий... Як твоя воля й ласка, та як маєш крихітку часу, вилізъ, серденько, на яблуньку і принеси по яблучкові мені й собі.

— Добре! — каже Смерть. — Крихітку часу маю! — І пішла до дерева. Як тільки вилізла на яблуньку, мій дідусь, хоч і який слабкий, далі за нею та кричить:

— Вилізла! Ну, добре! То й відпочинь же там собі. Ти й так, небого, притомилася, літаючи світами та змітаючи людей... Яблука тобі запахли? Що?... Будеш ти там сидіти до судного дня. Ге!... Смертенько, ніхто тебе не пожаліє! Хіба нотар забанує за тобою, що не буде для кого завіщання писати! Та нехай! нехай! Я там за тобою плакати не буду!... Ге? Як же ж то там тобі на гілляці? Добре? Посидь же ти собі, небого, хвилиночку, поки тобі не заграють на Страшний Суд! Посидь же собі, нехай при тобі й світ трохи відпочине!

А Смерть виривається, як ведмідь із заліза. Кричить, аж реве:

— Бійся Бога, чоловіче, не занাপашуй мене до останку! Аджеж я з Божого приказу мушу йти. Не затримуй мене, не робі мені кривди, бо мені вже давно час до роботи.

— Як би ти йшла добрі діла творити, я пустив би тебе зараз, — мовить дідусь. — Але ти як раз тільки дивишся, як би то людям напакостити! Як би то скочити їм до горла! Де ти не з'явишся, всюди тільки плач і стогін. А сирітки бідні!... Досить уже! Не підеш ти звідси! Не пуцу!

— Чи ти, діду, здурів, що противишся Божому закону? Що ж то ти берешся своїм дурним розумом правити світом? Чи ти не знаєш: де початок, там мусить бути й кінець; коли ти вродився, мусиш умирати!

— Ну, коли є всьому кінець, то він і на тебе прийшов. Сиди ж собі тихо, не дерися надармо, бо я й так тебе не пуцу!

— Пусти! Не буду я, прийде інша! Для тебе одного Бог світу не відмінить. Бачиш, сонічко схиляється до вчора, а ти мене тут тримаєш! Смерти не минеш, бо вона

тобі писана, як і кожному створінню, як і всьому світові. Тільки мені біди наробиш і Господа Бога розгніваєш.

— Га! — мовить дідусь, — воля Того, що Його світ. Маю я вмерти так чи сяк, нехай же хоч хвилиночку ще поживу. Як би я тебе пустив, ти б мене й так зараз узяла.

На це каже Смерть:

— Знаєш що, батьку, погодімся: ти мене пустиш, а я не прийду по тебе, доки не заберу останньої людини зі світу.

— А брата мого візьмеш, еге! Скучно мені буде...

— І брата твого теж не займатиму. Заберу вас обох разом, як уже нікого на світі не буде!

— Або то можна кожному зараз вірити?

Розгнівалася Смерть:

— А що ж ти собі думаєш, діду!... Я слуга в Бога, але для тебе, діду, я вїт! Ти не задирайся зо мною. Уважай, щоб, поки сонце зайде, ти не лежав на лаві, грішнику!

Налякався дідусь. Думає собі:

— Що тут робити?

Сховався за двері і каже:

— Ну, йди собі вже! Иди!...

Боже! Як схопилася Смерть, як полетить у світ — тільки закурилося за нею!

А Злидні осталися і до Судного дня не покинуть світу.

Станислав Віткевіч.

78. ПРО ПОЛЬСЬКУ ШЛЯХТУ.

I.

Мечислав I, Болеслав Хоробрий і інші потомки колодія Пяста були дідичними володарями Польщі, а влада переходила на старшого в роді. Такий зверхник, цебто князь, мав право життя і смерти над підданими. Він міг їх ув'язнити, карати, забрати їм маєток, навіть зробити їх своїми невольниками. Всі піддані були слугами князя.

З-поміж своїх слуг потребував князь одних більше, ніж інших. Для них він був більше щедрий. Це було ли-

царство. Підчас війни вони наставляли голову за князя і за батьківщину.

А коли не було війни, лицарі були готові до всяких послуг на кожний поклик князя. Він живив їх, зодягав, випосажував їх синів, вінував доньки. Робив це все наділами землі. За більші заслуги давав їм більші земельні наділи.

Це й був початок маєткових ріжниць. Одні набували більше, інші менше. Але хто був у воєнній службі, мав більшу пошану. З тим — правда — в'язалися й зобов'язання. Як ударять на тривогу — лицар мусів ставитися у зброї.

З одержаних земельних дібр мусіли лицарі давати підводи для князя й урядовців. Люди з їх маєтків виходили в ліси та й із зрубаних дерев робили засіки, щоб воріг не дістався вглиб краю. Направляли мости й дороги.

А в часі мира доставляв лицар на княжий двір ху-добу та збіжжя або замість того складав грошові податки.

II.

Згодом витворилися окремі роди войовників і вслід за тим виринула потреба розрізняти приналежних до одного роду й знову відрізняти один рід від другого. Тим більше, що прізвищ (родових імен) ще не було й син звав себе по батькові.

Тому лицарі почали прибирати всякі знаки, прозвані потім гербами. Ті герби почала шляхта приміщувати на печатках та щитах.

Знаки й герби були зразу довільні. Всякий вибирав їх собі по вподобі: чи коня, чи підкову, чи якусь іншу річ. Такі герби почали постійно утримуватися в поодиноких родах і переходити з батьків на синів; зробилися відзнаками родів.

Але не завсіди вистачав герб. Коли він був приміщений на воєнній корогві, то не так легко було його заглянути всім, що належали до одного й того самого роду, й воювали під тим самим знаком. З такої то причини ви-

творилися гасла, якими скликалися всі докупы в тривозі, чи серед боевої розсипки.

Ті гасла брали свій початок або від місцевости, де мешкав рід, або від імен і прізвищ. Гасла від місцевостей були напр.: Сьреднява, Доліва — від імен і прізвищ: Помян, Старий Кінь та інші.

Ті, що мали один герб, не допускали до своїх родових зв'язків нікого чужого. В такий спосіб прийшло до поділу громадянства на шляхетський стан і на нижчі стани.

Лицарська служба була джерелом багатства для шляхти. Король потребував шляхти більш, ніж інших станів, обдаровував її щедро й давав їй щораз то нові привілеї.

С. Кутшеба.

79. БІЛАВКА.

I.

Ось послухайте лиш!

За городом край шляху стояв будинок. Ви певно бачили його? Ще коло нього невеличкий садочок, обгороджений пофарбованими дерев'яними штахетами.

Недалеко від будинку край рівчака росла в м'якій зеленій траві білавка. Сонечко гріло й пестило її нарівні з іншими квітками, що цвіли в садку перед будинком і наша чічка росла, як з води йшла. Одного прегарного ранку вона зовсім розцвілася; жовта, кругла, як сонечко, середина оточена була кружком біленьких дрібних пелюсточок.

Білавка ні трохи не журилася тим, що вона така вбога така простенька, що ніхто не бачить і не помічає її в густій траві; ні вона була задоволена з усього, жадібно тяглася до сонечка, любивалася ним і слухала, як десь високо-високо в небі співав жайворонок.

Білавка була така весела й щаслива, ніби сьогодні була неділя; а справді то був простий понеділок. Усі діти сиділи тихо на ослонах у школі і вчилися у своїх учителів. Наша ж чічка теж тихо сиділа на своїй стеблинці і вчилася в ясного сонечка та в усієї природи кругом себе, вчилася розуміти доброту Божу. Вона слухала жайворон-

ків спів і їй здавалося, що він своїми голосними, дзвінкими піснями виспівує саме те, що й у неї самої на серці. Через те квіточка дивилася на щасливу, легкокрилу співучу пташку з якоюсь особливою повагою, але ні трохи не заздрила їй і не журилася, що сама не може літати ні співати.

— Я ж бачу і чую все! — думала вона. — Сонечко ласкаво гріє мене, вітрик цілує. Яка я щаслива!

У садочку цвіло багато пишних, гордих квіток; найгордіші були ті, що ніяк не пахли. Півонії так і роздimalи собі щоки, їм усе хотілося стати більшими за троянди. Та хіба у величині справа? Рябіших та чепурніших за тюльпани не було; вони дуже добре це знали і силкувалися, яко мога, випростуватися, щоб дужче звертати на себе очі. Ніхто з гордих квіток не помічав маленької білавочки, що росла десь край рівчака. А вона часто задивлялася на них і думала:

— Які вони гарні, чепурні! До них неминуче прилетить у гостину гарна співуча пташка! Хвала Богові, що я стою так близенько — побачу все, надивлюся досхочу!

Коли це почулося: „квір-квір-квіріт!“ і жайворонок злинув — не в садок до півоній та до тюльпанів, а простісінько в траву до простенької білавки. Квіточка зовсім збентежилася з радощів і, просто, не знала, що їй думати, що робити.

Пташка скакала круг неї й співала:

— Ах, яка гарна м'яка травичка! Яка люба квіточка у срібній суконці, із золотим сердечком!

Жовте сердечко в квіточці справді сяло, мов золоте, а білесенькі пелюсточки блищали, мов срібні.

Білавка була така щаслива, така рада, що їй не сказати. Пташка поцілувала її, заспівала їй та їй знову знялася до блакитного неба. Добра часина минула, покіль чічка стямилася з такого щастя. Радісно-соромливо глянула вона на пишні квітки, що були свідками її щастя — кому ж і зрозуміти його, як не їм? Але тюльпани почервоніли з пере-

сердя, а півонії просто замалим не луснуть! Добре, що не вміли говорити, а то впало б від них білавочці! Бідолашна відразу зрозуміла, що вони гніваються, і щиро журилася тим.

Та в ту пору в садок увійшла дівчина з гострим блискучим ножем у руці. Вона підійшла просто до тюльпанів та до півоній і почала зрізувати їх одно за другим. Білавка так і охнула:

— Як страшно! Тепер їм край!

Нарізавши квіток, дівчина пішла, а білавка вже така рада була, що росте в густій траві, де її ніхто не бачив і не помічав. Сонечко зайшло, вона згорнула пелюсточки і заснула; але й у сні їй усе ввижалася люба пташка та ясне сонечко.

II.

Уранці квітка знову розгорнула пелюсточки і простягла їх, як дитина рученята, до ясного сонечка. Тієї ж хвилини почувся голос жайворонків. Пташка співала, але як же сумно! Бідолашна піймалася в сильце й сиділа тепер у клітці, що висіла край відчиненого вікна. Жайворонок співав про волю, про небесні простори, про свіжі зелені поля, про те, як гарно та весело було літати на волі. Тяжко, тяжко було на серці бідної пташки — вона була в неволі.

Білавка щирим серцем хотіла б допомогти невільниці, але чим? Вона забула й думати про те, як гарно було навкруги, як любо гріло сонечко, як блищали її срібні пелюсточки, її мучила думка, що вона нічим не могла допомогти бідній пташці.

Коли це із садочка вийшли два хлопчики: в одного в руках був такий самий великий та гострий ніж, як той, що ним дівчина зрізувала тюльпани. Хлопці підійшли просто до білавки, а та ніяк не могла зрозуміти, чого їм тут треба.

— Отут можна вирізати гарну дернину нашому жайворонкові, — сказав один хлопець і, глибоко встромивши ніж

у землю, почав вирізувати картисту дернину. Білавка росла саме посеред неї.

— Зірвімо квіточку! — сказав другий хлопець. Білавка затремтіла зо страху: якщо її зірвуть, то вона вмере, а їй так хотілося жити! Бо тепер же вона могла дістатися до бідного жайворонка.

— Ні, краще нехай лишиться! — сказав перший хлопець. — Так гарніше.

І білавка опинилася у жайворонковій клітці.

Бідний жайворонок голосно нарікав на свою неволю, кидався і бився об залізні ґрати в клітці. А бідна білавка не могла розважити його ані словечком. А як їй того хотілося! Так проминув увесь ранок.

— Тут нема води! — жалівся жайворонок. — Вони забули дати мені напитися. Пішли й не залишили мені й краплі води. У мене зовсім пересохло у горлочку. Я ввесь горю і мене морозить! Ох, як мені важко дихати! Мені доведеться вмерти, розлучитися з ясним сонечком, із свіжою травицею, з усім Божим світом!

Щоб хоч трохи відволочитися, жайворонок глибоко встромив свій дзьобик у свіжу холодну дернину, побачив білавку, кивнув їй голівкою і сказав:

— І ти зі'янеш тут, бідна квіточко! Тебе та клаптик зеленої дернини — осьщо дали вони мені замість усього Божого світу! Лишенько моє! Ти тільки нагадуєш мені, чого мене позбавлено!

— Чим би мені розважити його! — думала білавка, але не могла ворухнути ні однією пелюсточкою і тільки все дужче і дужче пахла. Жайворонок помітив це і не заняв квіточки, хоч зо спраги повискубував усю травичку.

Ось і вечір прийшов і ніхто так і не приніс бідній пташці води. Тоді вона розпустила свої коротенькі крилечка, затріпала ними і ще кілька разів жалібно запищала:

— Пить! пить!

Потім її голівка схилилася на бік і сердечко завмерло з нудьги та муки.

Білавка теж не могла більше згорнути своїх пелюсточок і заснути так, як перше; вона була зовсім недужа.

Щойно аж другого дня вранці прийшли хлопці і, побачивши мертвого жайворонка, заплакали. Потім викопали йому гарненьку ямку і прикрасили квітками, а самого жайворонка положили в червоненьку коробочку. Поховали його пишно.

Дернину з білавкою викинули на повний куряви шлях. Ніхто й не подумав про квіточку, яка все ж найдужче за всіх любила бідну пташку й усім серцем бажала її розважити.

Г. Андерсен.

ТРАВЕНЬ.

80. ВЕСНА — ІВАН ФРАНКО.
81. ПЕРШИЙ ВЕЛИК ДЕНЬ НА ВОЛІ — І. ФРАНКО.
82. В СВІТ ЗА ОЧІ — ОЛЕКСАНДЕР КОЛЕССА.
83. МАЛИЙ МИРОН — ІВАН ФРАНКО.
84. ІДИЛІЯ — ІВАН ФРАНКО.
85. З МОЛОДЕЧИХ ЛІТ ІВАНА ФРАНКА.
86. ДРУКАР — ВАСИЛЬ АТАМАНЮК.
87. ВУЛИЧНИЙ ХЛОПЕЦЬ — АДА НЕГРІ.
88. Я — РОБІТНИК! — ПОЕЗІЯ.
89. РОСИ, РОСИ, ДОЩИКУ... — О. ОЛЕСЬ.
90. У ПАСІЦІ — СОФІЯ РУСОВА.
91. ГОРІШНІЙ ШЛЕСЬК.

80. ВЕСНА.

Весна прийшла. На синьому Дунаї
Сплескала лебединими крильми,
Дунула теплим подихом по краї,
Зламала мости льодові зими,
Підсніжники збудила в голім гаї
І жайворонки вивела з тюрми.
І на Бескид нагнала хмари сині
Й пустила млу на північ по країні.

Махнула раз рожевою рукою :
На ріках трісла крига і сплила.
Махнула знов наміткою тонкою :
Й землі плодюща сила ожила.
І теплий вітер піснею дзвінкою
Загомонів над стріхами села,
Над вежами і мурами й церквами
І в лісі ліг спочити під вершками.

Таємна дрож проходить по природі,
Дожджанка воскресних, світлих днів ;

Блакить поглиблюється в небозводі,
Круг соняшний тепліше заяснів;
Рожева заграва горить на сході,
І ліс безлистий наче потемнів,
Не стогне вже, лиш мелодійно грає,
Базьками лози й іви прибирає.

Іван Франко.

81. ПЕРШИЙ ВЕЛИКДЕНЬ НА ВОЛІ.

Великдень! Боже мій великий!
Ще, як світ світом, не було
Для нас Великодня такого!
Від досвіта шум, гамір, крики:
Мов муравлисько вее село
Людьми кишить. Всі до одного
До церкви пруть.

Як перший раз
„Христос воскрес“ заспівали,
То всі, мов діти, заридали,
Аж плач той церквою потряс...

Так бачилось, що вік ми ждали,
Аж дотерпілись, достраждали,
Що Він воскрес — посеред нас.
І якось так зробилось нам
У душах легко, ясно, тихо,
Що, бачилось, готов був всякий
Цілій землі і небесам
Кричать, співать: „Минуло лихо!“

Найзліші вороги прощались,
Всі обнімались, цілувались,
А дзвони дзвонять — не стають!
А молодь бігає, мов п'яна,
Кричить щосили в кожний кут:
„Нема вже панщини, ні пана!
Ми вільні, вільні, вільні всі!“

Ба й дівора, що в старших баче,
И собі вигукує, неначе
Перепелята по вівсі.

А як скінчилась Божа хвала,
На цвинтар вийшов весь народ.
І як було нас стількисот —
Відразу ниць на землю впала
Уся громада й заспівала
Величній той хвалебний гімн:
„Тебе, о Господи, хвалим!“

Мов грім, зарокотіли зраня
Слова високі, звуки втішні.
Але кінець святої пісні
Покрило голосне ридання!

Дарма б і силкуватись, діти,
Щоб розказать хоч щось-не-щось,
Що в той день славний довелось
Мені на власні очі вздріти.

Народ — мов безумів з утіх:
Старі скакали, мов хлоп'ята...
Той пару коників своїх
Цілує кожного, мов брата,
Та приговорює, пестить.
А там гуртом сільські дівчата
Всі скиндячки з голів знімають
І б'ють поклони і складають
Перед іконою... Кричить
Усякий на вітання друга:
„Христос воскрес!“

А там старий дідуга,
В селі найстарший чоловік,
На давню, ледве помітну,
Могилку аж грудьми приник
І обнімає дернину
И кричить щосили: „Тату, тату!“

Ми вільні! Бідний, ти діждати
Не міг! Аж нам той промінь блис!
Вже моїх внуків пан в палату
Так, як мене, не забере!
Візьміть мене до себе, тату!
Ваш син свободним вже умре!“

Іван Франко.

82. В СВІТ ЗА ОЧІ.

I.

Ранні зорі серед неба
Мерехтіли,
Як лебеді тиху воду
Сколотили.

Не лебеді злопотіли
Крилоньками:
Виходили бідні люди
З дітоньками.

У незнану вибирались
Стороньку,
Покидали свою рідну
Родиньку.

Покидали рідні хати
Без опіки,
Мандрували за далекі
Гори-ріки...

„Може річку глибокую
Переплинем;
А у рідній сторонці!
Марно згинем.

Ой, чужая сторонька,
Чужі люди;
Та вже гірше на всім світі
Нам не буде!

Опадають чорні руки
Від роботи;
Марно гинуть наші діти
Попід плоти.

Та не жаль нам працювати,
Горювати;
Аби пальців із голоду
Не глодати!“

II.

Відлітали всі ластівки
Рядочками,
Та кликали ластівочку:
„Лети з нами!“

— „Ой, як мені летітоньки
Аж за море,
Коли одно ластів'ятко
В мене хоре“...

— „Як ти свого ластів'ятка
Не покинеш,
Ми полетим у вирії,
А ти згинеш!“

— „Почекайте, подружечки,
На тій гілці,
Візьму хоре ластів'ятко
Я на крильця“...

То не бідна ластівочка
З ластів'ятком;
Ой, то мати мандрувала
Із дитятком...

Ой, свічечка ледве горить,
Догоряє;
Плаче мати: дитяточко
Умирає.

Перебрали бідні люди
Через річку;
Дала мати дитиночку
В руку свічку.

На дубочку буйне листя
Зашуміло;
Плаче мати: дитяточко
Скостеніло...

— „Розступися, сира земле,
Під ногами,
Візьми мене з дитяточком
Враз до ями!“

Олександр Колесса.

83. МАЛИЙ МИРОН.

І.

Малий Мирон — дивна дитина. Батько втішається ним і каже, що він чудово-розумна дитина. Але батько, звісна річ, сторонничий суддя. Та й ще Миронів батько — чоловік уже в літах, ледве дочекався дитини і, значить, яка там будь собі дитина, все вона в нього — і золота й розумна і гарна.

Сусіди тихо шептали собі, що Мирон „якесь не таке, як люди“: йде та й розмахує руками, гуторить щось сам до себе, візьме прутик, швякає по повітрі, або стинає голівки з будяків та ластів'ячого зілля.

Серед інших дітей він несмілий і непроворний. А коли часом і відізветься із чимнебудь, то говорить таке, що старші, як почують, то тільки плечима стискають.

— Василю, — говорить малий Мирон до малого Василя, — ти доки вмієш рахувати?

— Я? А доки маю вміти? П'ять, сім, парканадцять.

— Парканадцять! Ха, ха, ха! А то скільки парканадцять!

— Ну, скільки ж має бути? Я не знаю!

— Та то ніскільки. От сядь лишень, будемо рахувати!

Василь сідає, а Мирон починає рахувати, цюкаючи за кожним разом бучком об землю: один, два, три, чотири...

Василь слухає, слухає, а далі встав і побіг. Мирон і не замітив: сидить, цюкає й рахує далі й далі. Надійшов старий Рябина, кихикає, харкотить і охає, — Мирон не чує, — все своє. Старий зупинився близь нього, слухає, слухає...

Мирон дорахував уже до чотириста.

— А ти що робиш? — сказав старий своїм звичайним, трохи носовим голосом.

Малий Мирон аж звергся й обернув залякані оченята на старого Рябину.

— Та ти землю святу б'єш, е? Ти не знаєш, що земля наша мама? Дай сюди той бучок!

Мирон дав, не розуміючи майже, чого хоче від нього старий. Рябина шпурнув бучок геть у кропиву. Мирон трохи не заплакав, не так за бучком, як за тим, що старий перервав йому рахунок.

— Іди до дому та „Отче наш“ говори, е-е-е, аніж маєш такі збитки робити! — сказав старий із суворим виглядом і пошкандибав далі. Мирон довго глядів за ним, усе ще не можучи зрозуміти, за що це старий прогнівався й чого хоче від нього.

II.

Малий Мирон над усе любить бігати сам по зелених, квітистих лугах, поміж широколисті лопухи та пахучий ромен. Любить упиватися солодким запахом росистої конюшини та квітчатися прилипчастими лопуховими гудзиками, яких так і насиляє на себе від ніг до голови.

А ще річка, через котру з городу треба йти на пастівник, — невеличка, супокійна підгірська річечка, з глибокими, стрімкими та обривистими берегами, з глинистим дном, із журкітливими бродами, котрих дно покрите дрібними пліточками, — ота річка, то правдива розкіш для Мирона.

Там він цілими годинами любить сидіти, запхавшись у високий, зелений косітник або між густе, лапасте листя надбережного підбілю. Сидить і вдивляється у плюскітливу воду, в мигаючу під напором хвилі траву, в кобликів. Вони час до часу вилазять із своїх печер або випливають з глибо-

шого плеса, нипають по дні, шниряють за водяним хробацтвом. То знову вистобурчують свою тупу, вусату мордочку аж над воду, хапнуть раз повітря та й утікають, чимборше, в свою криївку, немов би закуштували не знати якої присмаки.

А тим часом сонце жарить з безхмарного, темноблакитного неба, гріє Миронові плечі й усе тіло, але не пече його за широким листом. Любо йому. Невеличкі його сірі оченята жваво бігають, дитяче чоло стягається, — думка починає рушатися.

— От сонічко, чому воно таке невеличке, а татуньо казали, що воно велике? То певно в небі лиш така невеличка дірка прорізана, що його лиш стільки видно!

Але зараз же в його голові заворушилася й інша думка.

— Ба, а як же воно? Сходить — там дірка мала; заходить — то й там дірка. Хіба ж дірка разом із сонцем по небі ходить?

Це не може йому поміститися в голові і він обіцяє собі, що, скоро до дому, зараз запитається татуня, яка то в небі на сонце дірка прорізана.

— Мироне! Мироне! — чути здалека клик. То мати кличе.

Мирон почув і схопився, збіг із беріжка над бродок, щоб перейти через річку, та й ось зупинився.

Багато разів уже він переходив через річку та й нічого, а тепер ураз нова поява впала йому в очі. Він стояв як раз проти сонця, дивився у воду і побачив знечев'я замість плиткого дна, камінчиків і м'яких зелених пачосів водоросту — одну бездонну глибоку синяву.

Він не знав ще, що це небо з води всміхається до нього, і зупинився. Як же тут іти в таку глибіню? І звідки вона взялася нараз? Він став і почав уважно розглядати глибіню. Усе однаково. Він присів. Однаково, — тільки при беріжку видно знайомі камінчики та й чути звичайний любий журкіт води на броді.

Він повернувся лицем у другий бік, за сонцем. Глибіню

щезла, брід плиткий, як був. Це відкриття й утішило і здивувало його. Він почав повертатися на всі боки, пробуючи й утішаючися дивним явищем. А про мамин клік і зовсім забув!

І довго так стояв малий Мирон, то схиляючися, то повертаючися над бродом, але лізти у воду все якось не смів. Усе здавалося, що ось-ось серед плиткого, камінчастого броду земля розскочиться і розкриється бездонна, блакитна глибінь під річкою, між високими берегами. Йому здавалося, що він полетить у ту глибінь далеко-далеко, щезне в ній, мов трісочка, кинена в глибоку темну криницю. І, хто знає, як довго був би він стояв над бродом, як би не був надійшов сусід Мартин, що з вилами і граблями квапився до сіна.

— А ти чого тут стоїш? Он там мати кличе тебе. Чому не йдеш додому?

— Та я хочу йти, але боюся.

— Чого?

— Та от, адить! — і він показав бездонну синяву у воді. Мартин не порозумів.

— Ну, та чого тут боятися? Адже плитко.

— Плитко? — спитав недовіжливо Мирон. — А от яка глибінь!

— Глибінь? Ади, що не глибінь, — сказав Мартин і, як був у ходаках, так і перейшов через брід, мало й замочивши їх. Той перехід Мартина осмілив і Мирона, і він перейшов через воду й побіг горі огородам додому.

— Який це дурний хлопець! П'ять літ має і ще броду боїться, — пробовкнув сусід і пішов до сіна.

III.

А коли літом усі старші з хати підуть у поле, Мирон лишається сам, але не в хаті. В хаті він боїться. Боїться „дідів у кутах“, себто тіней. Боїться череватого комина, чорного внутрі від сажі. Боїться грубої дерев'яної клюки, вбитої у віконце, що в повалі для пропускання диму від скипок, якими світять зимою.

Мирон лишається на дворі. Там він може собі гуляти, рвати зіллячко і розщипувати на кусники, будувати хатки

з трісок і патичків, що на дрівітні. Або може й так собі лежати на приспі, гратися на сонці, та слухати цвіркоту горобців на яблуньках і дивитися на синє небо. Любо йому, й на дитяче чоло знову хмарка набігає, — це думка надходить.

— А чим то воно чоловік усе бачить? І небо й землю і тата з мамою? — таке питання насувається йому ні звідси, ні звідти. — Або чим чує? Он каня кевкає, кури кудкуда-чуть... Що то таке, що я те чую?

Йому здається, що все те чоловік діє ротом і бачить і слухає. Рознімає рот: так і є, видно все, чути все..

— А може ні? Може очима?

Зажмурює очі. Ось, не видно нічого. Рознімає: видно й чути. Зажмурює знов — не видно, але чути.

— Еге, так ось воно як! Очима видно, а чим же чути? Знов рознімає й затулює рот — чути! Далі очі — все чути? Аж ось прийшла думка — заткати пальцями вуха. Шум-шум-шум. А то що таке? Чути шум, але не чути ні кудкудакання курей, ні кевкання кані. Віднімає пальці — чути кудкудакання, а шуму нема. Другий раз — те саме.

— Що це таке? — міркує сам собі Мирон. — Еге, знає вже! Вухами чую кудкудакання, а пальцями чую шум! Аякже, аякже.

Пробує раз і другий — так, зовсім так!

А коли поприходили женці на полудне, він, підскакуючи, біжить до батька.

— Татуню, татуню! Я щось знаю!

— Та що таке, моя дитино?

— Я знаю, що чоловік очима бачить.

По батьковім лиці перебіг усміх.

— А вухами чує кудкудакання, а пальцями шум.

— Як, як?...

— Та так, що як не заткати вуха пальцями, то чути, як курка кудкудає, а як заткати, то чути тільки шум.

Батько зареготався, а маги, гостро позирнувши на Мирона, сказала, намахуючи йому ложкою:

— Йди, приблудо, йди! Такий парубок великий, що

вже б далі женився, а такі дурниці говорить! Чому ти ніколи не погадаєш наперед, що маєш сказати? Все десь таке ляпнеш, мов на лопаті вивіз! Та ж чоловік усе чує вухами і шум і кудкудакання.

— А чому ж не чує разом? Тільки, як не затикати вух, чує кудкудакання, а як заткати, то чує шум? — запитав малий. — От попробуйте самі! — І він справді для перекони заткав собі вуха пальцями.

Мати проворкотіла ще щось, але відповіді на те питання не знайшла.

IV.

А вже найбільша була біда Миронові з тим мисленням. Не вмів мислити та й годі. Що тільки, бувало, скаже, все якесь не таке, як треба, все мати або хтобудь інший каже йому:

— Та чому ти, тумане вісімнадцятий, не помислиш уперед, що маєш казати, а так бовтаєш, як той рибак бовтом бовтає!

І що вже бідний Мирон не намучився, щоб вимислити, а потім сказати щось розумного, — ні, неможна та й годі. Бідний Мирон прийшов до того переконання, що він не вмів мислити!

Ото раз сидить уся родина при обіді довкола великого стільця насеред хати. Мати подає капусту. Капуста добра, із салом, ще й крупами засипана. Всі їдять її мовчки. Малий Мирон укусив разів зо два, а далі задивився на те, що так тихо стало в хаті, ніхто й слова не скаже.

Ні звідси, ні звідти здається йому, що власне тепер йому випадає щось сказати. Але що б тут такого? Треба наперед помислити, а то всі будуть сміятися, ще й мама насварить. Що б тут сказати?

І малий Мирон починає мислити. Ложка, як ніс її від рота до миски, так таки застигла в повітрі враз із рукою. Очі непорушно вперлися в пустий простір, а далі мимовільно зупинилися на образі Матері Божої, що висів на стіні. Губи тільки рушаються, мов щось шепочуть.

Слуги побачили це, зирнулися поміж собою, трутили

одне другого ліктями. А дівка-служниця шепнула навіть до старого Івана:

— Ану, він зараз якусь дурницю вистрілить.

— Ба, не знати, — почав звільна Мирон, — чому то свята Матінка дивиться, дивиться, а капусти не їсть?...

Бідний Мирон, хоч і як мучився, не міг нічого ліпшого придумати, може, для того, що його насилу заставляли думати „так, як люди“.

Сміх, регіт, звичайна нагана матері враз із „туманом вісімнадцятим“, — бідний Мирон заплакав.

— Та що ж, коли я не вмію мислити так, як люди! — сказав він, обтираючи сльози.

Бідний малий Мирон!

Іван Франко.

84. ІДИЛІЯ.

I.

Давно було. Дітей маленьких двоє,
Побравшись за руки, по квітчастих
Лугах підгірських, стежкою вузькою
Поперек нив, в жарку літнюю днину
Ішли з села.

Старшенький хлопчик був —
Біловолосий, з синіми очима,
З конем вербовим у руці. У нього
За пазухою добрий кусень хліба
І квітка на кайстровім капелюсі.

А дівчинка вела його за руку,
Хоч менша. Наче терен, оченята,
Мов вуглики жарілися і живо
Все бігало кругом. Мов миший хвіст,
Косичка ззаду висіла, а в ній
Червона стрічка вплетена була.
В маленькій запасчині підійнятій
Знать кілька бульб печених, а стручки

Зеленого гороху визирали
З-за пазухи.

Не радо якось хлопчик
Ішов і боязливо озирався,
А дівчинка невпивно щебетала,
Додаючи товаришу відваги.

II.

— „Встидайся, фе! Такий великий виріс,
А плакати хоче! Хлопець, а боїться!
Чого боятись тут? Як я тобі кажу,
То мусить бути правда. Вже мої
Бабуня не такі, щоби брехали!
А ти диви, хіба то так далеко?
На цей горбок, а звідтам Діл близенько,
А там Ділом угору, та все вгору,
Аж на сам верх! Та й годі! Там спочинем —
А може ні, чого ще спочивати,
Коли вже звідтам близько!... крикнем: „У!“
Та й просто враз побіжимо до тих
Стовпів залізних, що підперли небо.
А там сховаємось за стовп і тихо,
Тихенько аж до вечора пробудем.
А ти щоби не смів мені і писнуть,
Не то що плакати! Чуєш? А то я
Тобі задам! А як настане вечір
І сонечко прийде додому на ніч,
Застукає до брами, — то ми тихо,
Тихесенько прокрадемося за ним.
А знаєш, що бабуся говорили?
У нього є донька така хороша,
Що просто страх. Вона то відчиняє
Щовечір браму батькові й щоранку...
А вже дітей вона так дуже любить,
Що просто страх. А сонце не пускає
Дітей до неї, щоб із ними разом
В світ не втекла. Але ж бо ми тихенько
Прокрадемося, та й шусть, і вхопимось

Її за руки, то вже сонце нам
Ніщо не зробить. Тільки ти не бійсь
І плакати не смій! Та ж то так близько,
І на дорогу маємо досить,
А та нам панна надає багато
Всього, про що лиш будемо просити.
Ану, про що б то ти просив?“

III.

Поглянув

На неї хлопець, палець впхав до уст
Та й каже:

— „Мозе б, ліпсого коня?“ —

— „Ха, ха, ха, ха!“ — дівча зареготалось.

— „Ну, що з, то, мозе, капелюх новий?“

— „Проси, що хочеш, а я знаю, знаю,
Що я просити буду!“

— „Сщо таке?“

— „Ага, не скажу!“

— „Ну, скажи, а то
Заплацу!“

— „Овва, плач, то я сама

Піду і не візьму тебе з собою“.

— „Ну, а цьому з не сказес?“

— „Знаєш, ти

Дурний! Мені бабуся говорили,

Що в неї яблучка є золоті.

Кому вона те яблучко дарує,

То той весь вік щасливий і здоров,

І гарний-гарний буде, всім надиво.

Але ті яблучка лиш для дівчат“.

— „Я хочу яблучка!“ — заплакав хлопець.

— „Не плач, дурний, лиш не забудь просити, —
Я вставлюсь вже, щоб і тобі дала.

А як по яблучку таким дістанем,

То вернемо додому і нікому

Не скажемо. Не скажеш?“

— „Ні, не скажу“.

— „Ну, пам'ятай! А скажеш — відберуть.
Чи так?“

— „А так“, — рік хлопець. І пішли.

IV.

Пройшло чимало літ від того дня.
Далеко над сподівання дітей
Тяжкою вийшла й довгою дорога
До соняшних палат. І трави й ниви,
І небо й сонце, все, усе змінилось
У хлопчика в очах.

Лиш не змінилась

Подруга та, провідниця його.
Щебетання її веселе, любе,
І усміх, і надія неугасима...
Це та жива струя, що в'яже в серці
День нинішній з вчорашнім і грядущим.

І ціль їх не змінилась за той час,
Лиш виросла, розвилась, роз'яснилась.
І ось великим шляхом багатолюдним
Посеред тиску, свару й товкітні
Ідуть вони, ховаючи у грудях
Дитячі серця, як найкращий скарб.
Минає їх гордий, надутий дурень,
І розсмієсь; мина пишний вельможа,
То і не гляне; зустріне мужик,
То в спрагу дасть погожої води
Напитися, і стежечку покаже,
І підночує, в сльоту захистить.

Вони ж, побравшись за руки, тихо
І радісно, без огляду й тривоги,
Ідуть на стрічу сонцю золотому.

Іван Франко.

85. З МОЛОДЕЧИХ ЛІТ ІВАНА ФРАНКА.

I.

1856 року 13 серпня, під сільською стріхою, в хаті коваля Якова, на присілку села Нагуєвич коло Дрогобича — родився Іван Франко.

Сільська дитина росла серед природи. Мале хлоп'ятко цілими днями бігало по полі поміж високих лопухів, над невеличкою річкою з високими берегами, з кам'янистим дном та з м'якими зеленими водоростами.

І все, що воно бачило, здавалося йому таке прекрасне, чудне й незрозуміле.

Чого сонце таке маленьке, коли казали, що воно велике? Чи в небі вирізана така маленька дірка й через те не видно цілого сонця?

Чим люди бачать і чим вони чують? Йому здавалося, що все те людина робить ротом. Дитина розкриває рота, заплющує очі, затулює вуха — скрізь додивляється, над усім думає.

Й усе його цікавить, і над усім він думає, по-своєму, звісно. Бігає по полі, пасе гуси — і думає.

„Якесь воно не таке, як люди“, — кажуть про дитину сусіди. — „Якесь не таке“, — думає батько й рішає віддати сина в науку, одірвати від плуга.

І от, коли Іванові минуло шість років, батько посилає хлопця до школи, в сусіднє близьке село.

Тяжка там була спочатку наука. Все там було чудне, незвичайне, якісь таблички з гачками, якісь закарлючки.

Учитель не стільки вчив, скільки крутив за вуха та бив по плечах. Школярі щось кричать, а Іван нічого не розуміє.

„А-ба-ба-га-ла-ма-га“, — хором читають діти склади.

„А-ба-ба-га-ла-ма-га“, — кричить укупі з ними малий Франко, а сам нічого не розуміє.

Увечорі батько питає:

— Ну, чого тебе там у школі навчили?

— Вчилися: „а-ба-ба-галамага“.

— А ти вмів?

— Таже вмів.

II.

Проте незвичайно здатна дитина навчилася в сільській школі читати по-українському, по-польському й по-німецькому.

За два роки батько віддає його до Дрогобича в німецьку школу при монастирі. Залюблена сільська дитина, нечесана, погано одягнена, стає жертвою школярів і грубих, неосвічених учителів. Його б'ють, із нього сміються.

У своїх оповіданнях Іван Франко описав своє тодішнє життя. І ще тоді, в дитячій душі Франка зародилася вічна ворожнеча проти насильства людини над людиною.

Минув рік. Настав іспит — малий Франко здивував усіх: він став першим учнем.

Скоро після того у Франка вмирає батько, а мати виходить за другого. І хоч сім'я Франкова бідніє, хоч нема вже тих достатків, що були за батька, його не беруть із школи.

У місті живе він у свого родича-столяра, слухає розмови робочого люду, вчиться пісень, спить на порожніх скринях, приготовлених на ярмарок, або в домовині і — помагає в роботі.

А на ферії — знову на селі, знову помагає в полі збирати сіно, звозити хліб.

Минуло три роки й Франка віддали в гімназію.

І тут з мужицьким сином повторюється та сама історія, що й у попередній школі. На Франка не звертають уваги. Він цілий рік сидить десь у кутку на „ослячій лавці“ та довбає пальцями діри в стінах. Та незабаром він знову займає перше місце й уже не кидає його за весь час науки в гімназії.

Франко багато читав, Шевченкового „Кобзаря“ вивчив напам'ять, а як став старший, книжка зовсім захопила його.

86. ДРУКАР.

I.

У Володька була груба велика книжка з малюнками. Всі малюнки в ній були різнокольорові. І не абиякі. Великі, великі — на всю книжку.

Під малюнками й на другому боці листа лежали рядком чорні значки, мов сірі горобчики на телеграфних дротах. Усі такі великі, надуті, округлі, гостренькі, широкі, та довгі. Поміж тими значками були чорні крапочки, рисочки, хвостики. Хто його знає, що воно таке.

Олесь дивився іноді на ті карлючки та й дивувався: як таки Володько може з них читати слова?

А Володько, водячи пальцем по тих значках, читав саме про те, що Олесь і так бачив на малюнках: ведмідь, зайчик, лис, вовк, рак, ворона, — всі звірі там були.

— Гай, гай, — думає Олесь, — як гарно Володькові. Але він — панська дитина. Куди там мені рівнятися. І книжки в мене ніколи такої не буде, не те, щоб ще вміти читати.

І він пильненько вдивлявся в чорні значки під Володьковим пальцем, коли той вимовляв звуки. Намагався схопити, збагнути таємницю, як це по тих карлючках можна вгадувати слова. Однак він не міг відкрити Володькової таємниці, хоч вдивлявся в крючки, аж слізки напливали. Одне тільки збагнув Олесь: де в книжці кружечок, там Володько говорив: „о“. Може він відкрив би й інші таємниці читання, коли б Володько читав з ним довше.

Але Володькові хутко набридло читати. Він з'ясовував малюнки своїми словами, а потім згортав книжку і біг з нею в покої. А Олесь вертався у свій підвал і малював вуглем по стінах кружечки, радий, що він їх може на весь голос сам читати:

— О! о! о!

Коли мама насварила його за те, що помазав стіни, і, нагодувавши пісною юшкою із чорним хлібом, прикривала його в запічку на ніч, — його очі швидко висихали від сліз. Перед ним ходором ходили чорні кружечки, немов

мушки кружляли, мов колеса у возі крутилися, скакали, вертілися, танцювали, гукали:

— О! о! о!

А потому кружечки розліталися, зникали, як баньки з милин. А в голові в Олеся клубилися вже рої думок.

І Олесь крізь сон посміхався, ворухив у повітрі пальцем, ніби водив ним по чорних рядках у розмальованій книжці.

II.

Згодом тато вернувся з війни. Він приніс Олесеві книжку.

— Тату, хто їх пише, оті книжки?

— Підеш, сину, до школи, то про все там дізнаєшся. Бо вже й великий ти вигудів, а ще й читати не знаєш.

— Важко було жити без тебе, — каже батькові мати, — треба було хати пильнувати, куди там до школи.

— Зате тепер будеш уже до школи ходити, — каже до сина батько.

Олесь не знав чого, але він дуже радів, що піде до школи. В нього вже було чимало питань і вимог від тієї школи. Перше — він вивчиться там читати оті карлючки, друге — він повинен дізнатися, як саме роблять книжки.

— Коли б я міг, я наробив би багато, багато таких книжок! так думав він іноді. І нетерпляче дожидав, коли йому роз'яснить учитель у школі ту тямницю, як і де робиться книжки.

Свою книжечку загорнув він дбайливо в папір, щоб не поплямилася і не попсувалася. І сховав її до того часу, коли він зможе її сам читати. Татові ніколи було з ним читати.

Кожен день заглядав на книжку біля мисника, чи ціла ще його книжечка. Брав її в руки, щоб переконатися, чи це справді вона. Заглянув одним оком на малюнок і клав її назад на своє місце.

— Що я тепер розберу? — думав він. — Тільки дурно помажу.

Коли батько віддав його до школи, він, вивчивши нову

букву, біг до полицки, розгортав свою книжечку й перевіряв, чи в його книжечці теж така буква є, чи така сама, чи, може, інша.

Вивчивши вже всі букви, він вирішив на свята перечитати не тільки самі букви, але й усе, що в його книжечці є. А мусять там бути гарні казочки, або приповідки, або загадки. Йому хотілося зразу перечитати всю книжку так, як великі роблять.

III.

Учитель видавав дітям книжечки читати.

— Звідкіля беруться книжки? — запитав Олесь свого вчителя.

— Їх пишуть учені люди, — похопився відповісти один учень.

— Відкіля ж такі люди беруться? — запитав Олесь, бо йому дивно було, як це люди можуть писати книжки.

Але його питання було, мабуть, дуже дурне, бо на нього всі глянули так насмішкувато, що Олесеві аж вуха почервоніли.

А вчитель відповів:

— Коли хто гарно вчиться, читає пильно книжки, та ще до того має дар гарно переказувати все, що сам знає, — то той чоловік може писати книжки. Як будеш гарно вчитися, то, може, й ти колись будеш писати книжки.

— Ха! ха! ха! — зареготали хлопці. Але вчитель не сміявся, і вони теж притихли.

А Олесь навіть не образився. Йому ця думка страх припала до вподоби. Він зможе написати книжку й не одну. Він не знав, що буде писати, але він бачив уже очима своїх дум одну книжечку, другу, третю й усі вони розмальовані, всі пописані чорними рядками дрібних карлючок.

Від цієї думки легше йому стало на душі, він сміливіше вже дивився на світ.

Ах, як гарно буде!

Як тільки вільна хвилинка, він марив, які саме книжечки він буде писати. Одні будуть широкі й грубі, і малюньки будуть на всю сторінку, а літери будуть великі, як

перстені. Інші будуть маленькі, тоненькі, папір гладенький, білий, а літери дрібненькі, як мак. І тих маленьких буде багато, багато. Всі будуть стояти рядками або стовпцями, всі різнокольорові, всі з малюнками.

— Гай, гай, коли б то я скоріше був великий та вчений, — думав Олесь.

Але бистрий час ішов помаліше від його думок. Діла були важчі від мрій. Він уже знав гарно читати й писати, а все-таки далеко був той час, коли він буде писати книжки.

— Але як же я буду писати? — згадав він раз. — Усі книжки так гарно розписані, а я пишу не так, зовсім не так.

Йому зразу стало ясне те, що було досі зовсім байдуже, на що й не звертав уваги: що книжки пишуть якось інакше, як він знає писати. Йому зразу видалося, що всі його мрії ні на що, що він уже так гарно не зможе писати ніколи. Він пробував переписувати літери з книжки так, як вони в ній надруковані, але не виходило.

— Ага! Вони друковані. Це щось таке означає, — подумав він. — Їх друкують.

IV.

— Як це друкують книжки? — запитав він раз учителя.

— Розкажіть нам, розкажіть про це, — прохали й інші учні.

— Розказати вам трудно, — сказав учитель, — треба показати все приладдя та машини. Колись підемо до друкарні і тоді я вам докладно розкажу. А тепер я скажу вам коротенько, щоб ви мали хоч якенебудь поняття. Кожна літера, що ви її читаете, зроблена на окремому шматочку металю, так, що ті літери можна переставляти, складати в слова. Зложивши з таких літер цілу сторінку, оповідання або віршик, їх мажуть фарбою, а потому прикладають папір і на ньому відбивається все оповідання. Ті літери в сторінки складають друкарі. Вони складають усе, що вчені люди напишуть. А відбивають потім уже машиністи. Підемо на тому тижні до друкарні й усе побачите самі.

— Он як! — подумав Олесь. — Я напишу, в друкарні будуть друкувати.

І Олесь брав перо, щоб писати.

— Але що я буду писати? — думав він. Йому робилося досадно, що він не знає, що писати.

— Ну, нічого, — потішав він себе, — як я буду великий і вчений, то я тоді щонебудь напишу. — І заспокоювався.

— А що, як вони не надрукують так, як я хотів би? — згадував він, і йому робилося жаль тих вимріяних книжечок, які були в його уяві і які він знав кожну зокрема. Він не знав ще, про що в них писалося, тільки знав їх вигляд, знав малюнки, то близькі і знайомі йому, то якісь невідомі, фантастичні.

— Краще бути друкарем! — рішив він.

V.

Зима була холодна, багато шкіл позакривано, а в першу чергу ту, в якій учився Олесь. Учителі роз'їхалися по селах по муку, по хліб, а хто й зовсім утік із міста.

— Наймати вчителя нізвідки, — говорив батько, — а без науки теж пропадати хлопцеві шкода.

— Віддайте мене, тату, до друкарні, — просив Олесь.

— Він у нас одинак, — боронила сина мати, — слід би хоч його вивести в люди, а то залишиться теж темним робітником.

— Ну, що ж! Не роздеремось! — казав тато... — Бачиш, працюємо в поті чола і на хліб немає. Голодуємо. Такі часи. Почекай — минуться, то й про сина подбаємо.

— Ой, горенько! — бідкалась мати.

А Олесь був радий.

Правда, йому трошки жаль було, що він не буде вчитися, що не буде вченим, не зможе написати книжок. Але зате його тішило, що він зможе ті книжки друкувати гарно-гарно, так, як він тільки вимріяв.

Олесь радо йшов із батьком до друкарської школи й на управителя дивився, як на того, що має йому відкрити ту штуку, як друкувати гарні книжки.

У школі було чимало учнів, але він був пильніший за всіх. Він не відходив від своєї каси, уважно слухав усіх указівок своїх інструкторів і швидко переймав, що йому показували. За ту здібність і пильність полюбили його всі і вневдовзі давали йому вже таку роботу, якої не довірили б ніякому іншому учневі.

Олесь стоїть за своєю касою, хватає черенки бистро, як вугілля, складає їх на дощечці в рядочок, і радий-радий, як би цілий дім будував. А склавши цілу сторінку, він ізсуває її на столик, помаже фарбою, відіб'є коректу й далі набирає.

Його набір пішов на машину.

Машиністи приправили його рівенько до друку, щоб ясно відбивався на папері, а потому два дні гуло колесо, складовина бігала вперед і назад. Руки в друкаря, як підойми в машин, вертілися в плечовому суглобі, хватаючи білі аркуші паперу й соваючи їх поміж машинні валики.

А машина хватала білий папір залізними щипцями, ніби зубами, — втягала його поміж чорні валики, немов у чорну пащу звіря. Згодом викидала його на другий бік рівним, гладеньким, тільки пописаним чорними літерами. Вони, самі не можучи вирватися на світ, посиляли туди на білому папері свої відбитки, щоб за них говорили, що тут у друкарні є такі черенки, що вони працюють кожен день для тих людей, які їх не знають і знати не хочуть.

А тих листів росла ціла гора. Їх потому складали — і була книжка.

VI.

Олесь розгорнув першу свою книжечку й поринув у дивний солодкий півсон.

Чорні літери стояли рівненко рядками й усміхалися до нього.

— Ти, ти — наш творець!

Він перегортав листки.

І як це сталося, що я, Олесь, зробив книжку? Кожна літера в ній, що дивиться на мене німо, непорушно, вертілася в моїх пальцях, я її взяв із шухлядки, клав у рядо-

чок, придавлював другою, дальшою і так кожного, так усю книжку. Всю книжку склав я, мої руки.

І він з пошаною подивився на свої руки. Вони були худі, замазані фарбою й оловом, а книжка була чистенька, чепурна.

Він положив книжку набік і дивився на неї здаля.

Книжка — та й годі!

Ось біля нього лежить книжка, що він її сам зробив.

Веселий вийшов він того дня з друкарні і, посвистуючи, йшов додому. Йому було радісно-радісно на душі. Хотілося співати.

Василь Атаманюк.

87. ВУЛИЧНИЙ ХЛОПЕЦЬ.

Як бачу, — що вздовж вулиць, повних сміття,
іде він, сам брудний, а милий,
в жакеті, що подерся на лахміття,
у збитих черевиках, розшалілий...

Як бачу, — як поміж возів на бруку
у штанцях, що світяться дірками,
він кида на собаку каменюку,
зіпсутий, з безсоромними словами.

Як він сміятись почина й скакати, —
отой нещасний цвіт тернини, —
я мислю, що в майстерні його мати гине,
харчів — дасть-біг, в арешті батько!

І серцем починаю я боліти
й кажу: „Що станеться з тобою
обідранцем, без променя освіти,
не вдержаним прихильною рукою?

Ти, що, як пташка, щебетать готовий,
чим будеш двадцять літ пізніше?

Чи будеш ти створіння найгидкіше?

Чи робітник, чи злодій кишеньковий?

Чи блюзу, чесну робітничу шату
ти вдягнеш, чи вбрання в'язниці?
Чи стріну я тебе коло варстату —
за працею? Чи то в тюрмі? В лічниці?...

І так хотіла б я зійти до нього,
обняти, як дитяток власне,
в гарячій стиску почуття гіркого,
жалю й журби за те життя нещасне.

І поцілунки всі йому на долю
хотіла б разом я віддати.
і, плачучи, хотілось би сказати
святі слова, приглушені від болю:

„І я зазнала боротьби без краю,
тернини цвіт. Я теж страждала.
Й моя матуся тяжко працювала!
Я знаю горе... Й я тебе кохаю...“

Ада Негрі.

Переклав *Володимир Самійленко*.

88. Я — РОБІТНИК.

Я — робітник!...
І тільки ранок
Загляне у моє вікно,
Я йду в завод...
Іду...

Іскриться під ногами сніг,
Мороз рахує кроки,
Вітрець шепнув на вухо щось — побіг,
Високий дуб вклонивсь і взявся в боки...
Іду...

Привітливо вемихаються хатки;
На фабрику спішать дівчата,
Обличчя радісні такі,

Немов підчас якогось свята...

Ідуть...

На сході сонце хтось підняв.

Димар зачервонівся..

Гудок „вставай“ удруге вже послав

І звук за хмари зачепився..

Всі йдем...

— — — — —
Я на заводі...

На серці легко так,

Що хочеться співати...

Багато тут таких, як я,

Прийшли

Життя народові кувати.

— — — — —
Я робітник...

І тільки ранок

Загляне у моє вікно,

Наскоро їм сніданок

І йду в завод.

89. РОСИ, РОСИ, ДОЩИКУ...

Роси, роси, дощику, ярину,

Рости, рости, житечко, на лану,

На крилечках, вітрику, прилети,

Колосочки золотом обмети.

Як достигне житечко на лану,

Прийдуть люди жатоньки ярину,

Блискавками косоньки заблищать,

Золотими кобзами забряжчать.

Роси, роси, дощику, ярину,

Рости, рости, житечко, на лану,

На крилечках, вітрику, полети,

Колосочки золотом обмети.

О. Олесь.

90. У ПАСІЦІ.

I.

Діти опинилися з тіткою Галею в полі.

З одного боку дороги простягалося жовте-золоте жито й тихо розмовляло з вітром своїми, вже повними, колосками. З другого боку біліла гречка й усе повітря було напоєне її чудовим ароматом. Серед буйного жита де-не-де червоніли гарні пишні маки, місцями виглядали блакитні волошки.

Високо в повітрі пролетів шуліка, пильно вдивляючися в жито; він хотів злапати в ньому або куріпочку або перепілочку. Голосно дзвеніли десь угорі пісні жайворонків. Побачивши свого ворога — шуліку, вони зараз падали долі й заховувалися по своїх гніздах.

На тому боці поля, на невеличкому узгір'ї, біліла хата діда-пасічника. Чути було гомін бджіл. Вони гуділи над гречкою, яку вони люблять над усі інші рослини.

Гарно було навкруги: Олі хотілося нарвати маків, волошок, кукілю із жита; але тітка Галя підгонювала дітей скоріш уперед.

— Уже не рано, — казала вона, — а в діда напевно нас затримають...

Уже почули наших мандрівців величезні вартові пси за брамою і голосно загавкали. Діти боязко тулилися до тітки Галі.

— Не бійтеся, діти, всі пси на ланцюгах, — заспокоювала вона, відчиняючи фіртку в двір. — Їх лише вночі спускають з ланцюгів, щоб вартували коло пасіки.

Назустріч нашим мандрівцям вибігла невисока дівчина й, заспокоюючи собак, провела тітку Галю і дітей просто до діда Панаса. Він сидів коло столу під рясною старою липою, тількищо скінчив обідати.

Дід Панас дуже ласкаво привітав гостей. Не запрошуючи до хати, він посадив усіх довкола столу. Дівчина принесла молока, сира, меду і житний пиріг. Діти соромливо поглядали на тітку Галю, а дід клав їм у миски, наливав у склянки, нікого не питаючи: запрошував так гостинно, що не можна було відмовлятися.

Мед на білій тарілці здавався шматком золота і діти дивувалися, якої правильної форми була кожна клітинка в білявих воскових щільниках.

Дід жив самотно і дуже радів, коли до нього заходили сусіди. Паню Галю він особливо поважав, бо вона лікувала всякі його старечі хвороби. Дід був балакучий: радий був розказати про всякі пригоди із свого щоденного життя. Він з великою приємністю пішов показати дітям свою малу пасіку, що стояла на краю гречаного поля. Де неї йшла стежка згори між ліщиною.

— Діти, бачите? скоро горіхи будуть! — сказав дід, нахилиючи гілку. — Тепер не рвіть, бо в них ще нічого нема, а тижнів через три приходіть і рвіть собі, скільки хочете. Ну, ось і мої доньки гудуть. Бачите, яка моя пасіка: небагато вуликів, а меду досить дають мої невтомні робітниці. Ви тільки коло мене держіться, діти, бо мене вони знають і не кусають.

І справді, маленька, чорна, блискуча, мов шовкова, із золотим, рудим волоссям, бджола спокійно лазила по одежі свого господаря. Крила в неї досить довгі; на задніх ніжках наче кошичок, куди вона збирає порошок з квіток.

II.

— Треба вам, дітоньки, розповісти, в яке гарне царство-господарство ви увійшли, — весело балакав дід. — Тут і цариця є і слуги, які їй добре служать. Є й трутні, що ні за яку роботу не беруться, тільки так неробами весь вік і живуть. Гляньте, як робітниця працює.

Дід нахилився над гречкою, де на білорожевій квітці сиділа золотиста бджілка:

— Всю пиргу бджола забирає волохатими частинами тіла, головою та грудьми. З них вона лапками збирає порошок і перекидає його на задні ніжки. Там іноді набирається у бджоли стільки того порошку, що в неї наче штанці утворюються на задніх ніжках.

Дід наказав якомусь хлопчикові, щоб приніс йому ніж і миску. Він хотів урізати для пані Галі найкращого щільникового меду. А тим часом посадив коло себе на тра-

внику своїх дорогих гостей і оповідав їм, як живуть бджоли по вуликах.

— Майже в кожному вулику, — оповідав дід Панас, — живе десять до тридцять тисяч бджіл і в кожному є одна цариця-мати; вона нічого не робить, тільки несе яйця. На зріст вона більша, ніж робітниця, але не має жадного знаряддя для праці. Рокладає вона яйця по-одному в кожную воскову клітку і може відразу понакладати їх до тисяч двісті. Її дуже шанують в улику, піклуються нею й годують її медом просто з рота в рот.

Трутні теж нічого не роблять; вони навіть жала не мають.

Уся робота на робітницях; вони метушаться цілий день. Зранку летять на квітки, перелітають з однієї на другу, збирають порошок, набирають солодкого соку. Наймолодші бджілки готують віск, старші вигодовують дітей.

У робітниці черевце складається з кількох члеників, які трохи один на другий насунуті; у тих фалдах утворюється віск: він виступає, як піт, на шкірі і збирається негрубою верстовою. Бджола збирає його потім із себе щітками своїх ніг.

З воску бджоли будують свої кліточки — шестистінні призмочки, такі дивно однакові. Одна з другою зв'язані; так і висять вони в уликах. Між щільниками залишені немов шляхи, що дають доступ до кліток щільників. По тих вулицях пролітають робітниця і заглядають то в ті щільники, де є пусті клітки, щоб покласти туди меду, то в інші щільники, щоб погодувати малих, себто ті личинки, що там живуть.

— Щоб побудувати щільник, — оповідав дід Панас далі, — робітниця збирає із свого черевця віск щіточками своїх ніжок, бере його в рот, трохи пожує щелепами, потім витягне, скачає його, знову витягне й увесь час змочує той шматочок слиною — від того він стає м'який. Робітниця накладає його шматок за шматком і пильнує добре, чи рівно накладено. Де що є зайвого, вона відкушує і вирівнює

всі стінки клітки так, що вони стають рівнесенькі і ніде нема жадної відміни від загальної форми.

Коли за ту роботу береться молода бджілка вперше, старші їй допомагають, учать її.

Тисячі робітниць іноді за день вибудують цілий щільник у 2—3 дециметри завдовжки. Клітки в щільниках мають різне призначення: в одних закладають мед на запас, неначе запасні магазини; а інші — то хатки, де живуть молоді.

III.

— Ось зараз я вам ті щільники покажу, — сказав дід Панас, беручи ніж і наближаючися до одного вулика.

Але Оля дуже цікавилася, як саме мед виробляється.

— Щодо меду, — усміхався дід, — то ось, бачиш, бджілка все влізає в квітку, запускає туди свій ссавчик, висмоктує солодкий сік і наповнює ним своє воло. Разом з тим вона хапає в рот і квітовий пилок, який пристає до волосся бджоли та до ямок її ніжок. Вона хоче якнайбільш донести його додому. Ось уже вся вона навантажена: і на тілі й на ніжках є в неї й порошок й солодкого соку досить, час додому вертати.

— Ось вона влетіла в улик. Коли їй пощастить зараз зустрінути царицю, вона їй із свого рота дає найсвіжішого меду. Після цього вона шукає порожньої клітки. Вкладає в неї свою голову, витягає свій хоботик і випльовує в клітку мед, себто той солодкий сік квітки, який перемішався з пилом і в шлунку переробився в справжній мед.

Бджола ніколи не виплює всього меду в одну порожню клітку: вона ще мусить нагодувати ним малих, а частину і сама з'їсть: праця вимагає, щоб вона себе відживлювала якнайкраще.

Бджола добре знає, що не весь час — гарна година і не цілий рік пишаються квітки на полі. Через те вона виробляє чимало запасу і повну клітку закриває покришкою з воску.

Своїх малих бджоли зразу не годують медом, тільки якимсь прозорим плином без усякого смаку. Щойно старші личинки одержують мед.

— А личинки ростуть скоріш за тебе, — жартував дід з Олею. — Шість днів проживе, нагодується і стає з неї лялька, що лежить у клітці, мов нежива, вся обмотана павутинням. За 12 днів вона роздирає його і вилітає вже справжньою бджолою. Зараз висушує вона свої воґкі крильця, обчищує тіло й летить на роботу слідом за своїми колишніми няньками.

Але не так то просто йде з тими личинками, яких робітниці найкраще годували; з тих виходить велика, пишна, молода цариця.

Тут і настає біда. Стара цариця страшенно заздрісна: вона не хоче мати суперниці в своєму царстві. Злісно накидається вона на молоду царицю, рада її знищити, але робітниці боронять молоду.

Тоді стара цариця-мати збирає своїх прихильниць, старших робітниць, і вилітає разом з ними з рідного вулика. Вони страшенно хвилюються, гудуть і, держачись одна за другу, причеплюються до найближчого дерева чи до стіни одним живим кублом.

— На той час, — мовить далі дід Панас, — у мене, як у всякого пасічника, наготовлено нового вулика. Ми забираємо той рій схвильованих бджіл і скидаємо його в улик. Там вони зараз приймаються за роботу: ліплять щільники, призбирають мед, годують матку, взагалі починають старе життя в новому вулику.

Слідом за першою царицею з ляльок виходять і інші молоді цариці. Робітниці знову поділяються і днів через 3, 7, 9 вилітають нові рої, але щораз слабші. Не обходиться при тім і без боротьби і за час роїв завжди буває кілька жертв, себто убитих бджіл.

IV.

— А що вони робили б, як би їм не наготувати нового вулика? — спитала Оля, найстарша і найрозумніша з дітей. Вона так пильно прислухалася до оповідання діда Панаса.

— Ну, що ж? Вони всі роєм улізли б у якенебудь дупло, або в щілину між каміння і там почали б свою ро-

боту. Але такі рої майже завжди восени або зимою загинуть або зовсім дичавіють.

Для нас, пасічників, кожний рій — прибуток; і ми все пильно стежимо, коли в старому вулику починається розруха. Всі бджоли тоді голосно гудуть, а цариця — то, мов у трубу, трубить: такі згуки подає. Іноді рій збирається в десять до п'ятнадцять тисяч бджіл.

— Коли все впорядковано, так уже вкінці літа виникають усередині вулика нові події. Молода цариця-мати поклала вже яйця і трутні стають непотрібні. Робітниці не хочуть їх тоді більш годувати.

Літо кінчається, квітки зникають, щодня важче стає набирати пирги та соку з квіток. Тяжко всіх нагодувати. Отож робітниці накидаються на трутнів, тих лежибоків, що нічого не роблять. Вони заганяють їх у далекі кутки вулика і там їх убивають своїми жалами, або витягають їх геть з улика і не дають їм жадного харчу. Взагалі всякими засобами їх винищують.

— А як же ж зимою живуть бджоли? — запитала Оля.

— Годуються своїми запасами, — відказав дід. — Ми заносимо вулики в такі більш-менш теплі хліви, а бджоли в них, щоб тепліш було, сидять щільно одна коло другої і гріються. А самі — наче непритомні. Як холодна зима, вони більш їдять; а як дуже теплий видається день, то деяка вилетить, трохи політає на сонечку та й додому.

Так то, дітоньки, гарні мої бджілки! Дай, Боже, щоб і люди були такі роботящі, як вони! Ну, а що вони жалють боляче, то такими вже їх Бог зробив, — докінчив дід, накладаючи повне горнятко медом.

Пані Галя подякувала дідові й завернула з дітьми додому.

Софія Русова.

91. ГОРІШНІЙ ШЛЕСЬК.

Між горами Судетами, Карпатами і Малопольською височиною, по обох сторонах горішньої Одри, лежить ни-

зинна кітловина Шлеська. Колись, за Болеслава Хороброго, цілий Шлеськ належав до Польщі, та коли після смерти Болеслава Кривоустого сини його поділилися польськими землями, Шлеськ почав розпадатися на щораз дрібніші уділи і поступенно переходив то під панування чеське, потім австрійське, а вкінці пруське. Мешканці Шлеська прийняли зчасом німецькі звичаї і мову, тільки на полудневім сході між простим людом задержалася досі матірня польська мова. Щойно після великої світової війни, в жовтні 1921 р. прилучено частину Горішнього Шлеська до Речіпосполитої Польської. Таким чином та прастара дільниця Пястів бодай почасти вернулася під польську державу.

Якщо говоримо про Горішній Шлеськ як про гірничо-промислову країну, то, звичайно, маємо на гадці його найбагатішу частину, тоб то округ, положений над джерелами ріки Клодниць, правобічної притоки ріки Одри. Ціла околиця забудована домами, гутами й фабриками. Кругом видно цілий ліс фабричних коминів і гутничих печей; цілий небозвід, заснований димом, наче хмарами, а вночі, куди тільки глянеш, палають вогні як велетенське пожарище. Та околиця негарна, повітря занечищене, рослинність марна, вкрита чорною сажею і вугляним пилом. При кожній копальні й фабриці лежать цілі гори попелу і фабричних відпадків. Глухий гук і скрегіт заліза та машин вказує, що в тих гутах і фабриках іде праця в повному розгарі.

Десятки тисяч гірників добувають звідси вуголь та руду залізну, цинкову й олов'яну. Вуголь вивозять у сирому стані в різні сторони світу, або вже на місці вироблюють з нього кокс. Руду перевозять до гут, де у високих печах витоплюють з неї чистий метал, тобто залізо, цинк, або олово. З тих металів виробляють у фабриках бляху, цвяхи, рейки, колеса, вози та інші потрібні речі.

Села, що недавно в тій околиці лежали, розрослися з нечуваною скорістю і перемінилися в промислові міста, з яких на польському Горішньому Шлеську найважливіші: Королівська Гута, Катовичі й Мисловичі.

ЧЕРВЕНЬ.

92. НАЗУСТРІЧ ВОЛІ — ІВАН КРУШЕЛЬНИЦЬКИЙ.
93. ЗОРІ — БОРИС ГРІНЧЕНКО.
94. СІЧОВІ СТРИЛЬЦІ НА МАКІВЦІ — ЛУКИН ПЕТРИВ.
95. БРАТИ — ОСИП МАКОВЕЙ.
96. ЧЕРВОНА КАЛИНО! — ІВАН ФРАНКО.
97. ЛЕБІДЬ — О. ОЛЕСЬ.
98. ХОРОБІСТЬ ЦЯПКИ — СТРИЛЕЦЬКА СМІХОВИНКА.
99. НА ПРОЩІ У КИЄВІ — ПАНЬКО КУЛІШ.
100. ІЗ ЛУК І ПІЛЬ — МАРІЯ КОНОПНИЦЬКА.
101. У ЖНИВА — БОГДАН ЛЕПКИЙ.

92. НАЗУСТРІЧ ВОЛІ!

Тісно вже у лавці,
Тісно в клясі нам!...

Хлопці-кучерявці
Спогадам-думкам
Ми даємо волю,
Линем в поле ми,
Вільну чуєм волю
Повними грудьми.

Червень же довгенький,
Щоб скінчився він!
Хлопець молоденький
Вільних жду хвилин!
Волі! Волі! Волі!
Плигнути в поля!
Стрибати в сваволі,
Хай тремтить земля!
Виводити танки

Молоді, буйні,
Зустрічать світанки
Світлі, осяйні!

Тісно вже у лавці,
Волі ждемо всі..
Погулять по травці,
Походить в росі —
Кожному у мрії
Мріється тихцем,
Кожний жде в надії
З радісним лицем...

Як прийде ж останній
Жданий день шкільний,
Буде на розстанні
Устиск рук сильний
В даль нас проводжати
Всіх до рідних стріх.

Вдома ж — сіножаті,
Поле, співи, сміх...
Вдома — стиглі вишні,
Мотилі в садках,
Друзі всі колишні
В полі при снопах!

Риби у ставочку,
Вудочки давні...
В клясі — в холодочку
Маряться мені...

Іван Крушельницький.

93. ЗОРІ.

Мамо люба, глянь, як сяють
Ясно зорі золоті!
Кажуть люди: То не зорі,
Сяють душі то святі.

Бог того послав на небо
Ясно зіркою сіять...
Правда, мамо? — то все душі,
А не зорі там горять!

Кажуть: Хто у нас на світі
Вік свій праведно прожив,
Хто умів людей любити,
Зла нікому не робив, —

Так навчи ж мене, голу́бо,
Щоб і я так прожила:
Щоб добро робити вміла
І робить не вміла зла.

Борис Грінченко.

94. СІЧОВІ СТРІЛЬЦІ НА МАКІВЦІ.

(Оповідання гуцула).

I.

В світлу середу по Великодні 1915 р. відійшли ми із Вапнярки увечорі. Було нас багато. В Рожанці, коло Славська, зробили з нас три сотні. Там ми вчилися ще поверх тижня і мешкали в бараках.

Раз, як ми були на вправах і крикнули собі на одній горі під лісом „гурра“, зачули це москалі і вдарили гранатою. Наш підхорунжий, котрого ми кликали „батьком“, бо він був старший від нас і вправляв нас, казав нам розскочитися. Ми розскочилися і на місце, де ми стояли, впала друга граната. Ми вже передше чули, як стріляють, і так звикли до того в Рожанці, що тепер нічого собі не робили із стрілянини.

За кілька днів сполудня пішли ми всі до села Головецька. Зайшли ми там уночі. Москалі метали світло на ліс, а наш „батько“ казав нам стояти тихо, щоб нас мо-

скалі не бачили. Ми замешкали по хатах і стайнях і були там з тиждень та й далі вправляли.

Звідти пішли ми на Маківку в шанці. Та гора — таки над самим Головецьком. Село держиться з нею так, що тут село, а тут зараз на схід від нього ліс на Маківці. Ми застали на Маківці вже наших стрільців і мадярів у розстрільній.

На Маківку прийшли ми рано дня 27. квітня. Той день запам'ятав я тому, бо на другий день 28. квітня мене ранили в битві на Маківці.

II.

Ми пройшли якусь річку, що пливе через село, і пішли в готові вже шанці на горі Маківці в лісі. В тих шанцях не було нікого. Шанців було багато; зверху всі були покривані таким грубим деревом, що шрапнелів не було чого боятися. Ми розложилися четами по шанцях, посідали в них на землю і кріси тримали коло себе. Сиділи ми близько один коло другого, рам'я об рам'я.

Ще як тільки ми перейшли були річку і йшли на Маківку, почали на нас москалі стріляти з ручних крісів. Кулі „пенькотіли“ коло нас, але нікого не збавили. Як ми зайшли вже в шанці, почали москалі бити гранатами і сильно били цілий день аж до вечора, поки не смерклося.

Увечорі трапили в наш рів, але не в середину, тільки в бік. Граната трісла коло нас із великим гуком і блиском, зламала дві грубі смереки, що повалилися попри сам шанець, зранила чотирьох наших стрільців, а на мене кинула стільки глини, що я впрів під нею. Виліз я з-під неї й почув піт на всьому тілі. Ранені кричали. Надбігли два наші старшини, забандажували ранених, а вісім стрільців винесли їх з нашого шанця і понесли їх до села. Було це вночі.

Ми трохи вснули і спали до півночі. Тоді прийшов десятник і збудив нашу чету та випровадив нас за шанець, де ми розпустилися в розстрільну.

Темно було зовсім і на небі хмарно.

Москалі йшли приступом на Маківку і наша чета йшла підпирати наше праве крило. Ми чули, як з-поза потічка з другої гори сипали москалі скоростілами і стріляли крісами; крізь темряву видно було на їх горі блиск.

Ту гору, на котрій стояли москалі, запримітив я був ще задня передше. Ми підсувалися до вищих шанців, щоб з них стріляти на москалів. Йшли ми хильцем, бо москалі нас обсвічували. Як тільки впало на нас світло, ми лягали й ховали голови під коріння. А кулі „чьовкали“ нам понад голови. Як москалі перестали обсвічувати, ми знову сунули до шанців. І дійшли ми до них та й на черевах всунулися в них докопаними рівцями.

III.

Застали ми в тих шанцях угорське військо й болото. Видно було сильні свіжі сліди гранат, але трупів уже не було, бо їх винесли.

Ми розложилися поміж військо. Деякі угорські жовніри заговорили до нас по-нашому, а деякі не вміли.

Тут отримали ми приказ: „Скоро стріляй! наліво!“ І ми стріляли, сипали, як із скорострілу, бо нас було густо, а крім того був праворуч і наш правдивий скоростріл. Москалі стріляли з долини крісами і скорострілами, а від сходу, з-поза сусідньої гори Кливи, били на наші шанці гранатами. Від того всього гук був страшний. В ухах та-рахкотіло, як у доброму млині. І темно було.

Так стріляли москалі до днини. Як перестали, — наша чета вийшла із шанців і вернулася до своїх, де нам дали муніції, скільки хто хотів. Тут наша чета злучилася з двома іншими четами і тепер запровадив нас наш десятник на ліве крило, де москалі з двох сторін обійшли вже були другу нашу сотню, обступили її і з криком: „гурра!“ підходили до неї.

Ми почали в них сильно стріляти. Москалі були на яких двадцять кроків від нас і від тієї сотні, котрій ми йшли на поміч. Ми підходили до них дотепер рівною лінією, один від другого на три або чотири кроки. Москалів була велика сила. Йшли дуже густо, купами, в таких мун-

дирах, як восени скошена земля. Кричали голосно своє „гурра!“, але то не було „гурра“, тільки якесь інакше слово. У руках мали кріси з багнетами довгими, як наші, але не такими страшними; наш багнет страшніше виглядає, бо ширший.

Як наші три чети своїм вогнем не допустили до того, щоб москалі обступили і зловили другу нашу сотню, тоді ті москалі, що були вже близько нашої другої сотні, по-підносили руки догори (але другою рукою тримали ще кріси) і почали кричати: „Не стріляй, братец, ми піддаємося!“

IV.

Наступила у нас команда: „Огонь здержи!“... Наші перестали стріляти, а тоді москалі вхопили свої кріси і дали до нашої другої сотні сальву. Тоді наші стрільці вже без приказу сипнули на москалів огнем. Москалі почали падати і мовчки втікати. Наші стрільці вирівнялися хутко в одну лінію й із сильним криком „гурра“, що блискавкою розходився по лісі, вдарили ми бігцем на москалів згори. Біжучи, стріляли ми до них, скільки хто міг. Москалі стріляли на нас із ручних крісів і зі скорострілів та кидали вже ручними бомбами. Я бачив, як ті ручні бомби блискали і тріскали та обривали нашим стрільцям ноги. Скільки з наших тоді впало, не можу знати.

Тут і мене ранили. Я оглянувся вгору поза себе: там наші стрільці лежали, як дрова...

Лукин Петрів.

95. БРАТИ.

В темних горах при окопах у болоті
Там зійшлися два вояки при роботі:
Не зійшлися, тільки впали край дороги,
Поранені — цей у плечі, той у ноги.

Один стогне: „Тату милий, мамо рідна!“
Другий плаче: „Діти любі, жінко бідна!“

Подивився цей на того — довго, тихо —
Здивувала рідна мова, спільне лихо.

„Поможіть мені, земляче, рідний брате!
Не по-волі я загнався у Карпати...”

— „Я поможу, милий гостю з України, —
Чей по-волі не бажав ти нам руїни?”

Б'ють гармати надобраніч, стогнуть гори,
Звір лісами утікає в темні звори.
Два вояки завивають свої рани,
Споминають і родину і кайдани:

„От звела нас люта доля раз до купи —
Не у гості, тільки в полі тут, де трупи...
Виріс, брате, я далеко у Полтаві,
А загину у Карпатах на мураві...”

Другий каже: „Горе, брате, нам нещасним,
Нашим людям, нашим нивам, горам красним.
Та найтяжче наше горе: люта сила,
Що з братів та воріженьків поробила.

Осип Маковей.

96. ЧЕРВОНА КАЛИНО!

Червона калино, чого в лузі гнешся,
Чого в лузі гнешся?

Чи світла не любиш, до сонця не пнешся,
До сонця не пнешся?

Чи жаль тобі цвіту на радощі світу,
На радощі світу?

Чи бурі боїшся, чи грому з блакиту,
Чи грому з блакиту?

Не жаль мені цвіту, не страшно і грому,
Не страшно і грому.

І світло люблю я, купаюся в ньому,
Купаюся в ньому.

Та вгору не пнуся, бо сили не маю,
 Бо сили не маю ;
Червоні ягідки додолу схиляю,
 Додолу схиляю.

Я вгору не пнуся, я дубам не пара,
 Я дубам не пара ;
Та ти мене, дубе, отінив, як хмара,
 Отінив, як хмара.

Іван Франко.

97. ЛЕБІДЬ.

На болоті спала зграя лебедина.
Вічна ніч чорніла і стояв туман...
Спало все навколо, тільки білий лебідь
Тихо-тихо сходив кров'ю своїх ран.

І співав він пісню, пісню лебедину,
Про озера сині, про красу степів,
Про велике сонце, про вітри і хмари,
І далеко нісся лебединий спів.

Кликав він проснутись, розгорнути крила,
Полетіти небом в золоті краї...
Тихо-мирно спала зграя лебедина
І даремно лебідь звав, будив її.

І коли він вгледів, що брати не чують,
Що навік до себе прикував їх став, —
Закричав від муки, вдарився об камінь,
Зранив собі груди, крила поламав.

Чорна ніч чорніла, не світало вранці,
Ввечорі далекий захід не палав...
Тихо зграя спала, тихо плавав лебідь,
Тихо кров'ю сходив, тихо умирав.

Аж колись уранці зашуміли хвилі,
І громи заграли в сурми голосні,

Вирвалося сонце, осліпило очі,
Роздало навколо обрії ясні.

Стрепенулась зграя, закричала біла :
„Тут гниле повітря, тут вода гнила !...
А над нами сонце, небо, простір, воля !...“
І ганебно спати більше не змогла.

Зашуміла зграя піною на хвилях,
Зашуміла вітром... ще раз ! і — прощай !...
І летіла легко, наче біла хмара,
І кричала з неба про щасливий край.

Тихо-тихо сходив білий лебідь кров'ю,
То, здавивши рани, крила рознімав...
І в знесиллі бився... Зграє лебедина !
Чи хтонебудь в небі лебедя згадав ?...

О. Олесь.

98. ХОРОБРІСТЬ ЦЯПКИ.

I.

— Як ми були під Болеховом, ще тисяч дев'яtsel п'ятнадцятого року, то прийшлося мені у тім пеклі пропадати... Москалів більше п'ять соток валить на мене... А я маю живих усього десять чоловік. Що тут робити?... Кажу я вдарити в скоростріли... І все лягло покотом !... Півтори тисячі трупів !... А скільки тисяч живих залапав !...

— Кажете, Цяпко, що москалів було всього п'ятсот, а ви вбили їх стільки тисяч та ще й залапали ?...

— Ну... Москалів узагалі дуже багато !... Відома річ, що москалі великий нарід... Їх числять понад сто мільйонів !...

II.

— Одного разу пішов я на розвідку. В Карпатах сніг, мороз, не дай Бог ! Аж тут москалі !... „Стої !“ — кричить один і хапає мене за полу. Ну, думаю собі : амінь ! Що тут його робити ? Витягаю багнет і... фалать ! Відтяв полу, а сам уноги. Кущами, аж зашуміло...

— А що москаль?

— Що москаль?... То ціла історія з тим москалем... Він, бачите, йде до свого командира та й голосить: „Так і так, такий то й такий, полонив і привів ворожого, дуже небезпечного старшину...“ Дивиться, а тут — тільки кінець сукна з мого плаща... Чудасія!...

— Ну, а як ви, Цяпко, дізналися, що так було?

— Та в тім то й річ: Я, бачите, другої ночі пішов на те саме місце і зловив того самого москаля і він докладнісінько розповів мені, як то було...

Стрілецька сміховинка.

99. НА ПРОЩІ У КИЄВІ.

I.

Рідко може є на Україні добра людина, що прожила б вік та не була ні разу в Києві. А вже хто був, то знає Братство на Подолі, знає ту високу з годинниками дзвіницю, муровану кругом огорожу, ту п'ятиголову, пишно розмальовану, церкву, ті високі кам'яниці по боках.

Отже років за двісті назад усе те було інше. Тоді ще стояла дерев'яна церква гетьмана Петра Сагайдачного; й огорожа і дзвіниця й усі братські школи — все те було дерев'яне. Усередині в монастирі стояв тоді густий, старосвітський сад. Була то колись благочестива пані, Ганна Гулевичівна, що подарувала на Братство свій двір із садом; і на тому то дворі гетьман Сагайдачний церкву збудував і монастир Братський із школами устроїв, щоб тее Братство дітей козачих, міщанських і всяких учило, людям у темноті розуму загинути не давало.

Прочани, постоявши в церкві, подали срібла панотцям Братським на школи і прогаялись гетьто, оглядаючи монастир. А було тоді нащо там задивитися. Придався один чернець на малювання і пообмальовував не то церкву, але й саму огорожу округи Братства, що вже де на яку дивовижу, а в Братство миряни йшли дивитися на малюнки. Що тільки в Біблії прописано, все чернець той, мов живе, списав скрізь по монастиреві. То ж святе саме по собі; а то

таки й козацьке лицарство було там скрізь по огорожі помальоване, щоб народ дивився та не забував, як колись за батьків та за дідів діялося.

Був там намальований і Нечай і Морозенко; круг нього горять замки, а він січе, рубає, топче конем. Ще й підписано: „Лицар славного війська запорозького“. Був там і козак Байда, що висів ребром у турків на гаку, а не зламав своєї віри. Так те все помальовано, щоб усяке знало, які то колись були лицарі на Україні. Був і Самійло Кішка, що й досі про нього співають кобзарі, як він попався в турецьку неволю і п'ятдесят чотири роки був на ґалерах, у кайданах за замками, як йому Господь допоміг і себе й товариства півчвертаста визволити і як, узявши ту ґалеру, приплив до козаків і короґви хрещаті давні у кишені козакам привіз — не зневажив козацької слави.

Дивляться прочани на ті дива, доходять уже до дзвіниці — аж слухають: за огорожею щось гуде, стугонить, наче грім гримить віддалеки, і музики грають.

— Це,—каже ченчик, що проводжав їх по монастирі,—це добрі молодці запорожці по Києву гуляють. Бачите, як наші бурсаки-спудеї біжать за ворота? Ніякою мірою не вдержиш їх, як зачують запорожців. Біда нам з тими кусителями. Наїдуть, покрасуються тут, погуляють, дивися — половина бурси й уродиться за порогами.

Тим часом музики, галас і тупітня підходили все ближче. Люди один одного пхають та біжать дивитися на січових гуляк. Тільки й чути: „Запорожці, запорожці із світом прощаються!“

II.

Що ж то було за прощання із світом? Була то в запорожців гульня, надиво всьому мирові. Як доживе, було, котрий запорожець до великої старости, що воювати більш не здужає, то наб'є черес дукатами та забере із собою приятелів душ тридцять або й сорок та й їде з ними в Київ бенкетувати. Дома в Січі ходять у семрежках та кажанках, а їдять мало не саму саламаху. А тут жупани на них будуть, лудани, штани із дорогої саети; меди, пива так за

ними в куфах і їздять: хто стрінеться, всякого частують. Тут і бандури, тут і гуслі, тут і співи і скоки й усякі викрутаси. Оце відкуплять, скільки буде, горшків на торзі та й розбивають на черепи; відкуплять, скільки буде, маж із рибою та й розкидають по всьому місту: „Їжте, люди добрі!“

А погулявши неділь зо дві та начудувавши увесь Київ, їдуть, було, вже з музиками до Межигорського Спаса. Хто їде, а хто з прощальником танцює до самого монастиря. Сивий-сивий, як голуб, у дорогих кармазинах, вискакує, поперед ідучи, запорожець; а за ним везуть боклагі з напитками й усякі ласощі. Пий і їж до своєї любости, хто хочеш.

А вже як приїдуть до самого монастиря, то й стукає запорожець у ворота.

— Хто такий?

— Запорожець.

— Чого ради?

— Спасатися.

Відчиняється ворота, він увійде туди, а все товариство й уся суєта мирська з музиками і скоками і солодкими медами лишиться за ворітьми. А він, скоро увійшов, зараз черес із себе і віддає на церкву, жупани кармазинові із себе, а надіне волосяну сорочку та й почав спасатися.

Так то розказують старі люди про тих прощальників.

III.

Отже й тепер висипали вони з вулиці, як з рукава, танцюючи. Чуприндирі такі, що любо глянути. Їдучи мимо церкви, покладали хрести, били поклони, та знову, схопившись, навприсядки та через голову та колесом! А бурсаки повибігали за огорожу, дивляться на них та й плачуть.

— Не плачте, дурні! — кажуть їм запорожці, — Дніпро тече просто до Січі...

Вдома в себе вони, кажу, ходять, було, у дьогтяних сорочках та в діравих кожухах-кажанках; а тут повбира-

лися в такі жупани, що хоч би й гетьманові — все, щоб тільки показати перед миром, що запорожцеві ті сукна й блаватаси все одно, що й селяга. Зараз, чи калюжу вбачить де на дорозі, так у калюжу й лізе в кармазинах; чи ширитвас дьохтю зуздрить, так і вскочить туди із сап'янями. Химерний дуже був народ!

Добрі молодці багато інколи діяли людям шкоди по Україні; та мимо того якось припадали до душі всякому. Не раз доводилося мені самому слухати, як інший дід, споминаючи їх пакості, почне було їх коренити; а далі, як заговориться, як забалакається про їх звичаї та ходи, то й сам не знає, чого йому й жаль стане сіромах, і почне, сива голова, гуторити про них, як про своїх родичів.

Чим же то, чим ті запорожці так припадали до душі всякому? Може тим, що вони безпечно та разом якось і смутно дивилися на Божий мир. Гуляли вони й гульнею доводили, що все на світі — суєта одна. Не треба було їм ні жінки, ні дітей, а гроші розсипали, як полуку. Може тим, що Запоріжжя споконвіку було серцем України, що на Запоріжжі воля ніколи не вмирала, давні звичаї не забувалися, козацькі предковічні пісні допосліду днів не заговкали і було те Запоріжжя як у горні іскра: який хочеш, такий і розідми з неї вогонь. Тим то, мабуть, воно й славне поміж панами й мужиками, тим воно й припадало так до душі всякому.

Панько Куліш.

100. ІЗ ЛУК І ПІЛЬ.

Мла прозорі сіті всюди	Як лебідка, хмара блудить
В'є й гаптує сни-тумани...	На ставу глибокім, синім...
У задумі вечір тане...	Журавель кудись в ній лине...
Що то буде?... Що то буде?...	Що то буде?... Що то буде?...
Батько з поля йде скорботно:	Праця сум за-дня прогонить,
Не вродило наше жито!	Сонце роси п'є із ока...
Мама з лук збира полотна,	Але серце б'є глибоко
А мене рве туга скрита!	Уночі й знов туга дзвонить...

Веретено маму будить, Щось я прагну, щось лякаюсь...
Тато вснувблизь грубківтіні... Щось мене рве, щось палає...
З вітром з гаю пісня рине... За десяте б море рвалась,
Що то буде?... Що то буде?... Щоб лиш мама не спиняла...

Марія Конопнічка.

Переклад Івана Крушельницького.

101. У ЖНИВА.

Хвилює нива, як вода, Кінчиться нива. Вже снопи
Жита від вітру гнуться; В полукіпки зійшлися.
Бренять серпи, дзвенить коса, В дугу зігнулися хребти,
Наїжилась густа стерня, Болять і терпнуть всі кістки,
На ній снопи кладуться. А жили — мов зісхлися.

А де ж той вітер похожай,
А де ж то він подівся?
Пішов собі в холодний гай.
А ти роби, не спочивай,
А жар — мов напосівся!
На щастя, вітер тихий йде,
Біжить вітрець з-над яру;
Холодить спечене лице
І на крильцях своїх несе
Таємну силу чару.

Такий гарячий, ясний жар,
Неначе з пекла родом;
Під лист ховається комар
І з паші криється товар
Під верби понад бродом.
Дивний, предивний є той чар,
А ще дивніша сила!
Забувся днини лютий жар,
Забувся весь життя тягар,
Ростуть незримі крила.

І лиш одним, одним женцям
Немає прохолоди;
Нема спочинку їх рукам,
Нема пощади їх ногам:
Земля не даром родить!
На них та постать, що весь
Над нивою зігнута [день
Робила, мов бездушний пень,
Летить тепер в край мрій, пі-
Велика, незбагнута. [сень —

Від неї кожний сніп, покis
Насилу треба взяти.
Не жалуй поту, крові сліз:
Оцей цінний, гіркий навіз
Ти мусиш їй віддати..
А як би так, немов на глум,
Музики де заграли,
То в кут пішов би біль і сум, —
Злій долі і життю на глум
До ранку б погуляли.

Богдан Лепкий.

ПРИМІТКИ:

1. Не забудь! Юні дні — молодечі дні; путь — дорога, шлях.

2. Скупий: Калитка — де тримають гроші; — червінець золотий, дукат.

3. Мені тепер не до соли: гривня — мідяна монета (около 6—10 сотиків); шаг — около сотика; у заполу — в подолок; мулить — пече, дошкулює, докучає; уприсядки — присідає в танці; саме — як раз; знарошне — нарочно, навмисне; на долівці — на землі.

4. Три брати: внадилося — влізливо приходило водно; не здобихом — не здобувши, не зловивши шкідника; терем — палата; поуз — попри рундук — ганок; стрибне — підскачить; плигнув — скочив; вирядили — виправили; ганчіркою — шматинкою, платинкою.

5. Мурашка та польовий коник: дядина — вуйна; трива — триває, жде; чи не зійде з снігу жито — чи не з'явиться з-під снігу жито; не впада — не приходить, не буває; безпритулу-сироту — сироту без притулку; прохарчуй — перегодуй.

7. Хуртовина: хуртовина — буря; Ліверпуль — велике портове місто в Англії (Liverpool); Мальта — острів на Середземному морі; закутався — загорнувся, завинувся; рядно — груба полотняна матерія; сережки — кульчики; чердак — поміст, поклад із дощок на кораблі; одчай — розпука.

8. Наша земля в старовинну: споконвічний — з-перед віків; гілля — галуззя; обертатися у тлінь — гнити, порохнявіти (тлінь — гнилизна); зграї — гурти, табунці; тури і зубри — рід звірів подібних до волів, що жили в наших лісах у давнину; змагатися — боротися.

9. Артерії міста: літній — у літах, старший; біля — коло; на базарі — на ринку; віжки — поводи, що ними керується коней; колодязь — криниця; крап — рурка з курком; журавель — над криницею, що ним тягнуть відро з водою з криниці; водогін — водопроводи — рури, що ними розпроваджують воду по всьому місті; жахні написи — написи, що жах наводять, (що остерігають людей перед небезпекою); мотор — машина що силою пари або електрики вводить у рух інші машини; шар землі — поклад, верства землі; сумішки — примішки; свердловини — отвори, виверчені у землі свердлами; артезійські криниці —

що в них добувається помпою воду з дуже великої глибини; трубами — рурами; фільтри — уладження до очищування води; фільтрується — очищується; щоб не було лишку — щоб не оставалася вода; у запасні водозбори — у водозбори, в яких переховується невикористана вода — на запас; чоловіка чотириста — чотириста людей.

10. Слон-бунтар: плянтатор — власник великих ланів (плянтацій). На таких ланах управляють плянтатори у гарячих краях риж, каву, чай, бавовну і т. п.; гаяти — марнотратити, марнувати; аршин — 71 сантиметрів; хобот — труба; мирно — спокійно, щасливо; бенкет — забава; либонь — здається, може; пошесть — заразлива хвороба; односелець — з того самого села; деньочок — здрібніле від день.

11. Чиж та голуб: сильце — з волосіння до ловлення пташок; чужому лихові — із чужого лиха.

12. Андрій Радек: чвораки — чотири хати під одним дахом, для чотирьох родин двірських формалів; гуменний — доглядач гумна із стодами й стосами збіжжя; прихोdstво — мешкання священика; фавна — звіриний світ; психологія — наука про душу; корепетиції — домашня поміч для учня, що вчиться в школі.

14. Осіння квітка: товстою корою — грубою корою.

15. Наші предки-слов'яни: тризна — пир після похоронів; сизі — сиві, сині; ватра — огнище, вогонь; ніч Купала — ніч під Івана Хрестителя (7 липня); лісовик — лісовий дух, що жив у лісах згідно з повір'ям наших предків; русалки — богині, що жили, згідно з повір'ям наших предків, у лісах, на полях, у ріках; самоцвіти — дороге каміння.

16. Кирило Кожом'яка: дань — данину (податок); городянин — мешканець города (міста); кожа — шкіра; злинув — злетів; ірод — лиходій, ворог; коливає — колихає, хитає; пуд — 16 кілограмів; леміш — залізна частина плуга, що поре землю на скиби; горен або горно — вогнище (в кузні).

17. Осінньою порою в Карпатах: пилюга — курява; отава друга трава, яку косять восени; не помітила — не зауважила, не спостерігала; левада — сіножать; свербивус — овочі дикої рожі; полоса — пас, пояс; чатинний — шпильковий (смереки, сосни, ялиці); дрянний — подертий, обдертий; кептар — короткий кожущок без рукавів; байбарак — зверхня одіж у гуцулів (суконна); бутин — частина лісу, в якій вирубують дерева; харчують — їдять.

18. Золоті струни: Рочдель — містечко в Англії; страйк — змова робітників, які гуртом спiniaють свою працю на фабриці; шілінг — 1 нім. марка; негодування — незадоволення, нарікання; тин — пліт; чартисти — члени демократичної партії; пенс — около 18 сот.; 1 фунт штерлінгів — около 44 зол. (ок. 5 амер. доларів); трема — страх перед першим публічним виступом.

19. За громадське добро: клу́ня — сто́дола, шо́па; мі́рошник — мельник; кри́жівни́ця — дошка або лата, що нею сполучені іззаду два полудрабки; тю́пки — бігом; боро́шно — мука; ко́чатка — каблук у човні, що в ньому ходить весло; цу́рки — тріски.

20. На греблі: боро́шняний — присипаний мукою (борошном); би́льце — одна частина воріт; лу́тка — рама вікна; га́ть — гребля; (від: загати́ти воду); веселка — дуга; пле́с — плесо, тиха, спокійна вода на річці; на о́бміл — на мілку воду; во́лок ом ведуть — рибалки запускають у воду волок (сіті) на рибу; плигають — скачуть; ря́дно — полотняна скатерть.

21. Мірошник: ху́рами — возами; ло́тки — рід корита (каналу) з дощок, що ним вода з млинівки пливе на млинове колесо; ки́пнем рва́лася — бистро рвалася, наче б кипіла; заві́зно багато возів (багато праці); де поставлю — тут поставлю, там прийму; жо́рна — млинові каміні; сту́пир — товчач, товчачка, м'яло; хо́дородом і́де — бистро йде; що в по́ставах поспі́ло — що виготовлено під колесом.

22. Мати: пі́л — підлога, поміст; за́бавки безкра́ю — багато забавок; то́рохтити́ — розум: веретеном; за́ниває — ослабає, омліває; не ки́дає — розум: роботи.

24. Страшний косар: за́реши́ткою — за ґратами (у в'язниці, де сидів Шевченко в 1847 р.; там він і написав цей вірш).

25. Сміливі рятівники: ту́ман — мряка; га́с — нафта (дестильована); ша́ли — пороги, що на них стоять рейки; сто́рожка вартівня, кімната сторожа; дре́зина — малий залізничний візок, що ним урядовці й робітники їздять на шлях для перевірки й направи рейок, шляху. Порушають дрезину робітники руками; тепер уже є моторові дрезини; чи́ткий — виразний; за́пасний — приготований на запас.

26. Святослав: Святослав — київський князь (960—972 р. по Хр.), син Ігоря й Ольги; во́їв — воїнів, жовнірів; па́рча — шовк

27. Володимир Великий: Володи́мир Вели́кий — (979 до 1015 р. по Хр.), син Святослава, прийняв християнство із Царгороду в 988 р. по Хр; пече́ніги — азійська орда, що спинилася в своєму поході в українських степах і за перших київських князів дошкулювала українській державі; Деревська зе́мля — сьогодні Волинь; Но́вгород — сьогодні в Росії; ва́ряги — давні мешканці Скандинавського півострова; во́лості — землі; О́ка — в сьогоднішній Росії; ра́димичі — жили там, де тепер Білорусь; бо́лгари жили над Волгою; частина того народу переселилася вже давніше з-над Волги на Балканський півострів і зіслов'янилася та живе там ще й тепер.

29. Хрест Володимира Великого: родичів — кривних; Ві́зантія — це найдавніша грецька назва міста Костянтинополя (Царгороду); Ко́стянтин Вели́кий — за його панування відбувся

перший християнський собор у Нікеї, в 325 р. по Хр, який уложив Символ віри (Вірую...) для всіх християн; церковна утвар — церковні убори, ризи

30. Ярослав Мудрий: Ярослав М. — Син Володимира Вел. був після нього володарем київської держави. Вмер він у 1054 р, з Ярославом М. споріднилися майже всі тодішні європейські двори. Між іншим Анна Ярославна була королевою Франції; не тягла його війна — Ярослав М.) воював тільки з тими сусідам, які загрожували його державі; перед смертю — проказав — відомий в історії заповіт Ярослава М., яким він поділив землі своєї держави між синів, наказуючи їм жити в згоді. Але з того нічого не вийшло. Ярославові сини не задовольнилися своїми частками. Кожний хотів зібрати у своїх руках усі батьківські землі. Починається доба розпаду київської держави, якій найважчий удар задають степові орди.

31. Пригоди горобця: злічити — зчислити; нагодитися — навинутися, надлетіти; знечев'я — несподівано, неждано; дременути — бистро втекти; сахатися — втікати, ховатися, ухилитися; сторчаком — униз головою; лузати насіння — вилускувати зерно соняшника з лущини; клуня — комора, шпихір.

32. Мірошник Хома: хазяйство — господарство; гаразд добре; мерщій — чимскорше; схаменутися — спам'ятатися; притьмом — хутчій, швидко; капосні — що роблять шкоду; не втямає — не тямить, не розуміє, не узнає.

33. Таємниця дядька Корніля: борошно — мука; ферма хутір; навантажений: наладований; лантух — мішок; юрбамі — великим гуртом; лутка — рама вікна; дух — запах; гаяти — марнувати; путь — дорога; жорна — млинські каміні.

34. Плач Ярославни: Ярославна — дочка галицького князя Ярослава Осмомисла — жінка Ігоря, князя Новгороду Сіверського (на схід від Дніпра). Ігор пішов у 1185 р в похід проти половців і дістався в половецький полон над річкою Каялою. Ярославна плаче за своїм чоловіком; помчуся — попливу бистро; Путивель — город, недалеко Новгороду; вітре-вітрило — поетичний вислів; мою радість — розум: мого князя; Коб'як — половецький хан, що з ним воював Святослав.

35. Євшан-зілля: Половці — то монгольська орда, що прийшла на чорноморські степи по печенігах около 1050 р. по Хр. і непокоїла стару українську державу дальших двісті літ, поки й сама не загинула під напором татар. Начальник орди називався ханом; Володимир Мономах — правнук Володимира Великого, а внук Ярослава Мудрого, княжив у Києві від 1113—1125 р. і був грізним пострахом для половців. Грецьке його прізвище „Мономах“ значить: відважний, хоробрий, сміливий лицар; ясир — воєнна здобич (люди й худоба), що переможець виводить із завойованої землі; привільне — вільне; привілля — воля; євшан-зілля — степове зілля.

36. Турова круча: пуга — батіг; Трубайло — річка на Україні по лівім боці Дніпра; дрібні склянки — кавалочки скла; круча — крутий, стрімкий, високий берег річки; Переяслав — місто на лівому березі Дніпра, на південь від Києва; лощовина — долина, низина.

38. Герцеговінка: Бранкович — зрадник, що зрадив сербів у бої на Косовому полі в 1389 р

40. Старинний Галич: Князь Володимирко — внук Ростислава (внука Ярослава Мудрого).

41. Козак вибирається в похід: в р е м' я — час, пора.

42. Козацький бенкет: Перекоп — перекопська шийка сполучує півострів Крим з пнем України; ясир — татарська неволя в Криму; аркан — мотуз, лива; шайтани — чорти; джаври — невірні, тут: християни; ганджар — меч, шабля.

43. Смерть козака: почурила — потекла.

44. У Січовій школі: У закріпощеному селі — де жили кріпаки — власність пана-дідича; ослін — лавка; бакаляр — учитель; крівля — дах; гратися — забавлятися; ущухати — втихати.

46. Урятувала: крижана — ледяна (крига, лід); мерщій — чимскорше; посуд — начиння; фурделиця — завірюха, снігова буря; тички придорожі — телеграфічні стовпи.

47. На святий вечір: ослизий — мрячний, вогкий; між мурами — між каменцями в місті; огонь — зам. огонь; до атька і до мами — до рідної хати на селі; панотець — священник, парох села (батько поета); як тужно за тобою! — поет написав цю поезію, проживаючи на чужині

48. На посту: чортополох — будяк, що росте при землі, з лапатим листям, з великою головою (цвітом); кряж — пасмо; фарма — хутір (дім з господарськими будинками), в оточенні власного поля; апаратна — кімната, що в цій приміщенні всі телефонічні апарати; бутніти — наливатися водою; чергувати — на зміну товарищі; рине — нагло надпливе; негр — мурин; абонент — передплатник (тут: телефонічних розмов); тартак — фабрика, де ріжуть дерева на дошки, лати, тощо; теревені — дурниці; на сполох — на тривогу, на страх; фут — (foot), англійська стопа — 0.035 м.; сигнал — знак, гасло; гул — гук, гудіння; торсати — термосити; міс — панна; фасада — передня стіна.

49. Степ: візерунки — образи; розводи — мережки; сизе море — сиве (синє) море.

53. Зимою в лісі: Хмиз — ріща, сухе гілля; шар — верства; шипшина — дика роза; дятел — що живе у плавнях, (шув рах, троці); кубло — гніздо; пара — тут: дружина до пари, самчик або самичка; білочка — вівірка.

54. Олеся: таволга — червоний кущ, подібний до тернини (spirea); дряговина — мокряк, багновище.

55. Рідний край: радніша — миліша, любіша.

56. Полісся: тропіки — полудневі (тропічні) краї; пампasi — буйні степи в південній Америці; білокурі — яснопері; в буйнім заспіві свята весни — на провесні; риботиння — сліди від віспи, веснянки, тут: змінливий вигляд болота.

57. Полісся: Войселко — син Мендога, литовського, великого князя; клепка — коротка дощинка (на цебрик, бочку).

58. Добування соли: рейки — на рейках їздять залізничні поїзди, — тут вагончики із сіллю; кайло — знаряддя до відбивання брил соли із соляної скелі.

59. Дніпро: символ — знак, знам'я; канівські гори — високий правий берег Дніпра коло міста Канева; комунікація — дорога (тут водна); ґраніт — дуже твердий камінь; лоцмани — керманичі суден і плотів; судно — човен, чайка; пліт — позбирані дошки дерев'яні клеці або дошки на подоби містків, мов би плетениці; барка — судно, човен; лиман — широке русло ріки; судохідний — доступний для човнів.

60. Пороги: відлогий — що вистає з води; чортоторії — вири води; пельки — пащі; гриви — збурхана, спінена вода; млюю — мрякою; сонце погасає — західний берег вищій, за ним погасає сонце й кидає тіні на ріку; прадіди — запорожці.

61. Висла: живописний — гарний, наче мальований.

62. Погане качення: бусол — бузьок; хутір — хата з господарськими будинками, звичайно остронь інших хат села; імператор — цар, король; наместо — коралі на шії; дробина — дріб, (кури, качки, гуси); заплющити очі — заперти повіки на очах; великоноситися — дуже високо задирати голову; не вщухало — не припинялося, не втихало; сита (качка) товста, груба випасена; встрявати — вторкатися, вмішуватися до розмови; тинпліт; борошно — мука; кочерга — до вигортання грані з печі.

67. Як Тарас ходив до залізних стовпів: припустити — хутко побігти; смалені — опалені; ой лелечко — ой горе! біда!; ловка — гарна; байрак — лісок у яру; фантазувати — говорити те, що видумує уява; рядно — полотняна груба верета, груба полотнянка; пуття — гаразду, щастя; старча — малий жебрак; спочив — спочинок.

68. Сон: пошкандибати — піти, важко тягнути за собою ноги; сидя — сидячи; лановий — наставник на лані.

69. Сестрі: многотрадалиця — що багато натерпілася, настраждалася.

70. Івасиків сон: юрмитися — великою юрмою (гурмою) збиратися; нашорошитися — наставити вуха й слухати уважно; зашарудіти — зашурати, порушитися; гомоніти — голосно говорити, кричати; віття — гілля; бува — буває, може б; глузувати — насміхатися; гвіздок — цвяшок, цях; заходити ходом — бистро порушати; домна — піч, у якій витоплюють із залізної руди чисте залізо; усуміш — помішану; шлак — брудна

частина руди; ослінчик — стільчик; бульбашки — бульки; чикнути — вдарити, віяти; шпалери — папери, що ними виліплюють стіни, (тапети); гуща — густа рідина; казан — великий горнець, котел; дух — поганий запах; хлорна вода — вода з хлором; кран — курок; повсть — грубе сукно; візерунки — малюнки; гармидер — крик, галас, гамір.

74. Дорош: після шведської пожоги — після битви під Полтавою в 1709 р, в котрій цар Петро Великий побив шведського короля Карла XII і гетьмана Івана Мазепу; осавул — адъютант (помічник і заступник) гетьмана; слободи — оселі; Самара — лівий доплив Дніпра; паройка — рештки роїв; парсуна — особа; вигляд, постать.

75. Чубова редуга: редуга — військова оборонна оселя, твердиня, кріпость; буджацька орда — татарська орда в чорноморських степах над рікою Дніпром; шпичя — гострий шпиль, вершок.

77. Брати Злидні: борошно — мука; драла — побіг скоро.

79. Білавка: троянда — рожа.

81. Перший Великдень на волі: баче — бачить; ниць — навколішки, лицем до землі.

83. Малий Мирон: звергся — кинувся; косітник — шувар; повала — стеля.

84. Ідилія: кайстровий — суконний; бульба — картопля; Діл — гірський гребет у Карпатах біля Нагувич, звідки родом Франко.

86. Друкар: підвал — сутерени, кімната внизу в камениці, нижче вулиці; каса (друкарська) — скринька з малими перегородинками, в яких є окремі літери з олова; черенки — олов'яні літери (чорні від друкарської фарби); коректа — відбитка, на якій автор або коректор виправляє помилки, що їх при складанні сторінки поробив складач; гуло — гуділо; складовина — зложені із черенок сторінки книжки; підойма — коромисло.

90. У пасіці: аромат — запах; волошки — з-польська: блавати; шуліка — яструб; куріпочка — куропатва.

91. Горішний Шлеск: кокс — випражений вугіль.

94. Січові стрільці на Маківці: Вапнярка — місцевість за Карпатами коло Мукачева; шанці: укріплені окопи.

99. На прощі у Києві: Петро Сагайдачний — умер в 1622 р; семрежка — сірячок, загортка з простого, сірого, грубого сукна; кажанок — короткий козушок (кожа — шкіра); лудан жупан з дорогої, лискучої матерії, або вишитий золотом; саста — пишне, дороге сукно, атлас; Межигірський Спас — монастир недалеко Києва; чуприндирі — пишні й певні себе легіні, що задирають голову (чуприну) догори; ширитвас — бочка; коренити — ганьбити, докоряти; суєта — марниця; горен або горно — вогнище.

ЗАВДАННЯ:

5. Мурашка та польовий коник:

1. Яких людей ми можемо уявити собі під постаттями „польового коника“ й „мурашки“?

2. Що таке в людському житті — весна й літо, що таке — осінь і зима?

3. Чого навчає нас безжурне життя польового коника й трудяще життя мурашки?

8. Наша земля в старовину:

1. Перечислити всіх диких звірів, що жили в праслов'янських лісах і степах. (Відшукати їх на картинах до науки зоології).

2. Які із цих звірів живуть сьогодні в наших лісах, у ріках, озерах і ставих?

3. Чи дерева в наших лісах змінилися так, як звірі? (чому)?

4. Як уявляємо собі на основі цієї поезії життя давніх слов'ян? Порівняймо його із нашим.

9. Артерії міста:

1. Опишіть джерело, річку, колодязь.

2. Опишіть, що діється з водою, поки вона з далекої віддалі, або з глибини землі перейде через водогінну станцію до крану.

3. Як є у вашому місті водогінна станція, подбайте зробити туди осінню прогулянку й огляньте урядження станції. (Після того намаюйте з голови те, що остало вам у пам'яті).

10. Слон - бунтар:

1. Які тварини в краях півдня й півночі заступають людям наших помічників — коня й вола?

2. Які прикмети розуму слона пізнали ви із цього уступу?

3. Чи не зауважали ви деяких признаков розуму й у наших домових тварин: собаки, kota, коня, корови, кози, тощо. При якій нагоді?

13. Ліс восени; 14. Осіння квітка:

1. Передумайте вдома, як виглядає восени природа, як почувують себе тоді люди, птахи, звірі?

2. Напишіть головні точки передуманого. Найближчої лекції будете змагатися, хто з вас найкраще опише з пам'яті осінь.

15. Наші предки слов'яни:

1. Де були оселі давніх слов'ян?

2. Задля чого будували слов'яни городи?

3. Що таке родова управа давніх-слов'ян?

4. Опишіть тризну на старослов'янському похороні. Чи є ще серед нашого народу останки цього давнього похоронного обряду?

5. Опишіть старослов'янське свято в честь Купала. Чи є серед нашого народу відгомін цього обряду? Чи залишилася серед народу ще до наших часів віра в чарівну силу вісунів? Хто заступає тепер серед забобонних людей вісунів-знахорів?

6. Чи чули ви що про лісовиків, мавок, русалок? Чи це дійсні (реальні) постаті, чи твори людської уяви? Де про них найбільше оповідається?

7. Опишіть картину давнього слов'янського життя. Пробуйте важніші моменти намалювати.

16. Кирило Кожом'яка:

1. Чи не знаєте подібної казки, в якій лицар воює із змієм? (Оповідajte).

2. Чи не знаєте подібного польського переказу (про Краків?)

3. Чи є в нашому народі останки вірування в зміїв, у духів, мерців, опирів, відьом? Звідки ті забобонні вірування взялися в нашого народу

4. Чи не чули ви казкового переказу про своє місто, село, про урочище, могилу, ліс, криницю, запалу в землю церкву, руїни?

Опишіть знайомі вам перекази.

18. Золоті струни:

1. Який плян подає ткачам молодий робітник Джон на спільній нараді?

2. Які сьогодні успіхи рочдельського кооперативу?

3. Чи у вашій рідній місцевості є споживчий (або інший) кооператив?

4. Куди повертає кооператив прибутки після оплачення крамаря?

5. Чи кооператив — приватне чи громадське підприємство?

6. Чи прибутки з торгівлі в кооперативі йдуть на приватну користь крамаря, чи в користь членів кооперативу, або з їх постанови на громадянські цілі?

7. Яка є різниця між приватною й кооперативною торгівлею?

19. За громадське добро:

1. Чим загрожувала повинь млинові? Які це малоб наслідки для громади?

2. Яка була спонuka до рятування млина в рибалки Лавріна й у Пилипця? Чому не відважився рятувати млина Лаврін і чому зробив це Пилипцьо?

3. Задля якої цілі Пилипцьо поставив під загрозу своє життя?

4. Чи знаєте такі випадки, коли людина жертвує своє життя для громадського добра.

25. Сміливі рятивники:

1. Яке завдання виконали тут Джек і Алекс? (Геройство Джека, притомність ума в Алекса).

2. Яка роль телеграфу в цьому оповіданні? Чи могли ці два юнаки виконати своє завдання без телеграфу? Що таке телеграф?

3. Порівняйте вчинок Джека з вчинком Пилипця (з оповідання „За громадське добро“). З якою метою виставляють обидва хлопці своє життя на небезпеку?

4. Яке завдання людини: жити тільки для своєї користі, чи для добра громадянства?

27. Володимир Великий:

1. Про яких князів є згадка в цьому уступі? Яке їх споріднення?

2. Що дізнаємося звідци про діла предків Володимира Вел.? Про котрого з його предків читали ми вже в попередніх уступах?

3. Що говорить автор про молодість Володимира Великого?

4. Яким способом став Володимир Вел. єдиним володарем усієї держави свого батька? Які походи проти сусідів відбув Володимир В.?

5. Яке було становище Руси за Володимира Вел. в тодішній Європі?

28. Почуття обов'язку:

1. Опишіть вигляд сержанта Брохоцького і його відділу. На підставі їх вигляду й оповідання сержанта опишіть переживання їх відділу.

2. Що врятував цей відділ із своїх полкових речей?

3. Чи порушення грошей з полкової каси могло злагодити хоч у частині важке переживання всього відділу?

4. Чому ніхто з усього відділу не задержав для себе частини полкових грошей, ані не покористувався ними для своїх приватних потреб?

5. Чим замітне врятування полкового прапору?

6. Як усяка людина повинна виконувати свої громадські обов'язки?

33. Таємниця дядька Корніля.

1. Що таке вітряк, що — водяний і що — паровий млин?

2. У яких ділянках життя мають застосування машини, що їх порушує сила пари?

3. Порівняйте працю моторового плуга й моторової молотарки — з ручною працею селян. Порівняйте працю парового млина з працею водного млина або вітряка. Порівняйте їзду залізницею з їздою на волах, плавбу паровим кораблем — з плавбою у вітрильному човні.

4. Змалюйте переживання дядька Корніля з хвилиною, як паровий млин зробив недоцільними всі вітряки в околиці.

44. У Січовій школі:

1. Опишіть життя в січовій школі й бурсі, та пригоди Івася.

2. Що таке побратимство? Як стали побратимами Івась і Андрій?

3. Чого навчив Андрій Івася і як йому помагав?

4. Як уявляєте собі школу на Січі?

48. На посту:

1. Яку службу виконують телефоністки?

2. Яка пригода трапилася підчас службової праці телефоністки Естер Рук?

3. Який свій обов'язок виконує Естер Рук з виставленням власного життя на небезпеку?

4. Чому телефоністка Естер Рук не рятує власного життя?

5. Чим заплатила телефоністка Естер Рук за виконання свого обов'язку? Яка їй за це нагорода? (Подібні приклади?)

6. Що таке — телеграф, що таке — телефон?

54. Олеса:

1. Порівняйте це оповідання з оповіданнями: „За громадське добро“, „Сміливі рятівники“, „На посту“.

2. В чому проявляється геройство людей у цих оповіданнях?

59. Дніпро:

1. Що знаєте про ріки Дністер і Вислу? Порівняйте їх значіння із значінням Дніпра.

2. Чи знаєте, що зроблено тепер з Дніпровими порогами?

70. Івасиків сон:

1. Що оповідають про своє життя різні предмети в кімнаті?

2. Що оповідають про своє життя предмети у вашій кімнаті-вдома, у класі?

3. Які фабрики знаєте? Яке значіння мають для людей фабрики?

83. Малий Мирон:

1. Змалюйте переживання Малого Мирона.

2. Пригадайте собі свої дитячі переживання, подібні до тих, що їх мав Мирон.

85. З молодечих літ Івана Франка:

1. Порівняйте цей опис молодечих літ Івана Франка з Франковим оповіданням „Малий Мирон“.

2. Порівняйте поезію Івана Франка „Іділія“ з драматичною сценкою С. Черкасенка: „Як Тарас ходив до залізних стовпів“ — із життя Шевченка.

3. В котрих відомих вам творах Т. Шевченка й І. Франка знаходимо відгомін із життєвих подій поета?

86. Друкар:

1. Яке значіння мала в житті Олеся книжка відтоді, як він її вперше взяв у руки, до того часу, коли він склав у друкарні першу книжку своїми руками?

2. Які були мрії Олеся від першої хвилини, як він познайомився з книжкою?

3. Чому Олесь хотів стати друкарем? Як він виконував свою роботу?

4. Зробіть прогулянку до друкарні, огляньте каси із черенками, машини.

5. Прочитайте згодом ще раз це оповідання й нарисуйте до нього кілька візерунків із життя друкарів.

88. Я робітник:

1. З якими почуваннями йде в цій поезії робітник до праці?

2. Відшукайте зв'язок між оповіданнями: „За громадське добро“ і „Друкар“, та поезіями: „Вуличний хлопець“ і „Я робітник“.

ПРИМІТКА: Повищі питання поставлено — для прикладу. На їх підставі можна комбінувати розмови на теми, зачеплені в інших уступах. Використовувати їх можна тільки для розмов у школі й до усних вправ учнів в оповіданні, описі, при запертих книжках і зшитках.

ЗМІСТ:

ВЕРЕСЕНЬ:

1. Не забудь! — Іван Франко	3
2. Скупий — Народня сміховинка	3
3. Тепер мені не до соли — Народня сміховинка	4
4. Три брати — Народня казка	4
5. Мурашка та польовий коник — Михайло Старицький	10
6. Похорони матері короля Яна Собеського	10
7. Хуртовина — Едмондо Амічіс	11
8. Наша земля в старовину — О. Олесь	16
9. Артерії міста — І. Ященко	17
10. Слон-бунтар — Редіард Кіплінг	20

ЖОВТЕНЬ:

11. Чи ж та голуб — Леонід Глібів	27
12. Андрій Радек — Стефан Жеромський	28
13. Ліс восени — О. Олесь	31
14. Осіння квітка — Грицько Чупринка	31
15. Наші предки-слов'яни — О. Олесь	32
16. Кирило Кожом'яка — Народній переказ	33
17. Осінньою порою в Карпатах — Олена Галичанка	36
18. Золоті струни — Антін Вартовий	38
19. За громадське добро — Г. Гуменчук	42
20. На греблі — М. Філянський	46
21. Мірошник — Яків Щоголів	47

ЛИСТОПАД:

22. Мати — Борис Грінченко	48
23. Пісня сироти — Народня пісня	49
24. Страшний косар — Т. Шевченко	49
25. Сміливі рятівники — Ф. Коомб	49
26. Святослав — Василь Щурат	53
27. Володимир Великий — І. Крип'якевич	54
28. Почуття обов'язку — В. Гонсьоровський	58
29. Хрест Володимира Великого — І. Крип'якевич	60
30. Ярослав Мудрий — О. Олесь	63
31. Пригоди горобця — Юрій Сірий	64

ГРУДЕНЬ:

32. Мірошник Хома — Леонід Глібів	70
33. Таємниця дядька Корніля — А. Доде	71
34. Плач Ярослави — Панас Мирний	75
35. Євшан-зілля — Микола Вороний	76
36. Турова круча — Пантелеймон Куліш	79

37. Татари й селяни — Народня сміховинка	80
38. Герцеговінка — Светозор Чорович	81
39. Смерть полковника — Адам Міцкевіч	87
40. Старинний Галич — Іван Крип'якевич	88
41. Їзак вибирається в похід — Народня пісня	91
42. Їзакський бенкет — Сидір Воробкевич	92
43. Смерть козака — Сидір Воробкевич	93
44. У Січовій школі — Андрій Чайковський	93

СІЧЕНЬ:

45. З Новим Роком — Іван Франко	100
46. Урятувала — Віра Лебедова	100
47. На святий вечір — Богдан Лепкий	105
48. На посту — Із життя телефоністок	107
49. Степ — О. Олесь	112
50. Я лінка — М. Чернявський	113
51. Сто рук — одна голова — Б. Прус	113
52. Варшава — Семполовська-Бернштайн	115
53. Зимом в лісі — Софія Русова	116

ЛЮТИЙ:

54. Олеся — Борис Грінченко	124
55. Рідний край — М. Чернявський	131
56. Полісся — Дмитро Фальківський	131
57. Полісся — Марія Конопницька	133
58. Добування соли — Л. Воронець	135
59. Дніпро — Степан Рудницький	137
60. Пороги — М. Чернявський	141
61. Висла — А. Яновський	141
62. Погане каченя — Г. Андерсен	143

БЕРЕЗЕНЬ:

63. Село на Україні — Тарас Шевченко	153
64. Вечір на селі — Тарас Шевченко	153
65. Заповіт — Тарас Шевченко	154
66. Тарас Шевченко — Григорій Коваленко	154
67. Як Тарас ходив до залізних стовпів — Спиридон Черкасенко	158
68. Сон — Тарас Шевченко	165
69. Сестрі — Тарас Шевченко	165
70. Івасиків сон — В. Авенаріус	166

КВІТЕНЬ:

71. Ранок — Борис Грінченко	176
72. Подивись — Борис Грінченко	176
73. Дивувалась зима — Іван Франко	177
74. Дорош — Олекса Стороженко	177
75. Чубова редута — Андрій Чайковський	181

76. У Страсний четвер — Василь Щурат	184
77. Брати Злидні — Ст. Віткевіч	184
78. Про польську шляхту — Ст. Кутшеба	191
79. Білавка — Г. Андерсен	193

ТРАВЕНЬ:

80. Весна — Іван Франко	198
81. Перший Великдень на волі — Іван Франко	199
82. В світ за очі — Олександр Колесса	201
83. Малий Мирон — Іван Франко	202
84. Ідилія — Іван Франко	208
85. З молодечих літ Івана Франка	212
86. Друкар — Василь Атаманюк	214
87. Вуличний хлопець — Ада Неррі	220
88. Я — робітник! — поезія	221
89. Роси, роси, дощику! — О. Олесь	222
90. У пасіці — Софія Русова	223
91. Горішний Шлеск	228

ЧЕРВЕНЬ:

92. Назустріч волі — Іван Крушельницький	230
93. Зорі — Борис Грінченко	231
94. Січові Стрільці на Маківці — Лукин Петрів	231
95. Брати — Осип Маковей	234
96. Червона калино! — Іван Франко	235
97. Лебідь — О. Олесь	236
98. Хоробрість Цяпки — Стрілецька сміховинка	237
99. На прощі у Києві — Панько Куліш	238
100. Із лук і піль — Марія Конопницька	241
101. У жнива — Богдан Лепкий	242

ДОМОВЕ ЧИТАННЯ:

АНТІН КРУШЕЛЬНИЦЬКИЙ: Наш дитячий світ — Перша книжечка: Правда та неправда й інші українські народні казки. Львів 1930.

Правописні словники:

Для учнів:

М. ВОЗНЯК: Український правопис із словничком, Львів, 1929. Наклад Книгарні Наук. Т-ва ім. Шевченка.

Др. ЄВГЕН ГРИЦАК-Др. КОСТЬ КИСІЛЕВСЬКИЙ: Українсько-польський і польсько-український словник. Львів, 1931. Наклад Книгарні Наук. Т-ва ім. Шевченка.

Помічні словники для учителя:

Г. ГОЛОСКЕВИЧ: Правописний словник, вид. VII., 1930.

О. ІЗЮМОВ: Правописний словник, 1931.

(5p)
7р. 68к.
(1986)

3057

4708

4708

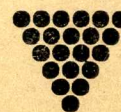
АНТІН КРУШЕЛЬНИЦЬКИЙ

НА ПРОВЕСНІ ЖИТТЯ

ПЕРШИЙ ТОМ

УКРАЇНСЬКА ЧИТАНКА
для першої класи середніх шкіл

(ДРУГЕ, НОВЕ ВИДАННЯ)

АН. У. Р. С. Р.

У Л Ь В О В І 1 9 3 1